

Hvilket arbeiderparti velger du?

En analyse av det retoriske spillet mellom Ap og FrP gjennom 25 år

Cathrine Holje

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, språkvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Mai 2008

”Og tvers gjennom alt politikerne lovet, tryglet og truet,

løp det en dyp strøm av det irrasjonelle,

det forbløffende, det skrullete.

Hvorfor stemte du på det-eller-det-partiet?

Fordi han har så snille øyne.

Fordi hun har så fine pupper.

Fordi jeg ikke tåler trynet på fyren.

Fordi jeg gikk på barneskolen sammen med broren hennes.

Fordi jeg fikk en parkeringsbot den morgenen.

Fordi brødiskiva landet med syltetøyet ned.

Og dermed gikk folket til valg.”

Fra Torgrim Eggens *trynefaktoren*

Det fortelles om Demosthenes

at da han ble spurt hva som var det viktigste i talekunsten,
satte han framføringen i første rekke, og dessuten i andre og i tredje.

Cicero: *De oratore*

Forord

”Stakkars deg!” var kommentaren fra ferdigstuderte venner og kjente da jeg for et år siden sa jeg skulle begynne å skrive masteroppgave. Jeg kan skjønne hva de mente. Det er en helt ny studietilværelse å holde på med et såpass omfattende prosjekt som en masteroppgave er. Til tider har det vært slitsomt. Mesteparten av tiden har det imidlertid vært veldig spennende, og ikke minst utfordrende og lærerikt. Nå som jeg har kommet i mål er jeg derfor veldig glad jeg begynte. Jeg skal ikke legge skjul på at jeg også er veldig glad for å være ferdig.

Jeg har aldri følt meg alene om prosessen, og det er det flere personer som fortjener takk og ære for. Først og fremst min veileder Andreas Sveen. Med et innføringskurs for fire år siden vekket han min interesse for retorikk og språklig kommunikasjon, og han var derfor et helt naturlig valg til denne veiledningsprosessen. Med sin åpne og engasjerte holdning har han bidratt til å gjøre oppgaveskrivingen morsom og lærerik, og det er jeg veldig takknemlig for. Derest kommer min kjæreste Eivind Greni. Han fortjener ros for å ha tatt alle utfordringer på strak arm, det være seg å komme med trøstende ord i en stresset stund, å ha aleneansvar for rengjøringen hjemme eller å komme med innspill og kommentarer til teksten.

Takk til Georg Kjøll for gjennomlesning og gode kommentarer. Takk til Lars Lørdahl for at han leste korrektur, selv i sine travle hvetebrødsdager. Og takk til mamma og pappa for at de alltid sier ja!

En spesiell hilsen går til min beste venninne Martine Kildal Lorentzen (†), som ønsket seg veldig en plass i forordet mitt. Da kan jeg vel ikke svikte deg nå? Takk for den du var. Glemmer deg aldri.

Innhold

FORORD	2
INNHold	3
1. INTRODUKSJON.....	5
1.1 INNLEDNING.....	6
1.2 HYPOTese.....	8
1.3 OPPGAVENS OPPBYGGING	11
1.4 NYE BETINGELSER FOR POLITISK KOMMUNIKASJON	12
1.4.1 Velgere på vandring med nye verdier i bagasjen	12
1.4.2 Nye utfordringer for den politiske kommunikasjonen.....	14
1.4.3 Retoriske appeller i politikken: etos, patos og logos	15
2. TEORETISK BAKTEPPE.....	17
2.1 BEGREPSDEFINISJONER	17
2.2 METODEBESKRIVELSE.....	18
2.3 OM PARTIENE	24
2.4 IDEOLOGI	26
2.5 UTVALGTE SAKER I ANALYSENE	27
3. ANALYSE.....	30
3.1 ENDREDE FORHOLD, ENDREDE BEGREPER	30
3.1.1 Frihetsdebatten på åttitallet.....	31
3.1.2 Frihet i dag	35
3.1.3 Valgfrihet	44
3.1.4 Hva er det egentlig som bestemmer hva slags innhold man legger i et begrep?	47

3.1.5	<i>Oppsummering</i>	52
3.2	EN NASJONAL DISKURS OG VERDIMESSIG ARGUMENTASJON	52
3.2.1	<i>Hvem er "vi"?</i>	53
3.2.2	<i>Konseptuelle metaforer innenfor den nasjonale diskursen</i>	58
3.2.3	<i>Ideologi vs verdier</i>	62
3.2.4	<i>Kriminalitet: Ta ondet ved røttene eller der det skjer?</i>	68
3.2.5	<i>Oppsummering</i>	70
3.3	AP SOM ET ELITEORIENTERT PARTI VS FRP SOM DET FOLKELIGE ALIBIET: DET RETORISKE SPILLET MELLOM PARTIENE	71
3.3.1	<i>Ap i et historisk perspektiv: hva legger de vekt på, hvordan framstiller de seg selv, hvordan snakker de?</i>	71
3.3.2	<i>FrP før og nå: En helhetlig strategi eller stadige endringer?</i>	74
3.3.3	<i>Hva slags arbeiderparti forsøker de respektive partiene å være?</i>	76
3.3.4	<i>Overformynderne mot folkets forsvarer</i>	77
3.3.5	<i>Dagens situasjon: Nye tider – nye politiske og retoriske fiender</i>	87
3.3.6	<i>Oppsummering</i>	93
4.	AVSLUTNING	95
4.1	KAN RETORIKK FLYTTE STEMME?	95
4.2	KONKLUSJON: HAR FRP RETORISK SETT BLITT DET NYE ARBEIDERPARTIET?	100
4.2.1	<i>Hvilket parti er egentlig mest preget av forandring?</i>	104
4.3	OPPSUMMERING OG VEIEN VIDERE	107
	LITTERATURLISTE	109

1. INTRODUKSJON

På 1980-tallet stod Høyre sterkt i Norge. I 1981 dannet Kåre Willoch den første rene Høyre-regjeringen på nitti år. Den økonomiske politikken var i fokus, og Willoch spilte kortene sine med skatter og avgifter riktig ved både dette og det påfølgende stortingsvalget. Denne høyrebølgen førte blant annet til at Arbeiderpartiet opphørte å være et programfestet sosialistisk parti – og ble et mer sosialliberalt parti. De foretok nærmest en høyredreining og endret synet på hvordan man kunne bruke markedet og slippe private krefter til. I denne perioden gikk Norge fra å være et samfunn med en sterkt regulerende velferdsstat, til en deregulert, tydeligere kapitalistisk økonomi. Dette ble påbegynt under Willochs regjering fra 1981-86, men *fortsatte* under Gro Harlem Brundtlands to regjeringsperioder (Nilsen og Østerberg 1998: 8). Ved å utvikle seg i denne retningen, kunne ikke Arbeiderpartiet i like stor grad som før sies å være lønnstakernes parti. Tvert imot ble de et parti for mange blant landets nyrike elite. Dette førte til at mange av de gamle velgerne ikke kjente seg igjen i partiets ideologi. Med det oppstod et retorisk tomrom, eller en **retorisk situasjon**. En retorisk situasjon kan betraktes som ”en naturlig kontekst af personer, hændelser, genstande, relationer og et *påtrængende problem (exigence)* som meget stærkt inviterer til at der siges noget” (Bitzer 1997: 11). En retorisk situasjon er dermed på sett og vis en mangelsituasjon, der botemidlet er ord. Gjennom å ta del i situasjonen får ytringen sin betydning og sin retoriske karakter. Da det med Aps høyredreining i første halvdel av 80-tallet oppstod en retorisk situasjon, ga det rom og plass for FrP-retorikk.

Fremskrittspartiet ble lenge oversett av de andre partiene. ”Det er ikke naturlig å trekke FrP inn i drøftelser om regjeringens politikk”, sa Kåre Willoch valgnatten 1985 (Ekeberg og Snoen 2001: 123). Da Willochs regjering året etter stilte kabinettsspørsmål på økning av bensinavgiften, utøvde FrP for første gang betydelig makt. De gikk imot, noe som førte til at regjeringen måtte trekke seg. Derfra har veien gått til å bli det nest største partiet i Norge per i dag. Riktignok har partiet hatt varierende oppslutning innenfor de ulike valgperiodene, men det er ikke lenger mulig å bare overse dem og late som de ikke er der, noe som kostet Willoch dyrt. Jeg skal ikke påstå at det er utnyttelsen av det retoriske tomrommet som har vært veien til FrPs suksess. I hvert fall ikke det alene. Men det kan ikke være tilfeldig at de gir seg selv navnet ”det nye arbeiderpartiet”. Det kan ikke være tilfeldig

at mange av de som før stemte Ap, nå sokner til FrP. Det kan ikke være tilfeldig at det er flest lavtlønnede, arbeidsledige og folk uten høyere utdanning som stemmer FrP. Dette til tross for at politikken deres ofte viser seg å være svært lite arbeidervennlig, jf Magnus Marsdals bok *Frp-koden* (2007). Og det kan ikke være tilfeldig at disse to partiene har nettopp hverandre som hovedmotstandere.

1.1 Innledning

I denne oppgaven vil jeg ta for meg det retoriske spillet mellom to av Norges største politiske partier: Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet. Ved en slik målformulering legger jeg til grunn at det faktisk *finnes* et retorisk spill mellom dem. Et bevis på det er at de gjennom flere år gjensidig har utnevnt hverandre til hovedmotstandere. Det kan bety at de kjemper om den samme velgermassen. Men gjør de egentlig det? Da Arbeiderpartiet ble stiftet hadde de fire punkter på programmet: alminnelig stemmerett, lovfestet normalarbeidsdag, direkte skatt og streikerett. Tilliten fra arbeidsfolk flest ble vunnet gjennom tiår med mobilisering og klassekamp. Verdier som fellesskap og solidaritet har alltid stått sterkt i politikken deres. Fremskrittspartiet på sin side ble dannet over åtti år senere, under navnet "Anders Langes Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep". Det trengs neppe noen ytterligere forklaring av deres kjernesaker. Statistikk viser imidlertid at det ikke lenger er fellesskap og grasrotbevegelse som er arbeidernes førstevalg. Selv om det historisk sett er venstresiden i politikken som har kjempet for de fattige og vanskeligstiltes rettigheter, stemte 37 % av arbeidsløse på Fremskrittspartiet i 2005. 36 % av de ufaglærte arbeiderne gjorde det samme. Tallene viser at det først og fremst er de med lav inntekt og uten høyere utdanning som stemmer for FrPs skattelettelse. Mye tyder derfor på at FrP er blitt det nye arbeiderpartiet (Marsdal 2007: 18). Det må også bety at Arbeiderpartiet, siden det per i dag er landets største parti, nå sanker flesteparten av stemmene sine annetsteds fra.

Et slikt skifte i den politiske kursen kan være komplekst og har mange årsaker. Jeg vil i liten grad komme inn på disse årsakene. Det jeg derimot skal si noe om, er hvordan dette skiftet viser seg i partienes kommunikasjon med velgerne. Som tidsperspektiv har jeg satt en periode på rundt 25 år – fra tidlig åttital og til i dag. Det vil si fra høyrebølgen slo inn, Ap endret kurs og FrP etter hvert begynte å vokse seg større.

For å kunne si noe om dette vil jeg ta utgangspunkt i teorier og metoder fra retorikken, faget som har en over to tusen år lang tradisjon for å studere overtalende tekster. Men hva har egentlig de gamle grekernes teorier med vår egen praktiske politiske hverdag å gjøre? Hva har Aristoteles å gjøre med Carl I. Hagen og Gro Harlem Brundtland? Hvordan forbereder Jens Stoltenberg seg før han entrer talerstolen, i forhold til hvordan Demosthenes gjorde?

Vi liker å tro at menneskeheten har utviklet seg enormt i moderne tid, og at våre primitive og uvitende forfedre ikke kan måle seg med det vi har blitt. I flere tilfeller stemmer nok det, noe som lett kan bekreftes av de mange vitenskapelige og sosiale framskritt som er blitt gjort gjennom århundrer. Som sosiale atferdsvesener derimot er vi sannsynligvis ikke spesielt ulike våre forfedre for tusen, tre tusen eller syv tusen år siden. Ettersom forholdene rundt oss har forandret seg, er ikke de verdiene, prioriteringene og holdningene vi har i dag de samme som de hadde i antikkens tid. Men måten å tenke og handle på, måten å reflektere på og dertil trekke slutninger har antakeligvis ikke forandret seg noe særlig. Derfor vil det som overbeviste på Aristoteles' tid, også kunne overbevise i dag. De metodene for kommunikasjon som ble utviklet for over to tusen år siden, vil være like kraftfulle i dag. Det vil jeg vise med denne oppgaven.

De ledende språkvitenskapelige teoribygningene i det siste århundret, strukturalismen (Ferdinand de Saussure) og generativismen (Noam Chomsky) har begge to et skille mellom det underliggende systemet i språket og menneskers bruk av dette systemet i den språklige kommunikasjonen. Hos Saussure er dette et skille som omtales med begrepene "langue" og "parole", hos Chomsky heter det "competence" og "performance", senere "I-språk" og "E-språk" (Faarlund 2005: 32-34). Saussures "langue" er et abstrakt system. Chomskys begrep "competence" og I-språk ("internalized language") er knyttet til en idé om at det finnes en universalgrammatikk (UG) som er en medfødt språkeвне hos alle menneskebarn, og som gjør språktilegnelse mulig. Både "langue" og "competence"/I-språk betegner stabile systemer. I denne oppgaven er jeg opptatt av hvordan mennesker bruker språk i bestemte politiske og ideologiske sammenhenger over en viss tidsperiode. I motsetning til språkssystemene er ikke bruken av språk et stabilt fenomen. Språkbruk påvirkes og endres av samspill mellom mennesker og andre utenforliggende faktorer, og det kommer jeg også til å vise gjennom oppgaven. De språklige ressursene som brukes i løpet av den rundt 25 år lange

perioden er i stor grad like, men valget av strategier og det som kommer ut av dem, er ikke nødvendigvis det samme.

Noe av det som har forandret seg mest radikalt fram til vår tid er de teknologiske mulighetene og den informasjonsstrømmen de er med på å skape og frigjøre. Med tv, internett og mobiltelefoner stilles det helt andre forventninger, krav og muligheter til dagens talere enn det gjorde til antikkens. De greske politikerne i antikken holdt taler for opptil 30 000 borgere i folkeforsamlingen. Når våre politikere står på et blomstertorg i en småby for å fri til velgerne, møter det kanskje opp femti personer. Til gjengjeld ble ikke antikkens taler analysert og fordreid i media. Det fantes heller ikke pågående pressefotografer eller tv-kameraer som kunne forevige et stresset uttrykk eller falskt smil. Antikkens talere hadde imidlertid ikke rulletekstmaskiner å lese teksten fra, eller propper i øret hvor stemmen fra en god hjelper kunne vise vei dersom talen stoppet opp. På den annen side behøver ikke dagens politikere å håndtere tusenvis av mennesker på arenaen samtidig, mennesker som direkte skal ta stilling til og fatte beslutninger på grunnlag av det som sies. Selv om de tekniske hjelpemidlene og praktiske utfordringene er forskjellige, står antikkens og dagens politikere allikevel i all hovedsak ovenfor den samme målsetningen: å påvirke mennesker med en tale basert på fornuft og følelser, slik at de berøres, tar beslutninger og handler (Kjeldsen 2004: 22-23).

Mye kan tyde på at retorikk og en målrettet kommunikasjon er mer viktig nå enn noen gang. Samfunnet er blitt mer uoversiktlig og teknologisk komplisert, det myldrer av ulike sjangere og arenaer for språklig kommunikasjon, og media har stor betydning i folks liv – også på den politiske arenaen. Men innenfor alt dette er og blir språket den eneste pålitelige maktfaktor, med eller uten mms-bilder, internettoverføringer av tekster og annen utvendig ”pynt”. Vi må alltid tolke signalene og gjøre oss bruk av dem ved hjelp av språket. Det er altså ved hjelp av språket vi får størst makt når vi vil påvirke andre menneskers atferd.

1.2 Hypotese

Vi lever i en tid der det er mediene som setter premissene for den politiske samtalen. Denne tendensen har fått betegnelsen medialisering (Aardal m.fl. 2004: 19). Ekstra tydelig er dette i de muntlige og visuelle mediene, som radio og tv. Mange studentoppgaver og annet akademisk arbeid har dreid seg om kommunikasjonen i tv-debatter, som Holmgang, Tabloid

og så videre. På grunn av tidspress, underholdningsidealer og en rekke andre momenter legger en slik debatt opp til kjappe replikker, og diskusjonen går sjelden i dybden. Derfor kan man på sett og vis forvente at politikere, når de deltar, ofte velger enkleste utvei – nemlig å *forsvare* seg selv, partiet eller politikken, i stedet for å *forklare*. Dette gir rom for et retorisk spill mellom partiene, som jeg vil vise gjennom denne oppgaven. Jeg vil sette dette i sammenheng med Aps ”fall” som et arbeiderorientert parti, og FrPs rolle som ”det nye arbeiderpartiet”. Imidlertid ønsker jeg å undersøke hvordan dette foregår i et medium og en sjanger som på mange måter innbyr til en mer dyptgående drøftning av temaer – nemlig aviskronikker og taler.

Jeg vil undersøke hvordan partienes egenproduserte tekster har utviklet seg tematisk. Uten tabloide journalister og utenforstående regissører får partiene muligheten til å framstille seg selv og politikken på den måten de selv ønsker. De trenger ikke i like stor grad å ta hensyn til tids- og plassbegrensninger, og kan som regel velge mellom et bredere spekter av temaer. Jeg vil undersøke hvorvidt disse talene og kronikkene dreier seg om komplekse problemstillinger og politiske utfordringer, eller om vi også her ser en mer personfokustert argumentasjon, som mange tv-debatter er preget av i dag. Finnes det en utvikling eller har de politiske tekstenes retorikk stått på stedet hvil? Samtidig ønsker jeg å spørre hvordan det retoriske spillet mellom Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet har utviklet seg, og hvordan det manifesterer seg språklig. Jeg vil finne ut hvem de henvender seg til ved å blant annet se på hvilke honnørord og metaforer de bruker, for på den måten å finne ut hva de står for.

Retorisk spill for galleriet

Innenfor det vi kan kalle politikkens metarammer, går det et skille mellom en saksramme og en spillramme. Saksrammen er den som vektlegger den posisjonen partiene har i forskjellige problemstillinger og enkeltsaker, mens spillrammen inkluderer historier om ulike strategier, merkevarebygging og image (Jenssen og Aalberg 2007: 180). Retorisk spill kan karakteriseres som en maktsøkende prosess, der avvísning av de andre partienes posisjon og politikk og framheving av sin egen inngår i stor grad. Det vil ofte kunne resultere i at partiene går sterkt inn i rollene sine som politiske motstandere, kan hende på bekostning av en mer konstruktiv politisk samtale.

Hva er et arbeiderparti?

Et av spørsmålene jeg ønsker å finne svar på gjennom oppgaven er: Har FrP retorisk sett blitt det nye arbeiderpartiet? Dette svaret vil avhenge av spesielt én vesentlig ting, nemlig hva man legger i begrepet *arbeiderparti*. Hva mener egentlig FrP når de markedsfører seg selv som ”det nye arbeiderpartiet”? De ønsker jo åpenbart ikke å være lik Ap, ettersom de bruker mye tid og plass på å kritisere deres politikk – noe jeg kommer til å eksemplifisere gjennom oppgaven. De ønsker heller ikke å framstå slik Ap var, den gangen partiet ikke hadde noe å frykte fra ytterste høyrefløy. I hvert fall ikke ideologisk sett. FrP markedsfører seg som et parti for den lille mann, for ”folk flest” og ikke rent sjeldent som et valg for dem som føler seg tråkka på. Sistnevnte skjer som regel implisitt, ved at FrP bruker en taktikk jeg kommer til å omtale som *offerstrategier*. Både Carl I. Hagen og Siv Jensen framstår ofte som forulempet og fornærmet over ikke å bli tatt på alvor, både på egne og velgernes vegne. De signaliserer gjerne at de føler seg urettferdig behandlet, at de ikke blir tatt seriøst og at de urettmessig blir angrepet. En slik offer- og forsvarsposisjon tillater negative karakteristikk mot de som angivelig er årsaken til den: formynderne, eliten, herrene og makthaverne er beskrivelser som ofte dukker opp. Det kan virke som om kombinasjonen av offerposisjon og protest virker tiltrekkende på det som i følge statistikker er FrPs kjernevelgergrunnlag: ufaglærte arbeidere, arbeidsløse og folk med lav inntekt (Hernes 2006: 82). Det var også denne gruppen som var Aps kjernevelgere i partiets storhetstid etter den andre verdenskrig. Men selv om målet er det samme, kan ikke middelet sies å være det. Ap har hele veien hatt ”hele folket i arbeid” blant sine fremste mål. Dette er noe de fortsatt står for, selv om en større del av deres velgere har høyere utdanning og inntekt enn noen gang tidligere. Det er her jeg mener å finne kjernen i FrPs argumentasjon rundt seg selv som ”det nye arbeiderpartiet”: et folkelig, ikke-elitistisk alternativ for den gruppen velgere som ikke kjenner seg igjen i Ap slik det framstår i dag. Den gruppen velgere som ikke nødvendigvis har høyere utdanning eller lederstillinger i sikte. Slik jeg ser det, dreier betegnelsen ”det nye arbeiderpartiet” seg derfor ikke så altfor mye om hvilke løsninger de har på saker, men mer om hvilken gruppe velgere de henvender seg til gjennom ordvalg, metaforer og eksempelbruk.

Stemmeflyttende og stemmesamlende retorikk

To begreper som vil være sentrale for den avsluttende argumentasjonen i oppgaven, er **stemmeflytter** og **stemmesamler**. Å være kjent med begrepene allerede nå vil antakelig og kunne lette forståelsen av analysen. Jeg bygger på en hypotese fra boka *Retorik der flytter stemmer* (Jørgensen m.fl. 1995) om at det finnes to klart forskjellige slags politiske kommunikasjonsmåter, som begge er effektive på hver sin måte: stemmeflyttende og stemmesamlende retorikk. Hovedforskjellen ligger i at stemmeflyttende retorikk er informativ og utgreiende, mens stemmesamlende retorikk er presiserende og avgrensende. I teorien vil den stemmeflyttende måten å argumentere på være den mest effektive, fordi man med den lykkes i å ta en stemme fra motstanderen, slik at ens egen stilling er forbedret med to stemmer. Stemmesamlende retorikk virker mobiliserende i den forstand at den samler velgere på grunnlag av de holdninger de hadde fra før. I praksis trenger det ikke nødvendigvis å være slik, all den tid vi har den store gruppen velgere som partiene frykter kanskje mest av alt: hjemmesitterpartiet.

Blant den politiske velgermassen kan man skille mellom tre grupper: De som er med oss, de som er mot oss og de som er midt imellom. De velgerne som er på de to ytterpunktene er normalt de som er ganske interessert i politikk og som har klare oppfatninger om ulike forhold i samfunnet. De vet hva de mener, og det er vanskelig å gå inn og påvirke deres valg og beslutninger. Det er midt imellom-gruppen som er mest mottagelig for ny informasjon og nye impulser. Dette er den gruppen velgere som gjerne endrer standpunkt fra valg til valg. Stemmesamlende retorikk kan dermed fungere ovenfor enig-gruppen og til dels midt imellom-gruppen. Skal du derimot appellere til den gruppen velgere som i utgangspunktet er uenig i det du sier, må du bedrive stemmeflyttende retorikk.

1.3 Oppgavens oppbygging

Oppgaven er delt inn i fire hoveddeler: 1. Introduksjon, 2. Teoretisk bakteppe, 3. Analyse og 4. Avslutning. I introduksjonsdelen har jeg forklart hva som er mitt prosjekt og overordnede mål for oppgaven. Jeg har også beskrevet hvordan den politiske mediediskursens utvikling har foregått de siste tiårene, og hvordan det legger grunnlag for nye betingelser for politisk kommunikasjon. I del to beskriver jeg det teoretiske bakteppet jeg bygger mine analyser på. Jeg forklarer begreper som vil dukke hyppig opp, og hvilket metodisk rammeverk jeg

benytter. Jeg forteller kort om de to partiene jeg har valgt å undersøke, og hvorfor jeg har valgt akkurat dem. Del tre, analysedelen, er igjen delt opp i tre mindre deler. Jeg har foretatt tre analyser som er ulike, men som likevel henger sammen. Jeg har hovedsakelig benyttet det samme metodiske apparatet på alle tre. Om tilleggsteori er hentet inn blir det presisert der det gjelder. Analyseresultatene blir drøftet i del fire. Der forsøker jeg å svare på hvorvidt retorikk kan flytte stemmer, og jeg vil i en konklusjon blant annet finne indikasjoner på om FrP retorisk sett har blitt ”det nye arbeiderpartiet”. Til slutt følger en oppsummering av arbeidet mitt.

1.4 Nye betingelser for politisk kommunikasjon

1.4.1 Velgere på vandring med nye verdier i bagasjen

Velgere på vandring er et uttrykk som til stadighet dukker opp i politisk journalistikk. Det er en god beskrivelse av hvordan den politiske velgermassen i Norge har vist seg å være i tiden etter den andre verdenskrig. I dag er velgerne mindre lojale mot sine politiske partier enn noen gang tidligere. Mens 25 % av velgerne skiftet politisk standpunkt fra ett valg til det neste i 1960-årene, utgjør skifterne godt over 40 % ved de siste stortingsvalgene (Aardal m.fl. 2004: 15). Partiene har nå langt færre medlemmer enn tidligere, og det er stadig færre som deltar i politiske aktiviteter. Antall stemmer ved valg har også gått gradvis ned. Mange forskere (Aardal m.fl. 2004, Jenssen og Aalberg 2007, Johansen 2002) har forsøkt å komme med svar på hvorfor situasjonen er blitt slik. Har tiden rett og slett løpt fra det politiske systemet som ble dannet på 1920-tallet? Har systemet som fungerte godt inntil 70-årene blitt utdatert?

Etter den andre verdenskrig har det skjedd store endringer både i yrkesstrukturen, familiesammensetninger og på den sosiale arenaen. Det er nå de tjenesteytende næringene som dominerer, i motsetning til tidligere tider hvor primærnæringene og industrien var folks vanligste livnæring. Velstanden har økt gradvis de siste tiårene, og aldri har vi hatt høyere utdanning og større økonomisk spillerom enn i dag. Ikke overraskende får slike store velstandsendringer i befolkningen også konsekvenser for hvilke verdier og ideer man prioriterer. En vanlig forklaring til den politiske ustabiliteten er derfor at velgerne ikke lenger føler seg ideologisk knyttet til et bestemt parti, slik arbeiderklassen gjorde til

Arbeiderpartiet rett etter krigen. Den økte velferden har gjort at båndene mellom velgernes sosiale bakgrunn og deres politiske preferanser er svekket.

Den amerikanske forskeren Ronald Inglehart mener imidlertid at den nye politiske situasjonen blant velgerne stikker langt dypere enn til bare den ideologiske uavhengigheten til partiene. Han presenterte i 1977 en teori om *the silent revolution*, hvor verdier spiller en større rolle enn de tidligere ideologiske skillelinjer mellom partiene. Mennesker har en rekke behov: sikkerhet, økonomisk sikkerhet, tilhørighet og så videre, som må møtes med forskjellige verdier. Inglehart mener denne stille revolusjonen dreier seg om en overgang fra materialistiske til postmaterialistiske verdier. De materialistiske er forhold som økonomisk vekst, kriminalitetsbekjempelse og stabile priser. De postmaterialistiske verdiene er mer sosialt rettede verdier, som ytringsfrihet, naturvern, trygghet og frihet. Han skiller deretter mellom den gamle politikken ("old politics") og den nye politikken ("new politics"). Den gamle politikken er dominert av de førindustrielle og industrielle konfliktlinjene, og dreier seg hovedsakelig om forhold som religion, klasse og økonomiske aspekter. Det er her den økonomiske venstre/høyre-aksen får sin forklarende betydning. Den nye politikken innebærer en endring fra den tradisjonelle venstre/høyre-aksen og over til et mer verdi- og holdningsbasert konfliktmønster. Her får enkeltsaker og verdimeslig argumentasjon større plass. Inglehart argumenterer for at en økonomisk og sosial vekst i samfunnet i en postmodernistisk retning, fører til at den nye politikken blir mer aktuell. Han hevder stigende velstand gjør at ens eget velbefinnende spiller en langt større rolle enn ideologiske konflikter og ideer.

Dette er også noe av det den italienske historikeren Piero Ignazi peker på, i sin artikkel "The silent counter-revolution" (1992). Mens Inglehart hovedsakelig konsentrerte seg om venstresidens oppgang rundt verdimeslig politikk, ser Ignazi på ulike teorier om framveksten av ekstreme høyrepartier i Vest-Europa, og hvordan de grep tak i verdiorienterte spørsmål og gjorde dem til sine, slik som vårt FrP. Han finner at det i stor grad er skepsis til autoriteter og byråkrati, lov og orden og innvandring som kjennetegner de høyreekstreme partiene. Det skal jeg i analysen også vise er hyppig forekommende hos FrP.

1.4.2 Nye utfordringer for den politiske kommunikasjonen

At politikken får mer fokus på verdier og enkeltsaker framfor ideologiske strukturer, medfører en rekke virkninger. For eksempel styrer det oppmerksomheten over på enkeltpersoner framfor partiene. Partiene legger ofte ned mye ressurser i å gjøre partilederen og andre sentrale figurer så karismatiske og publikumsvennlige som mulig. Imagebygging av personligheter og underholdningsvennlige presentasjoner av saker blir mer og mer utbredt i norsk politikk.

Det er ikke bare forholdet mellom velgere og politikere som har endret seg de siste tiårene. Forholdet mellom medier og politikere har også gått gjennom markante endringer. Media har økt sin betydning betraktelig, og har dermed kommet sterkere på banen som fortolker, og ikke bare formidler, av politiske stridsspørsmål. Vi kan si at journalistene er publikums guide til politikken innhold og aktører. De "oversetter" det politiske språket og gjør kompliserte tekster fra spesialfelter til allemannseie. Med fjernsynet i spissen er det mediene som nå dominerer den moderne politiske kommunikasjonen. Politikerne har fremdeles direkte kontakt med velgerne gjennom stands, politiske møter og opptredener av ulik art, men det er gjennom mediene at mesteparten av kontakten mellom styrende og styrte skjer (Aardal m.fl. 2004: 19).

Dette stiller nye krav til politikkerne. Innholdet i politikken står fremdeles sentralt. Men det blir viktigere og viktigere hvem som taler partienes sak og på hvilken måte. Politikerne må dermed tilpasse seg medienes logikk, og tenke og handle journalistisk. Det fører igjen til at mediene tilspisser sine krav. Mediene blir ofte kritisert for i for stor grad å vektlegge de ytre rammene rundt politikken. Medienes "horse-race"-journalistikk prioriterer det politiske spillet, taktikken og prosessene framfor det substansielle innholdet og det gode politiske argument (Waldahl 1999: 293). En slik nedprioritering av reflekterte og informative vurderinger til fordel for spill og taktikk, innebærer blant annet at de politiske sakenes innhold og samfunnsmessige betydning havner i skyggen. Det kan dermed diskuteres hvor mye fordelaktig informasjon som kommer ut av å være i et informasjonssamfunn.

Politisk innflytelse avhenger blant annet av politikernes evne til å skape oppmerksomhet rundt sine kjernesaker. På den måten vil velgerne kunne ha de forskjellige partiene og deres målsetninger i bakhodet når de skal treffe sine valg. Når partitilknytningen

og klassetilhørigheten svekkes, slik den har gjort i Norge de siste tiårene, blir partienes enkeltsaker viktigere for stemmegivning. Som både Inglehart og Ignazi påpeker, har det fra politikernes side vokst fram en framtreddende tendens til å snakke om postmodernistiske verdier i større grad enn ideologiske skillelinjer. På innholdsplanet er det dessuten snakk om en forenkling og polarisering av saker, som følge av mediernes nye, store rolle som politisk formidler. Poengterte saker, hvor det er lett å se hvilket parti som har hvilket standpunkt, vinner innpass på mediemarkedet.

En slik tendens fører ofte til at komplekse og vanskelige saker sjeldnere blir tatt opp, slik at politikken framstår som enklere enn den egentlig er. Kanskje er det noe av grunnen til at politikerne stadig blir kritisert, og mange tror de kunne gjort jobben bedre selv?

1.4.3 Retoriske appeller i politikken: etos, patos og logos

Allerede i 1970 kritiserte den amerikanske kultursosiologen Richard Sennett i boken *The Fall of Public Man* den økte blandingen av politikk og underholdning, det private og det offentlige, og av markedsorienteringen i amerikansk politikk hvor det kun var om å gjøre for politikerne å "selge billetter" (Langer 2006: 4). På den ene siden hevder mange at det er suspekt når politikerne opptrer som showmastere, fordi det er (eller bør være) de logospregede argumentene og det saklige politiske innhold som teller sterkest når vi som borgere putter stemmeseddelen vår i urnene annethvert år, framfor følelsesappeller fra et eller annet underholdningsprogram. På den andre siden snakker forkjemperne for politisk merkevarebygging om en profesjonalisering av den politiske kommunikasjonen, og at den til og med fører med seg en økt demokratisering, fordi politikerne kan vise seg som "hele mennesker" (Langer 2006: 4). De hevder også at det ofte kan være de respektive politikernes personlighet som kan avgjøre muligheten til å oppnå politiske resultater.

Aristoteles så på både taleren, talen og tilhøreren som retoriske ressurser, som hver på sin måte sitter inne med potensielle bidrag til overtalelsen. Disse tilskuddene kalles for overtalelses- eller bevismidler. Talerens tekniske bevismidler, som retorikken selv skaper, kalles for **etos**, **patos** og **logos** (Andersen 1996: 34). Gjennom oppgaven vil jeg lete etter politikernes appeller til disse tre bevismidlene. Etos er talerens karakter og personlighet, og styrkes ved at taleren etablerer sin egen karakter gjennom selve talen. Patos dreier seg om de effektene som oppstår hos tilhørerne gjennom talen, de følelsene og emosjonene som

fremtvinges hos lytterne og som kan være med på å endre deres oppfatning om sakens anliggende. Det siste bevismiddelet, logos, går på argumentasjonen og selve saksforholdet. For Aristoteles var det innlysende at det var akkurat tre bevismidler eller grunner til at folk blir overbevist om noe (Andersen 1996: 34):

For alltid når folk blir overtalt, skjer det enten fordi de som skal bedømme noe, selv er blitt gjenstand for påvirkning, eller fordi de har dannet seg en bestemt oppfatning av hva slags menneske taleren er, eller fordi det er blitt ført bevis.

Jeg mener ikke nødvendigvis at det ene er bedre enn det andre. Politikk handler i bunn og grunn om å overbevise, om å finne fram til løsninger, om å få tilslutning til sine visjoner. Men det er likevel ikke det klare logospregede argument alene som avgjør de politiske kampene. Hva ville arbeiderbevegelsen i Norge vært uten sine røde bannere, sine politiske sanger og foreningsliv? Slike patoselementer, handlinger og uttrykk som vekker følelser og engasjement, bærer en stor del av det politiske budskapet. Hvordan politikerne selv trer fram, hvordan de framstiller og bygger opp under sin etos, spiller også en stor rolle for måten man møter budskapet deres på. Likevel gjelder det å finne en balanse. For mye fokus på logosargumentasjon hekter store velgergrupper av, fordi det politiske innholdet da kan framstå som komplisert og kjedelig. Med vekt på patos får det en mer folkelig appell, og det er lettere å la seg engasjere. Men for mye patos vil svekke troverdigheten (etos) til politikerne.

2. TEORETISK BAKTEPPE

2.1 Begrepsdefinisjoner

For å unngå misforståelser og lette lesningen av oppgaven har jeg laget en ordliste hvor de mest sentrale, og kanskje mest kompliserte, begrepene blir forklart. Det er viktig å presisere at det er min egen forståelse og bruk av begrepene det er snakk om, og ikke nødvendigvis noen uttømmende definisjon som presenteres.

Med bruken av **retorikk** bygger jeg på den aristoteliske definisjonen ”læren om talekunsten”, som i moderne tid gjerne karakteriseres som ”kunsten å overtale”. Det har altså med kommunikasjon å gjøre. Jeg mener ikke at all kommunikasjon er retorisk. For at en ytring skal kunne karakteriseres som retorisk, må den bære i seg et ønske om å påvirke sitt publikum, å overbevise om et ønsket utfall. Enkelte ganger ønsker man bare å gi en opplysning eller formidle noe, som for eksempel at ”Kongen i Norge heter Harald”. Det er ikke et utsagn som krever overtalelse, enten er det slik eller så er det ikke det, ergo er det ikke retorisk. I politiske taler og tekster kan det imidlertid ofte være vanskelig å skille mellom hva som er forsøk på å overbevise om et ønsket utfall, og hva som er mer faktaorientert informasjon. Derfor vil jeg se de aller fleste utsagn i analysetekstene som retorikk, med den faren at jeg kanskje overtolker det politikerne sier, framfor at jeg overser viktige elementer.

Min oppfatning av **politikk** er den virksomheten innenfor et sosialt system (som stater eller andre sammenslutninger og institusjoner) som innebærer at mål blir satt, prioriteringer ordnet, verdier fordelt og virkemidler valgt og anvendt. Det dreier seg om fordeling av offentlige goder og byrder som foregår gjennom de politiske institusjonene, som valg, lovgivning, regjeringsdannelse og statsstyre. Politikk forutsetter dessuten maktkamp og uenighet, for uten denne typen konflikter ville politisk virksomhet vært overflødig. Samtidig bærer politikken allikevel i seg et krav om samarbeid, hvis ikke vil alle prosessene bryte sammen. Denne blandingsrollen fører til at politikerne som regel snakker til og mot opposisjonen og sine samarbeidspartnere på forskjellig vis.

Med **politisk retorikk** mener jeg et ønske om og et forsøk på å overbevise om et spesielt politisk standpunkt. Til dette forsøket benyttes retoriske strategier og virkemidler. Overbevisningen skal som regel føre til at mottakerne utfører en eller annen politisk handling, som i ytterste konsekvens vil være å stemme på avsenders parti ved valget.

Det skal også nevnes at jeg snakker om partiene og politikerne om hverandre, og lar de være meningsbærende for samme holdning. Jeg skriver for eksempel at "Ap mener", i situasjoner hvor det også ville vært hensiktsmessig å skrive at "Gro Harlem Brundtland mener" eller "Jens Stoltenberg mener". Dette er for å gjøre det enklere både å skrive og forstå. Jeg er klar over at det eksisterer store forskjeller innad i partier, både politisk og retorisk sett.

2.2 Metodebeskrivelse

Det finnes mange fagdisipliner som gjør bruk av retorisk analyse i større eller mindre grad. For å nevne noen, finnes retorisk analyse i arbeid gjort innenfor lingvistik, litteraturvitenskap, sosialantropologi, sosiologi, statsvitenskap, filosofi og medievitenskap. Retorikk er ikke bare en klassisk og mangfoldig tradisjon i seg selv, men kan også betegnes som en delvitenskap som har influert en rekke andre forskningstradisjoner. Av den grunn er det vanskelig å trekke fram en fagdisiplin som gjør bruk av retoriske tradisjoner, som "bedre" enn en annen. En retorisk analyse i statsvitenskap vil stort sett alltid legge vekt på andre elementer enn en retorisk analyse i filosofi, fordi fagdisiplinene sjelden prioriterer de samme resultatene. Dessuten kan de ulike fagdisiplinene noen ganger legge ulik betydning i retoriske begreper og metoder, slik at det kan herske noe usikkerhet om hvorvidt noe er for eksempel den retoriske figuren klimaks eller en esklamasjon. Jeg kommer til å benytte meg av flere kjente og fagtradisjonelle teorier og metoder innenfor tekst- og språkvitenskap. I tillegg kommer jeg til å trekke inn retoriske elementer og tradisjoner i analysene, da jeg mener det vil kunne gi en innfallsvinkel som vil tjene til oppgavens formål: nemlig å undersøke strategisk språkbruk. Med det store fokuset på retorikk som er i dag, både innenfor politikk, næringsliv og samfunnet for øvrig, er det dessuten vanskelig å komme utenom en slik tilknytning.

Jeg vil her kun presentere de store metodiske rammeverkene jeg benytter, som er den kritiske diskursanalysen og enkelte bidrag fra retorikken. Teorier jeg benytter i mindre grad

vil bli presentert underveis. Dette gjør forhåpentligvis oppgaven mer oversiktlig og lettere å lese.

Diskurs og den kritiske diskursanalysen

Diskurs kan generelt forstås som ”en bestemt måte at tale om og forstå verden (eller et udsnit af verden) på” (Jørgensen og Phillips 2005: 9). Ordet dekker altså den idé at språket er strukturert i forskjellige mønstre, som vi som språkbrukere tar hensyn til når vi opptre innenfor ulike sosiale domener. For eksempel kan vi snakke om en journalistisk diskurs, en matematisk diskurs og, som jeg gjør i denne oppgaven, en politisk diskurs. Analysen av disse mønstrene kalles da diskursanalyse. Det eksisterer likevel mange multidisiplinære metoder av denne analysen, og hvilken man velger å bruke er blant annet helt avhengig av hvilket sosialt område man arbeider på og hva man ønsker å undersøke.

Den britiske lingvisten Norman Fairclough har utarbeidet et analyseapparat for språkbruk som kalles *kritisk diskursanalyse*. Den tar utgangspunkt i konkret lingvistisk tekstanalyse i sosial interaksjon. Fairclough selv bruker diskursbegrepet på to måter: ikke bare som en type sosial praksis, men også som en måte å snakke på som gir mening ut i fra et bestemt perspektiv, det vil si innenfor en bestemt diskurs. Ethvert tilfelle av språkbruk kan ses på som en kommunikativ handling med tre dimensjoner: **tekst**, **diskursiv praksis** og **sosial praksis**. Den sosiale praksisen er den bredere sosiokulturelle rammen som teksten inngår i. Her er det også rom for å trekke inn ikke-diskursive fenomener og praksiser, altså forhold som er med på å påvirke og som kan forklare språklige valg og diskursive praksiser. Den diskursive praksisen spiller på sin side en slags nøkkelrolle, fordi den binder de to andre dimensjonene sammen. Det er nemlig gjennom konkret bruk av språket at en tekst kan få sosiale konsekvenser. Diskursanalysen er *kritisk*, fordi den bærer i seg en idé om at språklige valg aldri er tilfeldige, og at analytikerens jobb er å gjennomskue de valgene som er gjort, og forsøke å forstå og forklare hvorfor. Dessuten forsøker den å avsløre diskursive praksisers innvirkning på opprettholdelse av ulike typer maktforhold. Når man skal gjennomføre en kritisk diskursanalyse er det derfor tre stadier man skal gjennom: ”*description of text, interpretation of the relationship between text and interaction, and explanation of the relationship between interaction and social context*” (Fairclough 2001: 91).

Fairclough legger vekt på at diskurs ikke bare bidrar til å forme og omforme sosiale strukturer og prosesser, men at den også avspeiler dem (Jørgensen og Phillips 2005: 74). Diskursen vil altså være like *bestemmende for*, som *bestemt av*, hvordan vi tenker. Men diskursordener, de språklige ressursene man har til rådighet, kan også forandres gjennom kreativ språkbruk. Gjennom å bruke diskurser og sjangere på nye måter eller å hente inn elementer på diskurser og sjangere fra andre diskursordener, kan språkbrukerne endre den gitte diskursordenen.

Gjennom å blande og trekke inn elementer fra andre diskursordener, blir litteratursemiotiker Julia Kristevas begrep om intertekstualitet sentralt. Det bygger på en idé om at enhver tekst har en rekke andre tekster innvevd i seg selv, at alle kommunikative hendelser spiller på tidligere og kommende hendelser. Det kan komme til syne gjennom alt fra helt eksplisitt sitering til sjangertrekk. En spesiell form for intertekstualitet, er **interdiskursivitet** (Jørgensen og Phillips 2005: 84). Det er et uttrykk for artikuleringen av forskjellige diskurser innenfor og på tvers av grensene mellom forskjellige diskursordener. Gjennom nye måter å snakke på og ved nye utgaver av kommunikative hendelser, skifter grensene både innenfor diskursordenen og mellom forskjellige diskursordener. Dette kan føre til at hele diskursordener endres. Det er både et tegn på og en drivkraft i diskursiv, og dermed sosiokulturell, forandring. Fairclough peker på at den ”diskursive kreativitet” som ligger bak interdiskursiviteten, er knyttet til sosiale forhold, og at det er disse som fremmer forandring – den er altså ikke et resultat av individer i besittelse av kreative språklige egenskaper (Jørgensen og Phillips 2005: 84). Høy interdiskursivitet henger sammen med forandring, mens liten grad av interdiskursivitet vitner om en reproduisering av det tidligere og faste. I en analyse av tekster vil man derfor kunne skille ut ideologiske kamper og maktrelasjoner ved å undersøke relasjonen mellom de ulike diskursene i en diskursorden, og relasjonen mellom forskjellige diskursordener.

Hensikten med den kritiske diskursanalysen er prinsipielt sett ikke å gå bak diskursen for å finne ut hvorfor folk sier som de gjør. Den tar ikke opp hvordan politikerne bevisst bruker språket retorisk. Men i stedet for å bare analysere det faktisk sagte i seg selv, har jeg som mål å tydeliggjøre *hvorfor* de faktisk sier som de gjør – hva som ligger bak og hva de forsøker å oppnå. Det er det bidragene fra retorikken skal tjene til.

Svakheter ved Fairclough og hans kritiske diskursanalyse

I motsetning til andre diskursanalytikere forstår Fairclough diskurs kun som en lingvistisk størrelse. Det betyr at det skapes et skille mellom diskursive og ikke-diskursive praksiser og fenomener. Disse ikke-diskursive praksisene må forklares ved hjelp av andre teorier, og det er her det største problemet i Faircloughs metode dukker opp. Selv er han influert av mange forskjellige teoretikere, som Gramsci, Foucault, Halliday, Searle, Giddens og Habermas og flere, men han gir ikke noe klar beskrivelse av *hva slags* teorier som kan brukes innenfor den kritiske diskursanalysen. Han sier heller ikke noe om *hvor mye* ikke-diskursiv informasjon, det vil si sosial og kulturell analyse, som er nødvendig for en adekvat forståelse av diskursiv praksis og orden. Faren er da at man plukker ut det som passer ens egen teori og forståelse best, og ikke legger merke til det som faktisk *ikke* stemmer overens med det man er på jakt etter. I min analyse skal jeg forsøke å være meg dette bevisst, og derfor gå etter både de trekkene som svarer til mine forhåndantakelser, og de som ikke svarer til dem. Et annet poeng er at Fairclough selv hovedsakelig analyserer enkelttekster, noe som kan gjøre det problematisk å se hvordan de sosiale og diskursive forandringene foregår. Kanskje er det ikke bare slik at diskurser former den sosiale orden, men at også den sosiale orden er med på å forme diskurser, i langt større grad enn hva Fairclough gir rom for? Når det gjelder hvor mye sosial og kulturell (ikke-diskursiv) informasjon jeg trekker inn, kommer jeg til å legge meg på et nivå hvor jeg kort presenterer noen av de mest sentrale trekkene fra hver periode. At jeg har valgt å bruke Faircloughs tilnærming, til tross for dens svakheter, skyldes at den i større grad enn andre kritisk diskursanalytiske teorier fokuserer på forandring.

Den antikke retorikken i en moderne drakt

Jeg har tidligere beskrevet hvordan den totusenårige tradisjonen med analyse av tekster fremdeles har relevans i vår tid. Teknikkene er på mange måter de samme, selv om språkdrakten har fått en mer moderne form. Retorikken er en rik tradisjon som kan bidra med mange ulike metoder og perspektiver. Jeg har foretatt et utvalg basert på min hypotese og type analysetekster, og endt opp med å benytte bevismidlene *etos*, *logos*, *patos* (som jeg forklarte innledningsvis) og *figurlæren*.

Historisk og erfaringsbasert forståelse av tekstene og tekstskaperne

Aristoteles hevdet at taleren etablerte karakter og troverdighet gjennom selve talen, og at den ikke for mottagernes vedkommende kunne være basert på forhåndsantakelser (Andersen 1996: 34). Selv vil jeg argumentere for et annet perspektiv. Etter mitt syn er det problematisk å gå ut fra en forestilling om at en gang på gang kan "starte på ny frisk" uten å måtte leve opp til eller bli bedømt ut i fra det inntrykket (etos) man har skapt av seg selv gjennom tidligere tekster (både egne og andres). Dessuten vil det synet man har på en gitt sak (logos) bestandig være preget av tidligere og pågående samfunnsdebatter om samme og lignende tema, hva man vet om emnet fra før og så videre. Endelig vil de følelsene og den sinnsstemningen (patos) som man har til dette ofte bære preg av tidligere erfaringer på ulike hold.

Politikkens verden er kompleks og mangfoldig. Personlige utspill og hendelser som først ser ut til å kunne skade partiet og valgresultatet trenger ikke nødvendigvis ha negative konsekvenser. Det så vi for eksempel i kommunevalget 2007. Høyre gjorde et meget godt valg i Oslo, selv om valgkampen hadde vært preget av hemmelige kontoer i Sveits og rasistiske utspill til skjulte mikrofoner. Det vil vel ikke være urimelig å hevde at Høyre nettopp gjorde det bra ikke på tross av, men *på grunn av* dette. Den politiske diskursen er med andre ord så sammensatt av ulike faktorer at det vil gå langt utover formålet med denne oppgaven å forsøke å forklare for mye av den. Noe vil jeg nok likevel komme inn på, utover det rent språklige.

Et forseggjort språk

Klassisk retorikk stiller fire krav til godt språk: Det skal være 1. korrekt, 2. klart, 3. passende og 4. forseggjort. Jeg skal hovedsakelig konsentrere meg om det sistnevnte. Mitt hovedformål med denne oppgaven er ikke å påpeke språklige og politiske feil og mangler, men heller å avdekke språklige strategier. Likevel kommer jeg til å kommentere det i analysen, dersom elementer i teksten bryter med forventningen. Andersen (1996: 65) hevder at all retorisk tale er forseggjort. Enhver retorisk bruk av språket innebærer at man har et bevisst ordvalg, en bevisst oppbygging av teksten og en gjennomtenkt bruk av ulike virkemidler. En type virkemidler er troper og figurer.

Kort sagt er troper og figurer måter å si ting på som bryter med den vanlige (og/eller bokstavelige) uttrykksmåten. Figurer er endringer av et ords uttrykk, det vil si at man endrer måten å si det på. Troper er endringer av et ords mening, det vil si at ordet får en ny betydning i stedet for eller i tillegg til den gamle. Det er vanskelig å opprettholde et klart skille mellom disse to gruppene. Det spiller heller ikke så stor rolle hva man kaller de forskjellige funksjonene, da de innehar en nokså lik rolle. Troper og figurer gjør en tekst mer livfull, klar, de skaper oppmerksomhet, de konkretiserer og de vekker følelser. Jeg vil kort forklare noen av de vanligste tropene og figurene. Det er disse jeg kommer til å påpeke og bruke i analysene. Listen er langt fra fullstendig, og det kan forekomme andre definisjoner i annen litteratur.

Troper

- Et *synonym* har vi når vi sier det samme, men bruker et annet ord. På den måten slipper man å repetere og gjenta akkurat det samme som man har sagt, noe som skaper et mer variert språk.
- *Hyperbol* er en overdrivelse, det vil si at man tar i litt ekstra når man skal beskrive noe. Dette er en noe subjektiv trope, fordi man har ulike grenser for hva som er aksepterbare utsagn i forhold til virkeligheten.
- *Ironi* vil si å si det motsatte av det man egentlig mener. Ironi tjener ofte til å skape en form for sarkasme eller humor, dersom man oppfatter at utsagnet er ironisk ment. Som i tilfellet over finnes det ikke noe objektivt middel som kan avgjøre det.
- *Metaforen* er i følge aristotelisk tradisjon et ord som er overført fra sitt opprinnelige felt. Det oppstår en billedlig eller overført betydning. Når jeg skriver om metaforer kommer jeg også til å trekke på ideer fra den kognitive lingvistikken, nærmere bestemt Lakoff og Johnsons (2003) teori, som ser på metaforer som redskaper for å strukturere virkeligheten.

Figurer

- Ulike typer av *repetisjoner* finnes det mange av, som for eksempel anafor, epanalepsis og polysyndeton. For enkelthets skyld har jeg valgt å samle de alle i én

gruppe. Repetisjoner har som regel som funksjon å forsterke noe, å ramse opp noe på en overtalende måte eller å understreke betydningen av noe.

- Et *retorisk spørsmål* har vi når vi stiller et spørsmål som allerede inneholder svaret. Det krever ikke noe tilbakesvar, for det er allerede gitt.

2.3 Om partiene

Når man skal analysere en tekst, kan det gi økt innsikt og forståelse å vite noe om hvem som har skrevet den. Spesielt i politiske tekster er det viktig, fordi de ofte spiller på historiske og ideologiske elementer som man lett kan gå glipp av uten bakgrunnskunnskap. Jeg vil derfor gi en kort presentasjon av de to partiene jeg har valgt å fokusere på, og hva slags bilde de har av hverandre.

Det norske Arbeiderparti (Ap)

Partiet ble stiftet den 21. august 1887 i Arendal etter initiativ av Christian Holtermann Knudsen og Carl Jeppesen. Det ble etablert som et sosialistisk parti, og ble representert på Stortinget første gang i 1903. Arbeiderpartiet har bestandig jobbet for full sysselsetting og er opptatt av et åpent arbeidsmarked. De mener at progressiv beskatning er det mest rettferdige systemet for å utjevne forskjellene mellom fattig og rik, og jobber for å fornye og bevare velferdsstaten. Partiet går inn for en blandingsøkonomi og vil at staten skal være en aktiv eier. Tradisjonelt har Arbeiderpartiet vært arbeidernes parti, og har gjennom historien gått sterkt ut for å sikre arbeidsfolks rettigheter, som lovfesting av feriedager, arbeidsvernslov og innføring av 37,5 timers arbeidsuke. Arbeiderpartiet er per i dag landets største parti, og har som motto at ”alle skal med”.

Fremskrittspartiet (FrP)

FrP ble stiftet i 1973 under navnet *Anders Langes parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep*. I 1977 ble dette endret til nåværende navn. Partiet var representert på Stortinget 1973-77, og igjen fra 1981. Hele veien har de vært den fremste eksponenten for den nye markedsliberalismen, og er mest opptatt av å ivareta det enkelte individs interesser. De ønsker at den offentlige sektor skal begrenses og effektiviseres, og

stiller seg negative til progressiv beskatning. De ønsker mer konkurranse mellom skolene, i offentlig sektor og i næringslivet, og ønsker å styrke dagens demokrati med folkeavstemninger. FrP fører en restriktiv innvandrings- og flyktningsspolitikk, og mener at flyktninger i større grad bør hjelpes i sine egne geografiske og kulturelle områder. Sosiale rettigheter som man har i kraft av norsk statsborgerskap skal ikke komme innvandrere til gode. FrP regnes for å være et populistisk parti, noe som gjerne viser seg i deres mistillit til eliten og dens påståtte undertrykkelse av interessene til "vanlige folk". Partiet er per i dag nest størst i Norge.

Ap vs FrP

Det er ikke tilfeldig at jeg har valgt å undersøke nærmere akkurat disse partienes språklige selvframstilling og retorikk. De er de to største partiene i Norge, og befinner seg langs hver sin side av politikkenes venstre-høyre-akse. De har også ved de siste valgene utropt hverandre som hovedmotstandere, og FrP har fra flere hold fått betegnelsen "det nye arbeiderpartiet". Partiet, spesielt tidligere partileder Carl I. Hagen, har i høy grad brukt dette begrepet selv også.

Ingen andre partier har gjennom de siste årene fått kommentert sin retorikk og betvilt sine motiver i så stor grad som FrP. Marsdal (2007: 17) hevder at arbeidsfolk ikke lenger klarer å identifisere seg med det språket Arbeiderpartiet benytter, fordi verdisynet og de kulturelle preferansene er helt forskjellige. Arbeiderpartiet er ikke lenger hva det en gang var, men er blitt et eliteparti for høyt utdannede mennesker med høy kulturell kapital. Fremskrittspartiet har i stedet tatt over for de "på gølvet", de snakker deres språk og jobber for å ivareta deres interesser, i følge Marsdal. Dette er tanker jeg skal bygge videre på i oppgaven.

Det er viktig å ha klart for seg at hva som er rett og galt, fornuftig og ufornuftig, godt og ondt vil være avhengig av øynene som ser. Virkeligheten er i stor grad subjektiv, det gjelder også for den politiske verden. Jeg vil forsøke å ikke ta stilling til *hva* partiene sier, men heller *hvordan* de sier det. Jeg vil altså ikke vurdere politikk, men heller språk, kommunikasjon og retorikk.

2.4 Ideologi

Politiske partier og andre politiske grupper bruker gjerne konkurrerende begreper for å omtale situasjoner og konflikter, begreper som tydeliggjør deres ideologiske og politiske ståsted. Hvert av disse begrepene får gjerne en stor del av sitt politiske innhold nettopp ved å stå i motsetning til det konkurrerende begrepet. For å kunne forklare hvorfor slike konvensjoner finnes i visse fellesskap, hvorfor de brer seg og hvordan de arter seg, må man undersøke det systemet av verdier og holdninger som finnes i ulike miljøer. Summen av de holdningene og mer eller mindre definerte ”sannhetene” som sammen bidrar til å skape et verdensbilde og en virkelighetsoppfatning, kan vi kalle **ideologi** (Jørgensen og Phillips 2005: 86). Denne ideologien kommer blant annet til uttrykk gjennom språklige valg. Ved å bevisst velge bestemte ord fremfor andre, kan taleren framkalle bestemte følelser og tanker hos lytteren, han kan manipulere, provosere og så videre. Språket er med andre ord aldri verdinøytralt, men ladd med konnotasjoner, som kan være positive og negative. I en tekst vil dermed ordvalget kunne være avgjørende for hvordan den blir oppfattet. Det som er med på å bestemme hvorvidt ord er positivt eller negativt ladd, er hvilken kontekst det blir satt inn i. Det eksisterer ingen enerådende ideologi i et samfunn, og de ulike ideologiene som finnes til enhver tid er i konstant forandring. De forskjellige ideologiene, og de ideologiske konfliktene, blir til på grunn av forskjeller i erfaring, maktposisjon og interesser mellom ulike sosiale grupper som kommer i kontakt med hverandre (Fairclough 2001: 73).

Ved å vite noe om bakgrunnen til Ap og FrP, hva de står for og hvilke mål de jobber mot, er det lettere å peke på hvordan de utformer tekster med det siktemål å belyse sin ideologi. Det er helt klart at de fleste, om ikke alle, politiske tekster har som formål å overbevise om et ideologisk ståsted, det ligger i selve politikkens natur. Politikerne må forsøke å hevde seg selv og sin egen politikk, og de må få de andre partienes politikk til å fremstå som mindre gjennomførbar og mindre fornuftig. Aristoteles sa: ”Du må sikte mot ett av to mål – du må fremstille deg selv som et godt menneske og [din motstander] som et dårlig menneske” (Aardal m.fl. 2004: 85). Dersom man skal framstå som rasjonell, beslutningsdyktig og med en god karakter (etos), bør imidlertid fokuset ligge på det førstnevnte. Velgerne kan lett la seg demobilisere av for mye drittkasting og personrettede angrep fra de andre partiene, det som kalles ”negative campaigning” (Aardal m.fl. 2004: 86). Den type kommunikasjonsform får lett betegnelsen ”dårlig retorikk”. Jeg vil imidlertid ikke trekke noe skarpt skille mellom såkalt ”god” og ”dårlig” retorikk.

2.5 Utvalgte saker i analysene

En analyse av politisk språkbruk kan fort bli generell og oppramsende. På den annen side kan den også bli innfløkt og altfor detaljert. Det er alltid en fare for å komme med opplagte påstander og ikke trekke klare slutninger, og det er alltid en fare for å overanalysere og fordreie sannheter. Dessuten er den politiske diskursen et felt preget av et enormt mangfold, både når det gjelder saker og personer. Det har vært utfordrende å trekke fram interessante og relevante forhold på bekostning av andre. Jeg kunne valgt å trekke ut helt andre saker enn de jeg til slutt endte med, men de er likevel ikke tilfeldig utvalgt. Det er forhold som jeg hadde en forhåndsantakelse om at ville kunne gi et svar på oppgavens problemstilling, fordi de i stor grad har preget både Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet. De tre områdene jeg vil gå dypere inn i og både beskrive og analysere, er:

1. Hvordan endrede utenomtekstlige forhold gir nytt innhold til gamle begreper. Jeg vil diskutere hvordan begreper som frihet og valgfrihet er blitt mer og mer viktig, og hva slags innhold de to partiene legger i begrepene. Jeg vil også diskutere hvilke forhold som bestemmer hva slags innhold man legger i et begrep.
2. Hvordan ideologisk argumentasjon nå viker plass for verdimessige forhold. Jeg vil vise hvordan partiene argumenterer rundt en nasjonal diskurs, og hvem som eventuelt blir regnet med i denne diskursen. Her vil jeg komme inn på forhold som innvandring og kriminalpolitikk.
3. Det nye arbeiderpartiet (FrP) i kamp mot det gamle Arbeiderpartiets eliter. Her går jeg nærmere inn på det retoriske spillet mellom partiene, og jeg vil forsøke å svare på hva slags arbeiderparti de respektive partiene ønsker å være.

Begrunnelse for valg av saker og forbehold

For grundig å kunne undersøke hvordan utviklingen har foregått, vil jeg bruke partienes egenproduserte tekster fra 25 år tilbake og i dag. Jeg har valgt å studere partiprogrammene fra 1981-85 og 2001-05, for å undersøke hvordan de skaper sin identitet og hvordan de bygger sin etos. Deretter har jeg gått til et tilfeldig utvalg av taler og tekster fra samme periode, for å se hvorvidt de opprettholder den selvframstillingen de har gitt. Jeg har valgt å ikke vektlegge medium eller omstendighetene rundt teksten i alt for stor grad: det være seg om det er et blogginnlegg i valgkampinnspurten, om det er en tale på et landsmøte, en

forsvarskronikk i en avis og så videre. Dette til tross for Marshall McLuhans velkjente linje ”The medium is the message” (Johansen 2002: 46). Jeg velger å se på språk som en overordnet størrelse, uten at jeg tror det vil få betydninger for resultatet.

Jeg har valgt å i hovedsak konsentrere meg om prinsippprogrammet til de respektive partiene, framfor handlingsprogrammet. Forskjellen mellom prinsippprogram og handlingsprogram kan i hovedregelen sies å utgjøre forskjellen mellom ”ideologi” og ”praktisk politikk”. Førstnevnte er de prinsipper som samfunnssynet er reist på, mens sistnevnte er den politiske implementeringen av politikken. Prinsippdelen er derfor den delen av partienes program som forteller mest om partienes grunnsyn og ideologi. Handlingsprogrammet er i større grad nødt til å ta hensyn til utenforliggende faktorer som samfunnsutvikling, nasjonale og internasjonale kriser, andre partiers planer og økonomiske konjunkturer i samfunnet. Selvfølgelig er partiene også i prinsippprogrammene nødt til å ta hensyn til både verden utenfor og hvordan de andre partiene utformer og utfører sine programmer og sin politikk, men likevel i mindre grad enn i den planmessige delen av partiprogrammet, som er handlingsbiten.

Umiddelbart kan det kanskje virke rart at jeg skjærer alle tekstene over en kam, og bare trekker en skillelinje mellom de ulike partiene og i et tidsperspektiv. For både Ap og FrP sin del finnes det et partilederskifte i kjønn: på 80-tallet var det Gro Harlem Brundtland som styrte Ap, mens i våre dager er det Jens Stoltenberg. For FrP sin del er det omvendt, der tok Siv Jensen over da Carl I. Hagen ga seg. Det er gjort mye forskning på hvorvidt kjønnsforskjeller gjør utslag i kommunikasjon, også på den politiske arenaen. Det finnes gode indikasjoner på enkelte systematiske forskjeller, se for eksempel Aardal m. fl. (2004: 110-111), som har undersøkt retoriske strategier hos de ulike politikerne i stortingsvalget 2001. Der ble det blant annet konkludert med at kvinner gjerne framhevet sin egen kompetanse, mens menn gjorde mange hentydninger til lang erfaring. Jeg har valgt å se bort fra et slikt perspektiv. Den viktigste grunnen til det er at jeg ser på tekstene som et produkt av en partileder som representant for et politisk parti, ikke som representant for et kjønn. Norge er dessuten et land med svært mange kvinnelige topp-politikere, noe som gjør at det politiske miljøet ikke er dominert av ett kjønn. På den måten farges antakeligvis begge kjønn av hverandres kommunikasjon, i og med at de tilbringer mye tid sammen på tvers av kjønn. Derfor velger jeg å ikke la et kjønnets perspektiv spille noen rolle i denne oppgaven.

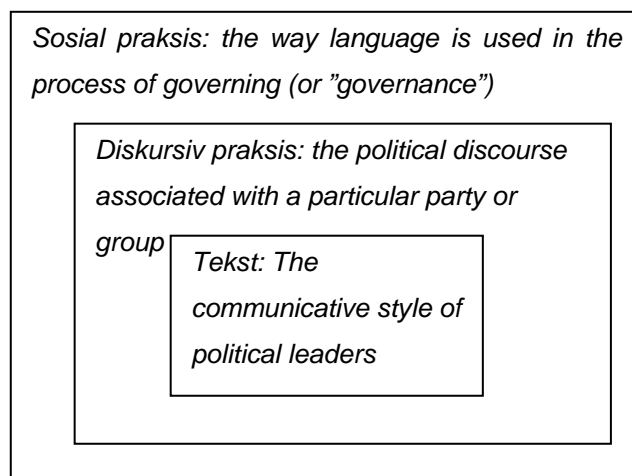
Dernest har jeg som nevnt ikke gjort noe vesentlig ut av hvilke situasjoner tekstene er blitt til i. Tekster utformes ut fra hva som er hensikten med dem, for eksempel om det er et landsmøte, en appell om å gi sin stemme ved valgdagen, som en del av en debatt i avisene, som et tilsvarende på en forespørsel og så videre. Mitt utgangspunkt har dog ikke vært å undersøke retoriske og språklige strategier utelukkende ut fra et situasjonsbetinget ståsted, men å se på det retoriske spillet mellom Ap og FrP. Med et kritisk diskursanalytisk siktemål har jeg likevel lagt vekt på den sosiale konteksten og til en viss grad situasjonskonteksten. I politiske kretser er det et velkjent faktum at det trengs ulik retorikk for å flytte stemmer og samle stemmer (Jørgensen m.fl. 1995). For å flytte stemmer henvender man seg til velgere som allerede har en (annen) politisk overbevisning, noe som ofte krever utgreiende ideologiske tekster. For å samle stemmer legges det gjerne mer vekt på å skape oppmerksomhet og blest rundt sentrale saker eller verdier. Jeg har valgt å se på den overordnede hensikten med tekstene som felles for begge partiene: å skape et fordelaktig bilde av seg selv, slik at man slipper heldig fra det.

Alt i alt danner jeg meg da et nokså enhetlig syn på tekstene. Dette er selvfølgelig også gjort ut fra et forenklingshensyn – i en oppgave med et begrenset omfang er det rett og slett umulig å rekke over alt som kunne vært interessant å undersøke. Dessuten tenker jeg at et slikt likemanns-perspektiv med hensyn til kjønn og tekstlige hensikter skaper et ”renere” bildet av det retoriske spillet. Dermed blir det enklere å fokusere på oppgavens egentlige målsetning. At jeg forklarer disse forbeholdene viser at jeg også har tenkt igjennom hvilke begrensninger et slikt perspektiv kan få for analysen. Den står selvfølgelig i fare for å bli for enkel, og for ikke å ta hensyn til en tilstrekkelig mengde med utenomtekstlige elementer. Med mine overnevnte begrunnelser har jeg imidlertid en tro på å unngå det.

3. ANALYSE

I *New Labour, new language?* skriver Fairclough at man kan identifisere tre ulike aspekter ved politisk språk (Fairclough 2000: 6):

The communicative style of political leaders, the political discourse associated with a particular party or group (in the case of New Labour, the political discourse of the "Third Way"), and the way language is used in the process of governing (or "governance").

Dette samsvarer med hvordan jeg tidligere (etter Faircloughs tredeling) har betegnet diskurs, og at ethvert tilfelle av språkbruk kan ses på som en kommunikativ handling med tre dimensjoner: tekst, diskursiv praksis og sosial praksis. Dette er den overordnede malen jeg vil følge i de tre analysedelene.

3.1 Endrede forhold, endrede begreper

I og med at samfunnsforholdene har endret seg raskt de siste tiårene, er det uunngåelig at også enkelte begreper har endret seg eller fått et utvidet innhold. Det gjelder blant annet når jeg skriver om arbeiderklassen og arbeidere. I snever forstand blir begrepet brukt om noen som jobber innenfor tradisjonell industri, og de som ikke har annet enn sin arbeidskraft å selge. Slik var situasjonen for store deler av Norges voksne befolkning inntil syttitallet. Da nådde imidlertid andelen av industriarbeidere sitt toppunkt. Funn av olje og gass i Nordsjøen skapte helt nye ressurser for landet. Gymnaser, høyskoler og universiteter åpnet opp for at flere fikk mulighet til å ta høyere utdanning. Det at også en rekke kvinner frigjorde seg fra hjemmet og tok lønnet arbeid, førte til at vi fikk en ny og større gruppe med arbeidere. Bedre økonomi for landet, ny teknologi og bedre utdanning for befolkningen gjorde at Norge gikk til å bli en moderne kreditornasjon med en stor middelklasse. Nå var det ikke lenger slik at de fleste arbeidet i industrien eller i andre jobber preget av fysisk slit, men derimot som

funksjonærer, konsulenter og i andre typer jobber. Derfor er det nå mest hensiktsmessig å snakke om arbeiderklassen som det store flertallet i samfunnet som lever av lønnsarbeid med en gjennomsnittsinntekt.

Disse endringene har ført til at de tradisjonelle klasseskillene i samfunnet i stor grad er blitt utvisket. De eksisterer nok fremdeles, men er ikke like synlige som før. Dette skaper et dilemma når det gjelder politisk støtte til partiene. Nå har ikke lenger de sosialdemokratiske partiene en stabil ”klasseblokk” å basere seg på. Da er det heller ikke overraskende at de tradisjonelle arbeiderpartiene velger å skape nye identiteter i et sosialt og kulturelt mer mangfoldig miljø. Dette er ikke enestående for Norge og vårt Arbeiderparti. Lignende endringer har skjedd i store deler av Vest-Europa i samme tidsrom. Mest kjent er kanskje Tony Blair og hans New Labour. Den veien mange av de sosialdemokratiske partiene har valgt, i en tid hvor det så å si ikke finnes noe alternativ til kapitalismen, kalles for ”den tredje vei”. Den britiske sosiologen Anthony Giddens har vært en viktig ideologisk inspirator for New Labour. Han sier om begrepet ”den tredje vei” at:

Slik jeg ser det, henviser ”den tredje vei” til en form for helhetlig tenkning og politikk som forsøker å tilpasse sosialdemokratiet til en verden som har endret seg fundamentalt i løpet av de siste to eller tre årtiene. Det er en tredje vei i den forstand at det er et forsøk på å bevege seg hinsides både den gamle typen sosialdemokrati og nyliberalismen. (Giddens 1999: 27)

Det er den linjen Ap forsøkte å legge seg på da de startet moderniseringen av partiet på 80-tallet. Som jeg skal vise etter hvert, bruker Gro Harlem Brundtland dessuten uttrykket ”den tredje vei” eksplisitt.

3.1.1 Frihetsdebatten på åttitallet

Under nyliberalismens oppblomstring stod begrepet *frihet* sentralt. Willoch-regjeringen (1981-1986) fikk gjennomført en rekke dereguleringer som hadde stor betydning for folks hverdag. Blant annet ble kringkastingsmonopolet til NRK opphevet, lukningsvedtektene for butikker ble liberalisert, og den utfordret det offentlige monopolet på levering av helsetjenester. Alt dette førte til større frihet for befolkningen: man kunne velge selv hvilke tv-kanaler man ville se på, man kunne gå og handle i butikken når det passet en, og man fikk større valgfrihet i helsesektoren når det var mulig å velge mellom både private og offentlige løsninger. Høyrebølgen gjorde at Høyre på mange måter hadde eiendomsrett til

frihetsbegrepet, og det utviklet seg en debatt om hvorvidt det var markedet som var frihetens rike, og hvilken rolle staten burde ha. Det var Thorbjørn Jagland og Einar Førde (begge Ap-politikere) som tok initiativ til denne debatten, hvor hovedformålet var å frata høyresiden eneretten til begrepet. Dette er et tydelig tegn på den nyorienteringen som Arbeiderpartiet gjorde i denne perioden. Ap hadde lagt merke til at all praten om individets frihet og de mange statlige dereguleringene hadde gjort suksess, og tok dette til etterretning da de skulle fornye sin ideologi og retorikk. Dette gikk ikke upåaktet hen hos Høyres Jan P. Syse, som beskyldte Ap for å ”stjele våre klær mens vi bader” (Syse 1985), da partiet begynte å snakke om enkeltmenneskets frihet.

FrP på sin side stod for en politikk hvor troen på enkeltmennesket og dets rett til å bestemme over sitt eget liv var fundamental. De ønsket mindre statlig styring, og politikken deres samsvarte dermed i stor grad med den regjerende høyresiden.

For Gro Harlem Brundtlands del fantes det gjennomgående tre måter å argumentere om frihet på: frihet i tidligere tider, frihet i tiden framover, og feil type frihet. Sistnevnte er da den typen frihet som går på bekostning av fellesskapets beste, en politikk hun beskylder høyrepartiene for å føre. Jeg har arbeidet meg gjennom analysetekstene og notert ned de viktigste forholdene hun kobler frihet til. Brundtlands frihetsargumentasjon vil jeg dermed illustrere med følgende tabell:

TIDLIGERE TIDER:	TIDEN FRAMOVER:	FEIL TYPE:
Frihet fra arbeidsledighet	Frihet fra ineffektivitet og skakkjørte rutiner	Frihet som går utover de svakerestilte
Frihet fra fattigdom og nød	Frihet til å velge selv og stole på sin egen fornuft	Frihet som bare angår de på toppen av maskineriet
Et utbygd velferdssamfunn som tok vare på deg	Offentlig og privat sektor – hånd i hånd	Økonomisk vekst på bekostning av rettferdig fordeling
Frihet for fellesskapet	Frihet for enkeltmennesket, men ikke på bekostning av fellesskapet	En frihet som skapes i kamp mot fellesskapet
Frihet fra en urettferdig fordeling av samfunnsressursene	Større økonomisk vekst	Store lønns- og skatteforskjeller

Hun forankrer relevansen av frihetsbegrepet i arbeiderbevegelsens historie i det hun hevder at ”spørsmålet [om hvordan enkeltmennesket skal sikres større frihet] har vært det sentrale for den faglige og politiske arbeiderbevegelsen gjennom snart 100 år” (Brundtland 1986). Det er et ledd i arbeidet med å frata høyresiden æren for begrepet, ved å hevde at også Ap har vært opptatt av dette gjennom mange år. Hun beskylder dessuten høyresiden for egentlig ikke å være opptatt av frihet i det hele tatt, som når hun sier (Brundtland 1985):

La oss vise menneskene sammenhengen i den Høyrebølge vi har bak oss, med sine høylytte rop om mindre skatt, mer konkurranse, større ulikhet – og den såkalte nytenkning i helsesektoren med privatisering og frihet som stikkord. Hva slags frihet er det tale om?

Med det retoriske spørsmålet ”Hva slags frihet er det tale om?”, forstår vi fort tegningen: Det vil ikke bli noe frihet, eller i hvert fall en dårlig type frihet. At ”arbeiderpartiet er en frihetsbevegelse” står dessuten nedfelt i partiets prinsippprogram. Der står det også at ”å gi menneskene økt frihet er å gi dem økt innflytelse på egne livsvilkår”, som i stor grad samsvarer med FrPs grunnsyn.

Fremskrittspartiets daværende leder, Carl I. Hagen, har en noe annerledes måte å se frihet på. Han snakker hovedsakelig i et oss-mot-dem-perspektiv, hvor ”oss” da er FrP, dets velgere og den jevne mann og kvinne i Norge, mens ”dem” er Ap, SV, SP og ”alle disse sosialistene”, eller *overformynderne* som han kaller dem. Argumentasjonen hans går hovedsakelig ut på at FrP *gir* frihet, mens de andre *tar* frihet. De forholdene han kobler frihet til, kan illustreres slik:

OSS (FrP, partiets velgere, den jevne mann og kvinne i Norge) = frihet	DEM (Ap, SV, Sp, sosialister, byråkrater, overformyndere, politikere) = ufrihet
Frihet for enkeltindividet	Å se på enkeltindividet som en del av en stor masse, et kollektiv
Frihet til å kunne ta sine egne valg, frihet til å kunne velge selv hvilke tjenester man ønsker å benytte og hvor man ønsker å kjøpe de fra	Å la personer fra det offentlige ta alle beslutninger på vegne av enkeltindividene. Å forby konkurranse på områder som velferd, vedlikehold og samferdsel
Frihet til å kunne bruke sine egne penger og sin egen eiendom	Offentlige bestemmelser som byggetillatelse for å bygge en garasje på sin egen eiendom, lisens for å ta med sine egne penger ut av landet og så videre
Frihet til å føle seg trygg. At vi som er norske får det vi trenger, framfor at våre midler skal brukes på u-hjelp og innvandrere	At de kriminelle blir tatt bedre vare på enn ofrene, at de ansatte i fengsler ikke får den støtten og betalingen de fortjener, at straffenivået i Norge er for mildt
Frihet i forhold til andre land "Den som ønsker fred, må være forberedt på krig"	At ikke det norske forsvaret styrkes og blir tilstrekkelig verdsatt for den innsatsen de legger ned. At man ikke opprettholder et godt forhold til de andre NATO-landene

Hagens overordnede løsning for hvordan han skal skaffe enkeltindividet mer frihet, er en mindre aktiv stat. Han setter dermed opp et motsetningsforhold mellom frihet og stat. Han hevder for eksempel at "sosialistene har som utgangspunkt at all makt, alle rettigheter og alle penger tilhører staten" (Hagen 1984), og impliserer samtidig at partier som Ap, SV og Sp er sosialister – og dermed har den oppfatningen. Selv ønsker han at det er "enkeltmennesket som skal ha rettigheter, friheter og resultatet av egen arbeidsinnsats" (Hagen 1984). Han påpeker også at statlige monopoleierskap ikke gir befolkningen frihet til å velge tjenester etter egen lyst og eget behov:

Sannheten er at politikere og byråkrater gjør en elendig jobb. Omtrent alt det politikere og byråkrater styrer og stiller med går dårlig. ... Hva med de offentlige vesener; veivesenet, renholdsvesen, vannvesen. Er disse kjent for sin effektivitet og sin kundeservice? Nei langt derifra! Uvesener hadde vært bedre navn. Se også på Televerket: Næringslivet roper på videre tjenester fra Televerket! (Hagen 1988)

Der Brundtland var redd for en nærmest darwinistisk tankegang om frihet, slik at den enkeltes rett til frihet gikk ut over fellesskapets, argumenterer Hagen for en frihet for enkeltmennesket som ikke skal begrenses av fellesskapet. Han er sterkt imot at alt nødvendigvis skal være likt for alle, og sier ironisk:

"Hva med skolen? ... Arbeiderpartiets likhetsideologi har slått gjennom. Når ikke alle kan bli like flinke, går man inn for at alle skal bli like dumme – for like må man jo være" (Hagen 1988).

3.1.2 Frihet i dag

Så hvordan ser partiene på frihet 25 års tid senere? Har begrepsinnholdet endret seg innad i partiene, eller er det stabilt? Hvordan argumenterer partiene i forhold til hverandre?

Først og fremst er det viktig å merke seg at verden ser annerledes ut i disse dager enn den gjorde på 1980-tallet. Det får nødvendigvis betydning for tekstene og språket som produseres. Det som har oppstått av samfunnsforandringer, det vil si innenfor de ikke-diskursive sosiale og kulturelle relasjoner og strukturer, er med på å skape rammen for den diskursive praksisen. Det er dessuten i analysen av forholdet mellom den sosiale praksis og den diskursive praksis jeg vil kunne se hvorvidt den diskursive praksisen reproducerer eller omformer diskursordenen, slik jeg forklarte innledningsvis. Det er her jeg kan finne ut hvorvidt den diskursive praksisen skaper ideologiske, politiske og sosiale konsekvenser – og i så fall hvilke. Derfor vil jeg kort presentere noen viktige endringer både fra den politiske verden, og fra verden utenfor. For å ta det siste først: Dersom vi ser bort fra bankkrisen mot slutten av åttitallet, har den norske økonomien vært inne i en sterk vekstperiode. Lønningene har gått opp, renta har stort sett vært lav og vi har opplevd en enorm vekst i arbeidsstyrken i landet. Takket være oljeinntekter har vi klatret opp på velstandstoppen blant verdens land. Velstanden har økt i så stor grad at vi har hatt behov for å ta inn en arbeidsstyrke fra utlandet. Vi har fått en rekke nye borgere til landet vårt, både som flyktninger og som importert arbeidskraft. På mange måter har derfor Norge vokst fram til å bli et flerkulturelt samfunn, på godt og vondt. Teknologien har skutt fart, og flere tar høyere utdanning. Gen- og bioteknologi er tatt i bruk på bred front, og vi har opplevd en voldsom eldrebølge, med en mengde 70-åringer som nekter å bli stengt ute fra samfunnslivet. Familiestrukturene er betydelig endret, og problemstillinger som dine-mine-og-våre-barn og likekjønnede foreldre er blitt mer vanlig. Kort sagt, livet er ikke helt som før.

På den politiske arenaen er det også skjedd betydelige endringer siden Gro og Kåre duellerte i beste sendetid på NRK. Etter at Jagland i 1997 stilte et kabinettsspørsmål til det norske folk om en oppslutning på 36,9 % og deretter måtte gå av fordi Ap ikke fikk mer enn 35 % av stemmene, har vi hatt to sentrums- og Høyre-regjeringer. Ved stortingsvalget i 2005 gikk imidlertid Ap kraftig frem, og dannet da for første gang en koalisjonsregjering sammen med Sp og SV. Jens Stoltenberg ble statsminister. Samme år ble FrP landets nest største parti, med 22,1 % av stemmene. I 2006 gikk dessuten Carl I. Hagen av etter 28 år som partileder, og ble erstattet av Siv Jensen. Det er derfor to navn som er sentrale i de tekstene og talene av FrP jeg har lest fra denne perioden.

Ap anno 2000-tallet ser også frihet i tilknytning til fellesskap. Enkeltmennesket skal få sin frihet, men ikke på bekostning av fellesskapets velferd. Imidlertid viser Stoltenberg et større fokus på det individuelle enn Brundtland gjorde. Der sistnevnte i større grad så på mennesker som grupper (samtidig som hun snakket om enkeltmennesket), er Stoltenberg nøye med å understreke at det er snakk om mennesker, og ikke statistikk. Han sier for eksempel i talen "Å skape og å dele" på Aps landsmøte i 2002 at:

Det nytter ikke å fortelle de som ikke har råd til å kjøpe klær og sportsutstyr til barna sine, sånn omtrent maken til det de andre i klassen får, at den gjennomsnittlige reallønna har vokst kraftig de siste årene. Det er deres egen månedslønn som er viktig for dem. Gjennomsnittstall og totaltall kan være nyttige, men de er farlige fordi de så lett skjuler menneskene. Ventelister er ikke statistikk. Det er mennesker.

Han bruker en rekke konkretiseringer av enkeltpersoners skjebner for å illustrere hvilke tiltak Ap vil ha utført for å skape et bedre samfunn å leve i. Det er også stor forskjell i hvilke ord de bruker. Brundtland hadde et markedsrettet språk, og brukte ord som "etterspørsel", "tilbud" og "kunde". Hun hentet som regel eksempler fra næringslivet når hun skulle beskrive noe. Som et ledd i beskrivelsen av hvordan staten skulle bli "mer effektiv, mindre byråkratisk og mer serviceinnstilt", sa hun:

Vi kan lære en del av Janne Carlzons filosofi i SAS om at det viktigste ikke er å følge en instruks, men handle slik at man skaper fornøyde kunder. (Brundtland 1985)

Flere steder omtalte hun staten som en "offentlig virksomhet" (Brundtland 1985, 1986). Dette skaper et inntrykk av staten som en aktør i et markedsøkonomisk perspektiv, noe som står i en nokså skarp kontrast til det tradisjonelle bildet av Ap. Denne "offentlige

virksomheten” må i følge Brundtland (1985) bli mer ”konkurransedyktig” og ”modernisert”. Hun koblet dessuten effektivitet sammen med et rettferdig samfunn:

Vi mener at et rettferdig samfunn også er et mer effektivt samfunn. Ingenting reduserer vekstevnen mer enn store sosiale konflikter (Brundtland 1985).

Når Stoltenberg snakker om ”de som ikke har råd til å kjøpe klær og sportsutstyr til barna sine”, gir han uttrykk for at det er de med dårligst råd som er målestokken for hvor bra samfunnet er. Solidaritet med disse gruppene er blant selve kjernen i sosialdemokratiet. Er denne gruppen stor, har vi ikke nådd dit vi skal, i følge sosialdemokratiske prinsipper. Både Stoltenberg og Brundtland ønsker seg et rettferdig samfunn. Stoltenberg henter i større grad ord og uttrykk fra en menneskelig arena, framfor en økonomisk og markedsorientert. Det gjør han også under åpningen av Aps landsmøte i 2005:

Frihet og demokrati er rettigheter som tilkommer alle mennesker. Det er absolutte og uavkortede rettigheter. Sosialdemokratiet kan aldri kompromisse i kampen for demokrati. Og vi kan aldri kompromisse i kampen for sosial rettferdighet. For uten sosial rettferdighet, eksisterer ikke frihet. ... Vårt forslag til arbeidsprogram handler om nettopp dette: kamp mot sosial urettferdighet, og å legge til rette for de små og store fellesskap og det gode liv for alle.

Rettferdighet kobles mot verdier som ”frihet”, ”små og store fellesskap” og ”det gode liv for alle”. Stoltenberg snakker om demokrati, sosial rettferdighet og fellesskapsidealer. Dermed framstår språket hans på mange måter mer ”klart” for sosialdemokratisk bruk enn Brundtlands. Frihet, likhet og solidaritet blir ofte betegnet som grunnverdiene i sosialdemokratiet. Ved å tydeliggjøre disse, tydeliggjør Stoltenberg også hvor han henter sin politiske forankring.

Det er ikke bare Brundtland som er opptatt av et effektivt samfunn. Stoltenberg (2001) presiserer at statlig lovverk og papirvelde gjør at kommunene per i dag har liten frihetsgrad, og det vil han gjøre noe med:

Kommunene skal få økt frihet. Det er blitt færre øremerkede tilskudd og målet er en radikal reduksjon i statlig lovverk og bestemmelser overfor kommunene. Det skal bli mindre krav om planer. Kommunene skal få økt frihet til selv å bestemme hvordan oppgavene skal løses. ... Så vil noen si. Økt frihet for den enkelte kommune, skaper forskjeller mellom kommuner. Aksepterer dere det? Ja, er svaret vårt. Vi sier til kommunene: Her er pengene, dere må prioritere ut fra de lokale behovene. Dere får et større ansvar. Det må dere ta. Det gir velgerne større innflytelse. Det tjener demokratiet.

Han ønsker å stimulere demokratiet gjennom å gi økt handlefrihet til kommunene. Det kan se ut som at frihet her også betyr forenkling. Færre tilskudd til kommunene skal øremerkes, og det skal bli mindre krav om planer. Sammen betyr dette at kommunene får mer frihet.

Men han presiserer også at med frihet følger ansvar. Kommunene må ta hensyn til de lokale behovene, og sørge for at oppgavene blir løst på best mulig måte.

Stoltenberg er i det hele tatt opptatt av forenkling, og mener da en forenkling av den offentlige sektoren og de offentlige tilbudene. Han sier for eksempel at:

Når folk kan handle varer over nettet, bestille kino- og konsertbilletter osv, forventer de også at det skal kunne gå an å omregistrere bilen og søke om barnehageplass på samme måten. Offentlig sektor må her gå foran, ikke dilte etter de private tilbyderne. ... Vi vil utvikle en døgnåpen forvaltning. Dette er en forvaltning hvor tjenestene tilbys som elektroniske selvbetjeningsløsninger, tilgjengelig for brukeren når den selv ønsker det.

Slik jeg tolker han, mener han at ved å utbedre de offentlige tjenestene og gjøre dem enklere for befolkningen å benytte seg av, vil det føre til en økt frihet: man trenger ikke gå til et statlig kontor for å omregistrere bilen eller søke om barnehageplass, man kan gjøre det i ro og mak hjemme foran datamaskinen. Ved å utvikle en døgnåpen forvaltning kan befolkningen slippe å måtte utføre tjenester innenfor et bestemt tidspunkt, men ha frihet til å gjøre det når det måtte passe for dem. Nå er det også viktig å huske på at denne talen ble holdt i en spesiell situasjon, nemlig under åpningen av Fornyelsesverkstedet i Arbeids- og administrasjonsdepartementet (2001). Hensikten med dette verkstedet var jo nettopp å gi større innsikt i hvordan arbeidet skal drives videre, utvikles og forsterkes, både på tvers av og innenfor departementene. Så hvordan snakker han om forenkling i andre sammenhenger?

Også under Aps landsmøte i 2002 setter Stoltenberg i stor grad likhetstegn mellom frihet og forenkling:

I Dialogforums rapport sier vi at offentlig sektor må styrkes, derfor må den fornyes. Da vi satt i regjering fikk vi vedtatt viktige reformer i høyere utdanning, skolen, sykehusene, forsvar og politiet. Dette var viktige reformer, men den største og mest krevende reformen gjenstår: En reform av kommune-Norge. ... Arbeiderpartiet [mener] at kommunene må få mer penger. Men problemene i kommunene er også en systemkrise. Det handler om at kommunene pålegges flere oppgaver enn de kan greie å løse. At de detaljstyres fra statens side. At det er et virvar av overføringsordninger som skaper byråkrati og skjemavelde. ... Vi kan ikke la det fortsette slik.

Det er kjent Ap-politikk at den offentlige sektoren skal styrkes. Stoltenberg sier at for å styrke staten, må den i tillegg fornyes. Det er ikke nok å bare trække i de gamle sporene. Tidene forandrer seg, noe som skaper nye utfordringer i politikken. En av disse fornyingene er å forenkle det offentlige systemet, ettersom kommune-Norge opplever en "systemkrise". Dette vil føre til mindre "byråkrati og skjemavelde".

Ap anno 2000-tallet vil altså forenkle det offentlige systemet. Hvem er det som har snakket om dette i nær sagt alle år, om ikke FrP og Carl I. Hagen? FrP har til og med nedfelt i partiprogrammet sitt at de ”går inn for en forenkling og oppdatering av det bestående lovverk”. Også Hagens arvtaker Siv Jensen (2007e) er opptatt av å gjøre livet enklere for ”folk flest”:

En ting kjennetegner de tusenvis av kandidater som stiller på listene, og det er uavhengig av partitilhørighet: Alle har et dypt og inderlig ønske om å drive med lokalpolitikk fordi de vil gjøre hverdagen bedre for lokalbefolkningen sin. På rikspan finnes det partier som sier at ”alle skal med” og det finnes partier som sier at de har ”hjerte for hele landet”. ... Den politikken disse partiene fører på rikspan svekker etter min mening både den lokale handlingsfriheten og lokaldemokratiet. En god distriktspolitikk bygges ikke på overføringer, men snarere ved å løsne distriktenes lenker til staten. For å skape ny giv ute i distriktene er det nødvendig at de lokale politikerne omkring i vårt langstrakte land nettopp får ta tilbake makten over egen utvikling.

Ved å snakke om å ”løsne lenker” og å ”ta tilbake makten over egen utvikling”, framstiller hun situasjonen som et rigid og udemokratisk maktsystem, hvor staten troner på toppen. På samme måte som Stoltenberg ønsker altså Jensen en forenkling av den offentlige sektoren, hvor distriktene får mer handlekraft. Imidlertid er det en ganske klar forskjell på hva Ap og FrP ønsker å få ut av en statlig forenkling. Den største forskjellen mellom dem ligger i at Ap hovedsakelig ønsker å styrke fellesskapet og velferdssamfunnet, mens FrP vil ha handlingsfrihet, både for kommunene og for enkeltmennesket.

Stoltenberg (2002) sier for eksempel at:

Vi trenger en dialog i partiet om kommunenes rolle og ansvar, og om hvordan vi kan gi lokaldemokratiet innhold. Hvordan vi skal føre politikken tilbake til kommunestyrene. ... Dette må være en av partiets viktigste oppgaver framover. Uten godt fungerende velferdskommuner, har vi ikke et godt fungerende velferdssamfunn.

Ved å styrke lokaldemokratiet og gi kommunene mer frihet, argumenterer Stoltenberg for at også velferdssamfunnet vil bli styrket. Jensen (2007e) spør:

Hvorfor i all verden skal sentrale politikere blande seg inn i hvem som samarbeider lokalt? Gjør de dette for å styrke den lokale handlingsfriheten til sine lokalpolitikere. Martin Kolbergs formaninger må føles som en klam hånd for lokale Ap-politikere som er mer opptatt av å få til gode samarbeidsløsninger til beste for sine innbyggere enn å delta i spillet til Kolberg.

Hun mener altså at sentral styring bidrar til å opprettholde den fryktede ”formynderstaten” som hennes forgjenger Hagen har kritisert i alle år. Hun beskylder samtidig Kolberg for å

drive med ”spill”, og mener at det tar fokuset bort fra det som burde være det viktigste – nemlig å få til ”gode samarbeidsløsninger”. Hun tror ikke på at det er en statlig oppgave å bestemme hvordan kommunemidlene skal brukes, og hevder at FrP, i motsetning til Ap, har ”stor tillit til våre lokale politikeres vurderingsevne i forhold til hva som fører til gode løsninger for lokalbefolkningen”. For å forenkle den offentlige sektoren og dermed oppnå en større grad av handlingsfrihet, går Jensen (2007e) til angrep på systemet:

Lokal handlingsfrihet har i for mange år vært synonymt med lokal handlingsfrihet til å prioritere ned ting. Årsaken ligger i systemet. FrPs løsning på dette er kort og godt at finansieringssystemet når det gjelder velferdstjenester som skole og eldreomsorg må legges om. Den enkelte innbygger skal få disse tjenestene direkte dekket av staten, og da slipper man at kommunepolitikere landet rundt må sitte og fintelle hver krone for å se hva de blir nødt til å nedprioritere. En slik omlegging av finansieringssystemet betyr ikke svekkelse av lokal handlingsfrihet, men snarere en styrking. Lokalpolitikere vet da med sikkerhet at pengene følger brukeren, og innbyggerne blir ikke lenger en kasteball i kampen om prioriteringer på kommunebudsjettene.

Vi ser at Ap ønsker forenkling av den offentlige sektoren for å styrke demokratiet og fellesskapet, mens FrP ønsker handlingsfrihet og selvstendighet for enkeltmennesket.

Det er ikke like enkelt å sette opp Stoltenbergs syn på frihet i en tabell, slik det var med Brundtlands. Brundtland argumenterte mest rundt frihet som muligheten til å velge mellom forskjellige tilbud innenfor ulike typer markeder. Stoltenberg derimot framhever en rekke verdier som har å gjøre med frihet, men setter de ikke opp i en historisk-, nåtids- og framtidsrettet argumentasjonsrekke, som sin forgjenger. I stedet legger han fram en rekke begreper som bærer i seg et forsvar mot høyrepartienes, spesielt FrPs, kritikk. FrP anklager til stadighet Ap for at det er et motsetningsforhold mellom frihet og de verdiene de forsøker å fremme, og det er dette Stoltenberg ønsker å gardere seg mot i tekstene sine. Med denne tabellen viser jeg sammenhengen mellom frihet og de viktigste verdiene han snakker om, og hvordan disse virker inn på hverandre:

FRIHET:	VERDIER:
Frihet til å leve fritt	Trygghet på at man får den hjelp og omsorg man trenger i alle livets faser, at barna blir tatt vare på i barnehagen, at man får godt stell på sykehus og at eldre får verdig behandling på pleiehjem
Frihet til å være seg selv uten at det skal gå på bekostning av andre	Fellesskap som tar vare på alle sine individualister. For Stoltenberg finnes det ikke noen motsetning mellom enkeltmennesket og fellesskapet, tvert imot hører begrepene nært sammen
Frihet til å gå de veiene man ønsker og følge sine egne drømmer	Rettferdighet ved at statlig begrensning sørger for at det ikke eksisterer store forskjeller i folks levekår, muligheter og tilbud
Frihet til å tenke i nye baner	Visjoner som innebærer et høyere mål for samfunnsutviklingen, som ikke kan løses med lavere skatt men som innebærer forhold som "verdens beste velferdssamfunn", hvor det hersker sosial og økonomisk rettferdighet, trygghet, fellesskap og demokrati
Frihet til å ta egne valg	Sterk offentlig innsats som sørger for å fordele ansvar på en måte som best mulig kan dekke folkets behov

Stoltenberg knytter altså frihet opp mot verdier som rettferdighet, fellesskap, trygghet og så videre. I det hele tatt er retorikken hans veldig verdiorientert og preget av abstrakte begreper. Han snakker mye om ideer og visjoner:

Vi skal løfte blikket og formulere dristige mål, og vi skal være ansvarlige. Vi skal forene visjon og virkelighet. ... Til de som spør oss om vår visjon, vil jeg si to ting. For det første: Tenk dere at noen for noen tiår siden formulerte visjonen om at Norge skulle bli verdens beste velferdssamfunn. Denne visjonen ble aldri klart formulert. Men visjonen var der likevel. Som en idé om skritt for skritt å bygge ut velferdssamfunnet, slik at stadig flere kunne oppleve økonomisk trygghet og sosial rettferdighet. Det var vår visjon. Og det er fortsatt en del av vår visjon: å ta vare på og utvikle et av verdens beste velferdssamfunn. Det er ingen liten oppgave. For det andre: Vår tid gir mulighet til en visjon om et samfunn bortenfor velferdssamfunnet. Der vi alle opplever materiell trygghet og omsorg. Men også noe mer. For mennesket er nysgjerrig og kreativt. Det vil prøve nye veier, sprengre grenser og gjøre nye oppdagelser. (Stoltenberg 2002)

Ved å bruke vide, abstrakte begreper og knytte de opp mot frihet, signaliserer han blant annet at han er villig til å tenke nytt og annerledes for å nå målene sine. Målet er å "skape verdens beste velferdssamfunn". Stoltenberg inkluderer mange flere sider ved dette velferdssamfunnet enn hans (retorisk) markedsorienterte forgjenger gjorde, for eksempel legger han opp til å gi mennesket mulighet til å "prøve nye veier, sprengre grenser" og så videre. Det skal sies at Stoltenberg har fått kritikk fra flere hold for at det ikke er så lett å vite helt hva han står for, ut over "økonomisk ansvarlighet pakket inn i sosialdemokratiske slagord om arbeid og velferd for alle" (Børhaug 2007: 85). Ved å snakke om verdier, visjoner og ideer er det også lett å bli beskyldt for å være høytflyvende og lite virkelighetsorientert. Hvordan det er mulig å inkludere så mange verdiladede ord i et begrep som frihet, skal jeg komme tilbake til senere i kapitlet.

Siv Jensen har også sterke meninger om begrepet frihet. Ikke overraskende samsvarer de på de fleste områder lite med Stoltenbergs tanker. Hun argumenterer derimot i stor grad likt som sin forgjenger Hagen gjorde: setter *oss* opp mot *dem*. "Dem" inkluderer staten. Hun er svært negativ til statens evne med å frata folk frihet og muligheter til å bestemme over sitt eget liv. Ap får også kritikk. Hun sier for eksempel at:

Oslo Ap har lenge truet med å rekommunialisere all privat omsorg som ytes i kommunen. Kvinnelige gründere som tidligere har jobbet i den kommunale eldreomsorgen, men som har startet sitt eget tilbud, skulle ikke få lov til å gi pleie til eldre. (Jensen 2007d)

Ved å si at Oslo Ap "truer", legger hun fram et bilde av noe skremmende. I følge Jensen skal Ap frata omsorgsarbeidere "lov til å gi pleie til eldre". I og med at store deler av fjorhøstens valgkampretorikk var preget av krise i eldreomsorgen, får hun tydeliggjort hva hun mener en slik statlig styrking vil føre til. Hun prøver å få fram mye av det samme når hun sier:

Foreldre som ikke velger barnehage jobber like hardt og betaler like mye i skatt som andre. Likevel gir ikke staten dem en krone i støtte. Det er urettferdig. Det vil FrP endre på. Vi ønsker å legge alle subsidier til barnehagene og andre overføringer til barnefamiliene, inn i en utvidet barnetrygd. Det vil sikre familiene reell anledning til å velge om de vil være hjemme med barna, ha dagmamma eller ha barna i barnehage. (Jensen 2007c)

Hun setter igjen opp staten som en trussel som bidrar til å begrense enkeltindividets frihet til å ta sine egne valg. I dette tilfellet dreier det seg om foreldre som ikke ønsker å ha barna i barnehage. For å virkelig få fram hvor urettferdig hun synes dette er, poengterer Jensen at disse foreldrene "jobber like hardt og betaler like mye i skatt som alle andre". Dersom FrP

får gjennom sitt forslag, vil disse barnefamiliene bli sikret en "reell anledning" til å bestemme over sin egen hverdag. De vil altså få en frihet til å selv avgjøre hva som passer for dem.

Gjennom analysetekstene kobler også Jensen frihet til en rekke verdier, slik som Stoltenberg gjør. Det gjorde imidlertid også Hagen. Jeg har satt opp Siv Jensens overordnede syn på frihet i følgende tabell:

OSS (FrP, velgerne)	DEM (de andre partiene)
Frihet til å velge	En sterk stat som velger for deg
Frihet til å bestemme	En sterk stat som bestemmer for deg
Frihet til å være seg selv	En sterk stat som vil at alle skal være like
Frihet til å føle seg trygg	En sterk stat som bryr seg mer om de som bidrar til utryggheten din, som kriminelle og innvandrere

I praksis er det ikke så mye som har forandret seg retorisk sett hos FrP fra 80-tallet og til i dag. Både Hagen og Jensen knytter frihet opp til et enkeltmenneskeperspektiv, og snakker om at staten tar frihet fra folk. De argumenterer begge ut fra identitetsstrategier, ved å danne et skille mellom *oss* og *dem*. Det appellerer til en fellesskapsfølelse hos folk, og skaper en klarhet i hvem som er for og hvem som er mot. Ap har vært langt fra så stabile. Mens Brundtland snakket om frihet og effektivitet knyttet til nye markeder, snakker Stoltenberg om frihet i større grad knyttet til andre sosialdemokratiske verdier, som fellesskap, rettferdighet og frihet til å ta sine egne valg og følge sine egne drømmer. Kanskje har det ikke vært nødvendig for FrP å endre bane? De har hele tiden vært kjent som et parti frontet av stor retorisk kraft. Først Anders Lange og dernest Carl I. Hagen. At Siv Jensen velger å følge i Hagens fotspor og bruke veletablerte metoder for å snakke til velgerne er derfor ikke overraskende. FrP er også et parti som har hatt oppadstigende suksess hos velgerskaren, i motsetning til Ap. En forandring, fornying og befesting i den politiske sfæren har derfor ikke vært like viktig for FrP som for Ap.

3.1.3 Valgfrihet

Et beslektet begrep som er mye brukt i politiske tekster, er *valgfrihet*. Som jeg har vist i tabellene brukes det av både Ap og FrP, på 80-tallet og i dag: frihet til å velge. Det har tradisjonelt vært høyresidens domene, men har de siste årene vist seg i økende grad å være et konkurrerende begrep mellom partiene. Venstresiden har og prøvd å vinne terreng i valgfrihetsdebatten. På samme måte som ved frihet, er valgfrihet et vanskelig begrep å argumentere mot, kanskje til og med umulig: hvem vil vel ikke ha valgfrihet?

Brundtland snakket stort sett om valgfrihet knyttet til pensjonsordningen og i helsetjenester. For eksempel hevdet hun at:

Ved å utvikle forskjellige tilbud folk kan velge mellom, skal vi bringe konkurransen inn i den offentlige sektor uten å gi slipp på vårt prinsipielle utgangspunkt. Samtidig som vi kan gi det offentlige nye og mer utfordrende roller å spille. (Brundtland 1986)

Selv om målet hennes er ”å sikre enkeltmennesket mer frihet”, og å åpne for konkurranse innenfor offentlige og private tilbud, er argumentasjonen hennes mer markedsrettet enn personrettet. Hun ønsket å fornye de offentlige tilbudene, slik at de var bedre rustet til å konkurrere med de private. Videre sa hun:

Dette er kanskje vår viktigste utfordring: Å forene den generelle velferdspolitikkenes mål om likeverdighet i tilbudene med de voksende og forståelige krav om mer individuelt tilpassede tilbud. La oss ta barnehagene som eksempel. Her har vi i dag variasjon mellom private barnehager og de offentlige. Hvorfor kan ikke også de offentlige barnehagene ha forskjellige pedagogiske opplegg og forskjellige arbeidsopplegg?

Det er en nokså stor kontrast til Stoltenbergs personifiserte eksempler. Brundtland snakker om ”pedagogiske opplegg og forskjellige arbeidsopplegg”, mens Stoltenberg (2008) går mer konkret til verks:

Det er mye som tyder på at elevene møter for lave krav i den norske skolen, og forskere forteller at nesten en tredjedel av undervisningstiden dreier seg om andre ting enn læring. Veldig mye av læringen blir overlatt til elevene selv. Mye bruk av prosjektarbeid og arbeidsplaner uten at lærerne har spesiell kompetanse i dette, kan gjøre at mange elever ikke tilegner seg nok kunnskap.

I stedet for å snakke om ”forskjellige arbeidsopplegg” konkretiserer han tydeligere akkurat hva han mener, som ”prosjektarbeid” og ”arbeidsplaner”. Han forsøker også å sette opp et

motsetningsforhold mellom høyrepartiene og valgfrihet, som et ledd i å forsøke å ta begrepet fra dem:

Det koster å være for fellesskapet. Det handler om å ta politiske valg. Når høyrepartiene tvinges til å gjøre valg, velger de ofte mindre fellesskap. Mindre sosial rettferdighet. Bare i løpet av ett år med ny regjering har vi sett at høyrepolitikk betyr mindre fellesskap, og dermed mindre trygghet og mindre valgfrihet for det enkelte mennesket. (Stoltenberg 2002)

Hagen har også snakket mye om både frihet og valgfrihet gjennom årene. Imidlertid er valgfrihet et mer brukt ord politisk i våre dager enn tidligere. FrP bruker for tiden begrepet som slagord for partiet. I forrige valgperiode het det "FrP – for folk flest". I dag profilerer partiet seg som "FrP – valgfrihet og fellesskap". Jensen (2007a) er en flittig bruker av begrepet:

Når de rødgrønne sier at det ikke går an å innføre valgfrihet i eldreomsorgen, så syntes jeg det er en hån mot folk. Det virker nesten på meg som om man tenker som så at: jaja, vi er nå snart kvitt dem så det er ikke så nøye allikevel, vi trenger ikke å høre på hva de har å si. Reis dere i protest! Mot den type holdninger. Fordi dere fortjener å bli behandlet med den grunnleggende respekten som dere fortsatt er som enkeltmennesker.

Jensen illustrerer deretter argumentene sine ved å fortelle en historie. Historiefortelling i politikken er blitt et mer og mer brukt grep de siste årene, og innebærer at det å fortelle en historie som folk kan kjenne seg igjen i, får fortrinn framfor klare fakta. Det vil si at hun bruker en narrativ tekststruktur hvor hun i stor grad inkluderer seg og sin egen opplevelse av en gitt sak (Fairclough 1999: 197). Det er det Jensen prøver på, når hun kommer med følgende fortelling:

Jeg skal illustrere dette med en veldig, veldig spesiell historie. ... For noen måneder siden så møtte jeg en ung mann i Oslo, ja han er faktisk like gammel som meg, og han er 100 % pleietrengende, trenger hjelp til absolutt alt. Men så var jeg og besøkte ham og så sa han: "Vet du hva? Det er greit at jeg er syk, det er greit at jeg ligger til sengs, og det er greit at jeg ikke klarer å spise selv eller gå på do selv, eller gjøre noe som helst selv. Men jeg klarer å tenke. Ikke ta fra meg verdigheten i livet mitt." Og hva slags hverdag hadde han? Hver eneste uke fikk han besøk av tretti ulike personer, som kom inn i hans stue og skulle hjelpe ham. Og tenk selv! Nå skal vi være litt intime her, noen ting vi gjør her i livet vil vi gjøre aleine, blant annet det å gå på toalettet. Ikke sant? Det er greit å få være i fred da. Tenk alle de menneskene, som ikke kan være i fred når de skal gjøre dette. ... Og når trediver personer skal gjøre det for deg i løpet av en uke, da blir du fratatt verdigheten. I Oslo innførte Høyre og Fremskrittspartiet, som sitter i byråd sammen, valgfrihet i hjemmetjenestene. Og det betydde at han plutselig fikk et valg, han fikk et valg så han kunne velge bort det å ha trediver personer i hjemmet sitt hver eneste uke, og så fikk han anledning til å velge et annet tilbud. Og de tilbød ham en hverdag hvor kun tre personer kom på besøk, personer han ble kjent med, fikk et forhold til, stolte på. Og som han sa: "Endelig har dere gitt meg verdigheten tilbake i livet mitt".

Det å bruke en narrativ framstilling bidrar til å *vise fram* hendelsen, framfor å rent *beskrive* den. Det kan ofte bidra til å til å gjøre historien enda mer dramatisk. Hun benytter seg av gjentakelser og hyperboler: ”en veldig, veldig spesiell historie”, ”en ung mann, ja faktisk like gammel som meg”, ”det er greit ... det er greit ... det er greit” og ”100 % pleietrengende, trenger hjelp til absolutt alt”. At det var tretti ulike pleiere som kom til han blir også gjentatt flere ganger. Her prøver hun å framheve hvor ille hun synes det er, og hvor mye bedre situasjonen er blitt når det nå er ”kun tre personer” som kommer. Ved å si at han ”faktisk [er] like gammel som meg” skaper hun assosiasjoner om at det like gjerne kunne vært henne. Eller noen andre som hører på. Samtidig kritiserer hun indirekte de andre partiene, de som ikke kjemper for valgfrihet i hjemmetjenestene, slik FrP (og Høyre) har sørget for.

Hva er det Jensen forsøker å oppnå med denne historien? Først og fremst søker hun etter politisk støtte, det ligger i den retoriske situasjonen hun er inne i, nemlig valgkamp. Hun viser hva Fremskrittspartiet har bidratt med, gjennom et konkret eksempel. Det er logosargumentasjon. Ved å gjøre eksempelet om til en historie, i stedet for å bare si at partiet har innført valgfrihet i hjemmetjenesten, skaper hun en mer følelsesladd situasjon. Med dette framstiller hun seg selv som en som bryr seg om de svakere stilte og kjemper for deres behov. Dette er etosbyggende argumentasjon. Gjennom patosappeller maner hun derfor til både etos og logos.

Ap har som nevnt kommet sterkere på banen de siste årene med å koble begrepet valgfrihet også til sin politikk. I partiprogrammet fra 2001-2005 heter det for eksempel at:

Barnehager gir mulighet til sosial utvikling, pedagogisk veiledning og trygghet i viktige oppvekstår. Barnehage tilbud til alle som ønsker det, er viktig for barns velferd og utviklingsmuligheter og for at småbarnsforeldre skal ha mulighet til å kombinere omsorg for barn med arbeid eller utdanning. Gjennom full barnehagedekning vil foreldre ha reell frihet til å velge omsorgsform for barnet.

I 1981 ble det hovedsakelig snakket om valgfrihet i forhold til å bekjempe urettferdighet. For eksempel het det i datidas prinsippprogram at ”Ulik makt gir ulik frihet. De mektige har større valgfrihet”. Nå skal vi imidlertid ha ”frihet til å velge” mellom løsninger som vil gjøre livet vårt enklere og bedre. Det å få mulighet til å ”kombinere omsorg for barn med arbeid eller utdanning” gjør jo at vi får mulighet til å realisere oss selv på flere plan, til å følge våre visjoner og drømmer, slik Stoltenberg snakker så varmt om. For FrP sin del er enkeltmenneskets muligheter så viktig at Siv Jensen (2007c) snakker om ”prinsippet om

valgfrihet”. Å betegne valgfrihet som et *prinsipp* vitner om en grunnleggende oppmerksomhet omkring begrepet. Konklusjonen blir at både Ap og FrP er retorisk opptatt av frihet og valgfrihet. Begge partiene snakker mye om hvorfor deres politikk vil føre til de respektive verdiene, men kanskje desto mer om hvorfor de andre partienes politikk *ikke* vil føre til det samme – både eksplisitt og implisitt. Det som kanskje er det mest interessante, er at selv om begge partiene ønsker frihet, så definerer de frihet veldig ulikt fra hverandre. Hvorfor er det slik?

3.1.4 Hva er det egentlig som bestemmer hva slags innhold man legger i et begrep?

Den amerikanske professoren C. Fred Alford ga i 2005 ut en bok som heter *Rethinking freedom. Why freedom has lost it's meaning and what can be done to save it* hvor han tar opp nettopp begrepet frihet. Han diskuterer hvordan man kan ha en så forskjellig forståelse av begrepet, og setter det inn i en politisk-filosofisk sammenheng. Han har intervjuet mange mennesker i forskjellige aldre og funnet ut hva slags innhold de tolker inn i begrepet. Intervjuobjektene hans mener at frihet er alt fra ”to say what you want”, ”that I have a right to do anything I want, anything that’s legal anyhow”, ”money and power”, ”just a symbol”, ”no limits” og ”to drive my car as fast as I want on the highway” (Alford 2005: 4-15). De som har svart har i bunn og grunn tolket uttrykket frihet på to måter: som opplevelser av frihet, og som definisjoner av frihet. Alford hevder grunnen til at man kan få en så vid fortolkningsramme for ett ord, er at begrepet er så abstrakt. Det ser vi også fra teksteksemplene jeg har vist gjennom kapittelet. For Carl I. Hagen er frihet å kunne bestemme over sine egne penger, mens for Gro Harlem Brundtland er det en rettferdig fordeling. Forhold som å føle seg trygg, å tenke i nye baner og å kunne velge mellom ulike typer markeder eller tjenester blir også karakterisert som frihet.

George Lakoff og Mark Johnson hevder at vårt alminnelige begrepssystem er grunnleggende metaforisk, og at metaforer ikke bare er et spørsmål om språk, men også sier oss noe om hvordan mennesker tenker og oppfatter verden rundt seg, hvordan de kategoriserer erfaringsverdenen sin (2003: 7). De begrepene som kan påvirke måten vi tenker på, kan også påvirke måten vi fungerer på i hverdagen: hva vi oppfatter, hvordan vi opptrer i verden og hvordan vi forholder oss til mennesker rundt oss. Som regel er vi ikke spesielt oppmerksomme på dette begrepssystemet, og er derfor ikke klar over at i de fleste små ting som vi gjør i det daglige, tenker og handler vi mer eller mindre bevisst etter

bestemte retningslinjer. I og med at kommunikasjon er basert på det samme begrepssystemet vi bruker når vi tenker og handler, mener Lakoff og Johnson at språket vil være en viktig kilde til informasjon om hvordan systemet ser ut. Ved å si at det meste av vårt alminnelige begrepssystem er av metaforisk art, sier de også at vi i stor grad forstår virkeligheten gjennom metaforer. Denne forståelsen av metaforer står i sterk kontrast til det metaforbegrepet som man finner i den klassiske retorikken. Der blir metaforene sett på som språklige bilder, som tjener mest som ornamentikk. Fordelen med Lakoff og Johnsons metaforbegrep er imidlertid at det sier noe om de strukturene vi bygger tanker og slutninger på, og hva man legger i det. For eksempel er mye av politikkens språk og innhold bygget opp rundt en forståelse av at *politikk er krig*. Selvfølgelig ikke krig i ordets bokstavelige betydning, men politikk både forstås, struktureres og utøves delvis ut fra et begrep om krig. Tenk bare på *valgkamp*. Hva slags assosiasjoner gir det? Ulike grupper fra hver sine leire forsøker å jevne hverandre ut ved hjelp av språket. Andre vanlige forståelser av politikk er uttrykk som å *vinne* en debatt, å *angripe motstandernes svake* argumenter, å *kjempe* for det en står for og så videre. Denne måten å snakke om politikk på er så konvensjonell at vi ikke ofte er oss bevisst på at den er metaforisk strukturert. Metaforen er ikke bare i ordene vi bruker, den er også i selve vårt begrep om politikk. Dette kaller Lakoff og Johnson (2003: 9) for **konseptuelle metaforer**.

Frihet kan karakteriseres som en konseptuell metafor, blant annet fordi det rommer et så vidt innhold. Det forholder seg ikke nødvendigvis til noen konkret betydning, men kan tolkes på flere måter. Når det brukes i forskjellige kontekster, betyr det forskjellige ting, slik vi har sett både hos de respektive politikerne og hos intervjupersonene til Alford. For å få en virkelig forståelse av begrepet, må det betraktes som en samling av flere komponenter. Det finnes kognitive vitenskaper som peker på menneskers forhold til verden som et forhold organisert i kategorier. Lakoff og Johnson (2003: 69) viser til Eleanor Rosch sin teori om menneskelig kategorisering, som går ut på at mennesker kategoriserer gjenstander ut fra prototyper og familielikheter. Med utgangspunkt i dette lanserer de en modell for hvordan menneskelig språkbruk fungerer. De hevder at vår måte å tenke på forholder seg til kategorier på basisnivå, som både epistemologisk og funksjonelt sett er primære. Denne kategoriseringen er en dynamisk prosess, og det er derfor begrepsinnholdet forandrer seg i takt med verden for øvrig. Når det gjelder basiskategoriene kreves det minimalt med innsats fra mottakerne for å danne mening, og de kan derfor karakteriseres etter et kognitivt økonomiprinsipp. Lakoff (1987: 13) skriver at "generalization proceeds 'upward' from the

basic level and specialization proceeds ‘downward’”. I denne forbindelse lanserer han også begrepet overkategori. Det er en betegnelse for det som befinner seg ”ovenfor” basisnivået. Basiskonsepter er alle slike ting man kan oppfatte konkret og ta og føle på. Mange av Alfords intervjuobjekter knytter frihet til flere basiskategorier, som et varmt bad, penger, jobb, søvn og så videre. Men frihet, fritt marked, fritt sykehusvalg og så videre, alt dette som partiene snakker om i tekstene sine, de er ikke-perseptuelle og har ikke over- eller underkategorier på samme måte.

Grunnen til at jeg har valgt å forklare begrepsinnhold med Lakoff og Johnsons metafor- og kategoriprinsipp, er som nevnt at det på mange måter viser *hvordan* man forstår begrepene, ved å hevde at metaforene gjennomsyrrer hele vårt alminnelige begrepssystem. Jeg kunne i stedet ha trukket på ideer fra for eksempel Michel Foucault, om hvem i diskursen som innehar definisjonsmakt og hvordan uttrykk gjennomgår en naturalisering ved gjentatt eksponering (og hvordan partiene da kan framheve sin egen frihetsdefinisjon ved at den opptrer i ulike situasjoner). Lakoff og Johnsons teori åpner i større grad opp for et retorisk perspektiv på tekst. De hevder at alle benytter seg av bevisst eller ubevisst metaforikk, både når man skal gjøre seg forstått ovenfor andre, og for å forstå og tolke verden rundt seg selv. Politiske ideologier har metaforiske rammer, noe som setter begrensninger for hvilke sammenhenger man kan bruke begrepene i. Ved å kjenne til de kontekstuelle forholdene rundt partiene, vil man for eksempel forstå at Ap ikke vil argumentere for enkeltindividets frihet på bekostning av fellesskapets beste. Lakoff og Johnson (2003: 223) ser på konseptuelle metaforer som frihet, trygghet, likhet, økonomisk uavhengig, makt, valgfrihet og så videre som ulike måter å *indirekte* nærme seg spørsmålet om et meningsfullt liv på. De er alle sammen nødvendige aspekter av en fyllestgjørende diskusjon av emnet. Men man kan jo være både økonomisk uavhengig, ha frihet til å velge og ha makt over sitt eget liv – og allikevel leve et meningsløst og tomt liv. Det er ikke så ofte noen direkte tar opp hovedtemaet. Siv Jensen (2007a) kom ganske nært da hun snakket om den funksjonshemmede mannen som hadde ”fått tilbake verdigheten i livet sitt”, takket være FrP. Stoltenberg (2002) går enda nærmere når han sier:

[Mennesket] trenger ikke avkobling, men tilkobling. Det trenger noe som gir liv til livet. Der vi mennesker opplever tilhørighet, ikke rotløshet. Der vi får brukt oss selv. Der vi kan oppleve mangfoldet. En jobb som ikke bare gir inntekt, men også trivsel og mening. En hverdag som ikke bare gir materiell trygghet, men også trygghet mot kriminalitet og rusmisbruk.

”Noe som gir liv til livet” kan tolkes som en nesten direkte beskrivelse av ”det gode liv”. Stoltenberg fortsetter deretter å indirekte beskrive dette med de konseptuelle metaforene trygghet (”materiell trygghet”, ”trygghet mot kriminalitet og rusmisbruk”) og fellesskap (”tilhørighet, ikke rotløshet”). I bunn og grunn er det umulig å bestemme hva ”et godt og meningsfullt liv” egentlig innebærer. Til det er det en altfor personlig og kulturelt betinget størrelse. Det er allikevel mulig å i stor grad bli enige om noen grunnpilarer som må være med. Det er derfor både FrP og Ap benytter seg av konseptuelle metaforer som trygghet, frihet og valgfrihet. At innholdet i begrepene de bruker er så forskjellige, skyldes imidlertid at de ikke deler den samme oppfatningen av hva ”et godt og meningsfullt liv” innebærer.

Siste ord er ikke sagt

Det er altså ut fra konteksten vi i stor grad kan slutte oss til hva slags tolkningsramme som finnes for de ulike begrepene. Den britiske språkfilosofen Paul Grice skiller mellom to typer mening av en ytring: **entailment** og **implicature** (Grundy 2000: 70). Han hevder også at mennesker har et samarbeidende utgangspunkt når vi snakker: vi snakker for at andre skal høre på og forstå hva vi mener. Grice formulerer fire maksimer for samtale, altså fire rettesnorer som man legger seg etter når man skal utforme et budskap og som tilhørerne forventer: kvantitet (mengden informasjon for å forstå betydningen), kvalitet (det som sies er sikkert og sant), relevans og måte (vær klar og unngå tvetydighet). Både entailments og implikaturer kommuniseres på bakgrunn av disse samtalemaksimene (Grundy 2000: 74, 80). Entailments er konvensjonelle eller semantiske betydninger som ikke kan avlyses uten å komme med en motsigelse. Det er en tolkning som er aktuell i enhver situasjon hvor et utsagn forekommer. For eksempel vil et utsagn som ”FrP vant debatten” i alle naturlige situasjoner bety at de virket mest overbevisende og/eller tiltrakk seg flest nye velgere. Implikaturer derimot er induktive slutninger som tilhørerne selv danner seg, og som derfor kan avlyses eller erstattes av nye tolkninger. En mulig implikatur til ”FrP vant debatten” kan for eksempel være at det ikke var mye konkurranse å hente fra de andre partiene som var til stede.

Det partiene gjør når de snakker om frihet, valgfrihet og alle disse tingene, er å skape en tolkningsramme som åpner opp for implikaturer. Når Carl I. Hagen sier at hans parti ønsker forandring og kjemper for valgfrihet, impliserer han samtidig at de andre partienes politikk ikke vil kunne gi det samme. Når politikerne fører ”begrepskrig” ved at de setter

likelydende og motstridende begreper opp mot hverandre, er implikaturer en stor del av spillet. Gjennom hele vinteren har for eksempel de to representantene fra det demokratiske partiet i den amerikanske valgkampen, Barack Obama og Hilary Clinton, gjort et forsøk på dette. Obama kverner rundt begrepet *change*, mens Clinton fremmer *experience*. I det de ekspliserer hva de selv kan skape, impliseres det samtidig at motstanderen ikke kan bidra med like mye, og at deres egen retning er best.

En annen måte å få fram et budskap på uten å si det direkte, er gjennom presupposisjoner. Presupposisjoner er innbakte proposisjoner som blir tatt for gitt eller forutsatt kjent på forhånd, og som derfor ikke trenger uttrykkes eksplisitt (Svennevig 2001: 51). Brukt i en politisk sammenheng er presupposisjonens fremste styrke at den er vanskelig å bli ”tatt” på, i og med at den er implisitt. Faren er at man tar for mye for gitt, og med det hekter av velgergrupper som ikke henger med på argumentasjonen.

Jeg vil illustrere bruken av presupposisjoner med et tidligere benyttet tekstutdrag. Da Stoltenberg (2002) snakket om valgfrihet, sa han:

Det koster å være for fellesskapet. Det handler om å ta politiske valg. Når høyrepartiene tvinges til å gjøre valg, velger de ofte mindre fellesskap. Mindre sosial rettferdighet. Bare i løpet av ett år med ny regjering har vi sett at høyrepolitikk betyr mindre fellesskap, og dermed mindre trygghet og mindre valgfrihet for det enkelte mennesket.

Her er det et poeng at det blir satt likhetstegn mellom mindre statlig innflytelse, mindre fellesskap og mindre rettferdighet uten at Stoltenberg argumenterer noe videre for det. Ved å presentere det på en slik måte tar han for gitt at tilhørerne er med på notene. Det er et retorisk grep FrP også benytter seg av en god del, om enn for å formidle det motsatte. De kobler for eksempel som regel sterk statlig styring med mindre frihet og mer tvang (se tabellene over Hagens og Jensens argumentasjon rundt frihet). Det er ikke gitt at det er slik (verken slik Ap eller FrP hevder), det avhenger jo av øynene som ser. Likevel blir det presentert på en slik måte som om det var gitt, noe som er en klar logosappell. Alt i alt kan disse tingene sies å være indirekte måter å nærme seg en forestilling om ”et godt og meningsfullt liv” på.

3.1.5 Oppsummering

I denne analysedelen har jeg beskrevet hvordan verdier som frihet og valgfrihet har fått en større rolle i dagens politiske tekster. Partiene har et motstridende utgangspunkt i politikken sin. FrP mener staten *tar* frihet, mens Ap mener den *gir* frihet. Hvordan partiene legger så ulikt innhold i de samme begrepene har jeg knyttet opp mot Lakoff og Johnsons metafor- og kategoriprinsipp. Jeg kom fram til at de verdiene partiene framhever kan tolkes som konseptuelle metaforer for målet om ”et godt og meningsfullt liv”. Fordi partiene ideologisk sett har et motstridende syn på hva ”et godt og meningsfullt liv” er, har de heller ikke det samme synet på hva som er rette vei å gå for å oppnå det. Det medfører nødvendigvis at begrepene om frihet, valgfrihet, rettferdighet og så videre, ikke bærer samme innhold for partiene.

Gjennom analysen har jeg vist at metaforer og verdimessig argumentasjon er en mye brukt tendens. En slik argumentasjon har flere sider, noe jeg skal vise i oppgavens neste analysedel. Der vil jeg undersøke hvordan politikerne danner en nasjonal diskurs, og hvordan de tar opp de utsatte temaene innvandring, u-hjelp og kriminalitet. Når jeg kaller dem for utsatte temaer, mener jeg at det er temaer som berører og interesserer mange. Velgerne har ofte sterke meninger om dem, og det er lettere å måle disse verdiene opp mot menneskeliv. Frihet er et abstrakt begrep og kan kamufleres bak en rekke politiske tiltak, mens innvandring er mer konkret og lett begripelig. Jeg vil også ta opp hvordan en verdimessig argumentasjon generelt er blitt mer sentralt i våre dager, framfor ideologiske standpunkter.

3.2 En nasjonal diskurs og verdimessig argumentasjon

Det at politikerne forsøker å skape en nasjonal diskurs, betyr blant annet at vi på en eller annen måte tilhører et fellesskap. Det er ikke fastlagt hvem som tilhører denne enheten, og som vi skal se, er det også forskjeller hos de ulike partiene. Som et nasjonalt diskursfellesskap forstås gjerne landet Norge, hvor det bor et folk som utgjør en språklig og kulturell enhet. I våre dager er det imidlertid sjelden slik. Vi har fått en mengde ”nye landsmenn” fra hele verden, og bare i Oslo snakkes det over hundre forskjellige språk. Regnes innvandrerne med i fellesskapet? Og er det i så fall noen forskjell på innvandrere? Hva med resten av verden, hvordan forholder partiene seg til den?

3.2.1 Hvem er ”vi”?

Det kan være problematisk å snakke om én enerådende nasjonal diskurs. Det finnes mange ulike parametere man kan måle den nasjonale diskursen etter, som kulturelle, historiske og politiske. Over kalte jeg innvanderne som kom til Norge for ”våre nye landsmenn”. En slik betegnelse har de siste årene vært politisk korrekt å bruke. Med den betegnelsen trekker man på, og forsøker å fremme, en politisk forståelse av den nasjonale tilhørigheten, på bekostning av en kulturell (Jørgensen og Phillips 1999: 177). Dersom man skulle latt den kulturelle forståelsen av nasjonaliteten spille den største rollen ville mange innvandrere falt utenfor fellesskapet, i den grad de oppfattes som kulturelt forskjellige fra oss, ved at de tilhører en annen religion, andre skikker, andre høytider og så videre. Jeg velger derfor å fokusere på en politisk forståelse, at de som bor på norsk jord er ”en av oss”. Jeg vil dessuten se hvordan denne nasjonale diskursen kjemper mot andre diskurser, og hvordan de utfordrer hverandre.

Ap anno 1980-tallet legger i følge partiprogrammet vekt på at alle landene i verden må hjelpe hverandre. Vi kan ikke klare oss helt alene:

Finner vi ikke fram til løsninger på disse store og vanskelige oppgavene, vil det være en fare for vår egen framtid. Det internasjonale samfunnet kan mestre problemene. Men det kan ikke skje uten et sterkere internasjonalt samarbeid og en politisk vilje til å styre utviklingen. Landene må ta på seg et felles ansvar for utviklingen i verdenssamfunnet.

Målet er ”en tryggere og mer rettferdig verden med større likhet mellom menneskene”. Av den grunn ønsker Ap å bygge under et godt samarbeid og solidaritet i NATO: ”En tryggere fred i Europa vil være et viktig steg på veien mot en fredeligere verden”, hevder de. Innvandringen tilfører Norge nye folkegrupper: ”Disse gruppenes kulturelle egenart skal ha utviklingsmuligheter. Dette vil øke mangfoldet og berike den felles kultur vårt samfunn bør romme”. Ved å bruke uttrykk som ”beriker” og ”felles kultur”, framstiller Ap innvandring og flyktninghjelp som noe positivt og nødvendig.

Brundtland (1985) bruker gjennomgående sterke patosappeller når hun snakker om hvilke hovedutfordringer vi står overfor i det internasjonale samfunnet:

Verden tåler ikke en ny omgang på rustningsspiralen, heller ikke økonomisk sett. Vi har ikke behov for romvåpenforskning verken i Sovjetunionen eller i USA. Verden trenger pengene og forskningen til å

skape utvikling, ikke økte militære trusler og ny ustabilitet. Verden trenger innsatsen til nye arbeidsplasser, til mat og medisiner. Klarer vi ikke å få utviklingsprosessen i gang i u-landene, blir det også umulig å stoppe miljøødeleggelsene i verden. De regionale konfliktene vil vokse i antall og omfang fordi slike konflikter som regel springer ut av sosial urett og mangel på utvikling.

Hun snakker altså om at verden "ikke tåler" noe, verden "trenger" penger og forskning, hvis ikke vil det "bli umulig" å stoppe miljøødeleggelsene i verden. Ved å bruke slike uttrykk åpner hun ikke opp noe rom for tvil. Hun skaper dermed inntrykk av at det ikke finnes noen annen løsning enn den hun skisserer. Ved å la "verden" fylle agensrollen i setningen, både personifiserer og forenkler hun forholdene. Hun fremstiller verden som en ensartet størrelse, og får på den måten sin egen løsning til å fremstå som ytterligere åpenbar.

Brundtland appellerer ytterligere til frykten i oss, i det hun legger ut om atomvåpen:

Vi europeere har en sterk egen interesse av å bidra til å løse de alvorlige problemene som nå finnes i verdenssamfunnet. For i Europa har vi den farligste av alle konflikter. Her har stormaktene utplassert sine atomvåpen. ... Selv om det kan sies at våpnene i Europa har sikret freden etter 1945, må vi ikke overse faren for at disse våpnene virkelig kan bli brukt. Dette vet vi ville innebære vår egen utslettelse.

Hun snakker altså om "farer", "atomvåpen" og "alvorlige problemer". Dette er negativt ladde begreper med mange konnotasjoner knyttet til seg. Ved å fremheve hvilken betydning dette får for oss selv og hvilken egeninteresse vi vil få av å bidra, appellerer hun dessuten til egoisten i oss – den som ikke er interessert i å hjelpe til hvis vi ikke får noe igjen for det selv. Ved å koble likegyldighet mot vår egen utslettelse, framhever hun igjen viktigheten av at noe må gjøres.

Brundtland påpeker hvordan vi lærer gjennom erfaring, og hevder at "historien har lært oss hvor farlig de fastlåste standpunktene og mistenksomheten mellom landene kan være". Hun argumenterer dermed for et globalt perspektiv, hvor man må satse på "samarbeid, moderasjon og fleksibilitet". Til slutt avslører hun hva som er den største utfordringen globalt sett:

Hovedproblemet i dag er at verden har for mange konservative regjeringer med for få visjoner. Det er vår overbevisning at Norge og verden vil trenge andre perspektiver og andre holdninger. Norge og verden trenger mer sosialdemokrati. (Brundtland 1985)

Hun går her til angrep på sine politiske motstandere internasjonalt, og anklager dem for å ha "for få visjoner". Ikke helt ulikt hva hennes arvtaker gjør et par tiår senere. Stoltenberg

(2002) snakker for eksempel om å ”løfte blikket og formulere dristige mål” og å ”forene visjon og virkelighet”. ”Visjoner” skaper inntrykk av bevisste framtidsdrømmer og ønsker for hvordan ting skal være. Man brenner for noe og er engasjert. Videre hevder Brundtland at både her til lands og internasjonalt trengs det ”andre perspektiver og andre holdninger”. Ved å bruke slike abstrakte begreper inviterer hun i stor grad mottagerne til å fylle dem med innhold, slik jeg viste i forrige analysedel. Med avslutningen ”Norge og verden trenger mer sosialdemokrati”, legger hun likevel visse føringer hvor hva slags innhold som vil være relevant.

Hun gjør også bruk av presupposisjoner. Hun forklarer i stor grad rustningsproblematikken med en konservativ ideologi, uten å argumentere noe videre rundt det. Flere av de stormaktene som hun snakker om i forbindelse med atomvåpen, hadde nettopp konservative regjeringer. Ved å presupponere slike koblinger trenger hun ikke å diskutere dem, og hun blir heller ikke stilt til ansvar for dem. Det er også mer risikabelt for motstanderne å ta henne for det, for de kan risikere at tilhørerne legger merke til selve slutningen, og følgelig oppfatter de konservative regjeringene som en trussel mot verdensfreden. Hun legger altså bevisbyrden over på motstanderne. Dersom ikke den implisitte anklagen blir gjendrevet har hun også vunnet fram, for da kan tilhørerne tenke at det er noe i saken (”ingen røyk uten ild”).

FrP har i åttiårene et noe annerledes syn på utenrikspolitikk enn Ap. I prinsippprogrammet legger de vekt på at ”Norsk utenrikspolitikk må som utgangspunkt sikre norske interesser i utlandet, samt aktivt støtte de land som Norge er avhengig av og som står for det samme demokratiske styresett som Norge”. De ønsker helst å avskaffe statlig u-hjelp, og mener at dersom den skal opprettholdes bør det innføres en rekke endringer. Blant annet bør u-hjelpen gis i bundet form, slik at ”den må benyttes til innkjøp av varer og tjenester fra norske produsenter der disse er tilgjengelige”. Om innvandring sier programmet at de innvandrerne som ”er kommet lovlig til landet behandles likt med nordmenn. Enhver særbehandling oppheves”. Dessuten skal innvandrerne ”gis opplæring i norsk språk og norsk levemåte. De forventes deretter å tilpasse seg det norske samfunnet”. Der Ap ønsker at Norge skal satse på samarbeid og fleksibilitet og at alle land i verden må dra lasset sammen for verdensfreden, argumenterer FrP i større grad for et mer ensidig perspektiv. De vil bygge opp det norske, både hjemme og i utlandet, og de som vil ”være hos oss, må være som oss”,

for å si det litt banalt. Disse holdningene viser seg igjen i analysetekstene, for eksempel i Hagen (1988):

For 1988 er det satt av 6000 millioner i u-hjelp som sløses bort og 3000 millioner til kjøp av boliger, klær, mat og lommepenger til såkalte asylsøkere og flyktninger, som i realiteten for det meste omgår innvandringsstoppen.

Her brukes det en rekke forsterkninger for virkelig å understreke hvor ille situasjonen er: 6000 millioner høres mer ut enn 6 milliarder, u-hjelpen *sløses* bort, de *såkalte* asylsøkerne får til og med *lommepenger*, og de *omgår* i tillegg innvandringsstoppen. Hva slags assosiasjoner gir begrepet lommepenger? De vil antakeligvis trekke på forestillinger om innvandrere som barn som kaster bort slantene sine på unyttigheter, fordi de ikke vet bedre. Ved å skape slike bilder hos folk henvender Hagen seg til en forestilling om at u-hjelp bør brukes på viktigere ting enn folk som egentlig ikke har behov for å være her (*såkalte asylsøkere*), og at det er viktigere å bedre situasjonen her hjemme før vi tenker på de utenfor.

”Vi” på 2000-tallet

Dette er en linje FrP har fortsatt å legge seg på i de senere år. De spiller på folks fremmedfrykt og angst for å miste ”oss selv” og vår rotnorske identitet. Siv Jensen (2007a) snakker for eksempel om innvandrerkvinner i Norge som ikke lærer seg norsk, som ”aldri har vært utenfor døra, fordi de ikke får lov” og som dermed ikke blir integrert i det norske samfunn:

Derfor må vi gjøre det vi kan for at alle de innvandrerkvinnene som i dag er stua inne, får anledning til å komme ut. Og da må vi begynne å straffe de familiene, som hindrer kvinnen i å bli fullverdig integrert i vårt samfunn. For mange av disse familiene mottar en eller annen form for ytelse fra det offentlige. Og hvis de ikke er interessert i å integrere seg i det norske samfunnet, hvis de ikke er interessert i at hele familien skal kunne det norske språk, hvis de ikke er interessert i å følge norsk lov; ja, da vet jeg om mange andre steder de kan reise til enn å være her!

Hva slags assosiasjoner maner hun til ved å bruke uttrykk som ”stua inne” uten ”anledning til å komme ut”, og familier som ”hindrer kvinnen i å bli fullverdig integrert”? Hun skaper i hvert fall et inntrykk av at *hun* kjemper for innvandrernes rettigheter, men at *de* er en trussel både mot sin egen frihet, samtidig som de er en trussel mot vårt åpne samfunn. Hun legger også fram et noe forenklet perspektiv i det hun bruker uttrykk som *å være interessert*: ”hvis

de ikke er *interessert* i å integrere seg”, ”hvis de ikke er *interessert* i å følge norsk lov”, sier hun. Hun skaper dermed et bilde av innvandrerne som tiltaksløse og uengasjerte, og at det er deres egen manglende interesse som er hovedproblemet.

Ap snakker også om integrering og det å innrette seg etter våre normer og regler. De åpner likevel for en litt annen holdning, hvor innvandrerne blir sett på som et positivt bidrag til et flerkulturelt samfunn, ikke som en trussel mot vår nasjonale identitet, som i Stoltenberg (2002):

Nettopp i diskusjonen om integrering ser vi på nytt hvordan fellesskapet og enkeltmenneskets frihet henger nært sammen. Uten innvandring ville Norge vært et fattigere land økonomisk, men vi ville også vært fattigere kulturelt. Likevel vet vi at mennesker med en annen hudfarge, litt uvante etternavn og andre vaner enn de typisk norske, mange steder møtes med fordommer eller ren diskriminering. Det strider mot våre grunnleggende verdier om alle menneskers likeverd. Derfor må Arbeiderpartiet stå fremst i kampen mot fremmedfrykt og diskriminering. Samtidig må vi ikke gå i en felle av misforstått toleranse. ... Norsk lov gjelder for alle. Mishandling av kvinner. Omskjæring av unge jenter. Tvangsekteskap. Diskriminering av kvinner. Dette har ingenting med kulturelt mangfold å gjøre. Dette handler ikke om respekt for andre kulturer. Det er kriminelle handlinger.

Ap er åpne for at innvandrerne skal få holde på noe av sitt eget, selv om de kommer hit til landet. Det går også igjen i partiprogrammet, både fra 80-tallet og i dag, at et flerkulturelt mangfold er positivt og berikende. Likevel er det ikke helt uproblematisk:

Når et mangfold av kultur, religion, skikker og livsstiler møtes, oppstår det ofte problemer og misforståelser. Men de fleste problemer kan løses, med tiltak og med vilje fra alle parter til å forstå den andres situasjon. Det er i hvert fall ikke noen god løsning å tie i hjel problemer. De kan best møtes og løses gjennom åpenhet og dialog. (Stoltenberg 2002)

Det at han omtaler innvandrerne som mennesker med ”litt uvante etternavn” og at vi skal ”møtes” om en løsning og dialog fordi det kan oppstå ”misforståelser” i møtet mellom dem og oss, står i sterk kontrast til FrPs språkbruk. Det er ikke bare innvandrernes skyld at det blir problemer, for det er jo ikke nødvendigvis deres feil at vi ikke er kjent med den typen navn. Deler av ansvaret for integreringen ligger altså hos oss. Men Ap ønsker også å stille krav til innvandrerne, ved at de skal følge norske lover og ikke praktisere skikker som vi i Norge anser for å være kriminelle handlinger. Måten de ønsker å møte disse problemene på, er gjennom ”åpenhet og dialog”. FrP stiller også krav om å følge det norske regelverket, men har et helt annet reaksjonsmønster. Dersom innvandrerne ikke gjør som de blir bedt om, ”ja, da vet jeg om *mange* andre steder de kan reise til enn å være her”, sa Siv Jensen over. Hva

innebærer en slik argumentasjon, som Stoltenberg og Jensen hver for seg fører? Er innvanderne innenfor eller utenfor fellesskapet? Det skal jeg forsøke å finne svar på ved å undersøke hva slags konseptuelle metaforer som opptrer innenfor den nasjonale diskursen.

3.2.2 Konseptuelle metaforer innenfor den nasjonale diskursen

Lakoff og Johnson bruker som nevnt termen konseptuell metafor som en betegnelse på at et område implisitt eller eksplisitt omtales med et annet områdes begreper. Disse metaforene er med på å strukturere det nye gjenstandsområdet ved å fremheve eller skjule forskjellige aspekter av det. Ved å undersøke hvilke konseptuelle metaforer som opptrer i tekster, ser man også hvilke konseptuelle metaforer som strukturerer den nasjonale diskursen og hvilken forståelse av den de impliserer (Jørgensen og Phillips 1999: 179). Jeg har valgt å fokusere på to hyppig forekommende konseptuelle metaforer: *nasjonen som en familie* og *nasjonen som et individ*.

Det er gjennom metaforen "nasjonen er en familie" det gir mening å snakke om vikingene som "våre" forfedre, og flere generasjoner ut i framtiden som "våre" etterkommere. En slik forståelse gir det nasjonale en kontinuitet, og framstiller de nasjonale bånd som blodsband. Med en slik metaforikk blir det naturlig at det nasjonale er noe man er født med, ikke noe man velger (Jørgensen og Phillips 1999: 179).

Ap viser et eksempel på en metaforikk om nasjonen som en familie når de i sitt program fra 2001 skriver at:

Norge har alltid vært et flerkulturelt samfunn. Det har alltid vært minoriteter her, folk som kom utenfra, eller landets urbefolkning, samene.

Metaforen markerer at man hører til et bestemt sted, og har gjort det lenge. FrP er også tydelige på å få fram hva de ser på som menneskets, landets eller nasjonens røtter, men de har et litt annerledes syn. De skriver i prinsippprogrammet fra 1981:

FrP bygger på Norges grunnlov og norsk kulturarv, utviklet gjennom århundrer ved gjensidig påvirkning mellom norsk tradisjon og de bærende hovedelementer i vestlig kulturarv med basis i et kristent livssyn og gjentatt senere i FN's Menneskeretserklæring.

Mens FrP framhever det rotnorske som er ”utviklet gjennom århundrer”, peker Ap i stedet på at det ”alltid har vært minoriteter her”, og at landet har en egen urbefolkning, nemlig samene. Det legger nærmest opp til en tolkning at vi er gjester i vårt eget land, i og med at det var noen som var her før oss. Vi har ikke noe mer rett til å bo her enn andre, det har jo ”alltid vært minoriteter her”. Derfor skal vi føle oss privilegerte som får leve her, og plikter også å ta i mot og hjelpe andre. FrP derimot, bygger opp til en rotløshetgjøring av innvandrerne, fordi de ikke faller inn under ”norsk kulturarv, utviklet gjennom århundrer”. De ønsker å fornorske dem ved å lære dem opp i vårt språk og vår kultur, men de vil aldri kunne bli helt som oss likevel all den tid de ikke er født inn i vår nasjonale familie. Dette skaper et større fokus på selve annerledesheten mellom oss og dem, i stedet for å fokusere på hvordan innvandrerne på best mulig måte kan integreres.

Når nasjonen diskursivt struktureres som et individ, blir den en avgrenset og autonom helhet uten indre forskjeller (Jørgensen og Phillips 1999: 180). Jens Stoltenberg (2001) sammenligner vårt eget lands ressursbruk til skole og helse med andres, og slår fast at:

Bare Danmark bruker mer penger per elev enn Norge.

Carl I. Hagen (1988, 2004) på sin side konkluderer for eksempel med at:

Norge er i økonomisk krise.

Og:

Her har altså gjerdet virket, og da burde man jo si at det er fint. I stedet er det offisielle, politiske Norge veldig imot.

Ved å snakke om Norge som et individ skapes det et helhetlig inntrykk av situasjonen, hvor vi alle stiller likt. ”Norge er i økonomisk krise”, sier Hagen. Det er noe som rammer oss alle, i følge metaforikken. Den forteller likevel ikke så mye om *hvem* som regnes med i begrepet om ”Norge”.

Felles for de to metaforene er at begge strukturerer nasjonen som en organisk sammenhengende enhet man er bundet til gjennom blod. Med disse forståelsene dannes det et klart skille om hvem som er innenfor og hvem som er utenfor den nasjonale diskursen. I

følge metaforen ”nasjonen som en familie” regnes ikke innvandrere med i diskursfellesskapet Norge av FrP, mens Ap maner fram en takknemlighetsgjeld for at vi som er nordmenn får lov til å bo her. Vi plikter å ta i mot andre og gjøre dem til ”en av oss”, uten at det skal gå på bekostning av deres opprinnelige jeg.

FrP legger gjennomgående stor vekt på å kritisere de sosialistiske partiene for at alle skal være like. De hevder at en fellesskapstankegang går på bekostning av enkeltmenneskets ve og vel, hvor alle blir behandlet likt i stedet for at de får stimulert sin egenart. Men som vi husker i prinsippprogrammet fra 1981, skal jo innvandrerne:

... gis opplæring i norsk språk og norsk levemåte. De forventes deretter å tilpasse seg det norske samfunn. ... Enhver særbehandling oppheves. ... Opplæring i eget morsmål anses som en privatsak både organisasjonsmessig og finansielt.

De skal altså ikke stimuleres til å ta vare på sin egenart og opprinnelige kultur, men er forventet å skulle ta etter oss. Er de nødt til å stimulere sin opprinnelse gjennom opplæring i morsmål og andre tradisjoner, vil vi helst ikke vite om det. Er ikke FrP selv her med på å stimulere til den likhetstankegangen de kritiserer Ap for, med likhet, brorskap og ingen særbehandling?

Den nederlandske professoren i diskursstudier, Teun A. van Dijk, har gjort mye forskning på hvordan hvite mennesker snakker og skriver om minoriteter, spesielt tilknyttet elitekommunikasjon. Han hevder at diskurs spiller en framstående rolle i reproduksjon av rasisme og fremmedfrykt (van Dijk 1992, 1993). Med det mener han at diskursen formidler og legitimerer etniske stereotyper og fordommer blant hvite, og bekrefter dette ovenfor andre hvite mennesker. Dette blir spesielt sentralt innenfor det van Dijk kaller elitediskurs og -kommunikasjon, det vil si gjennom massemedier, utdanning og politikk – kanaler som også her i landet stort sett domineres av hvite.

Rasisme er en betegnelse som vanligvis brukes om et syn som hevder at noen ”raser” av mennesker er mindre verdt enn andre. Et kulturelt-religiøst grunnlagt hat kan og fungere som rasisme. Å bli beskyldt for å være intolerant eller ha rasistiske holdninger vil som regel få etossvekkende konsekvenser. En debatt som til stadighet dukker opp i Norge er hvordan det er riktig å omtale mennesker med mørk hudfarge. Det vakte for eksempel stor oppsikt da pappaen til Astrid Lindgrens Pippi Langstrømpe for et par år siden skiftet navn fra

”negerkonge” til ”sydhavskonge”. NRK hevdet at betegnelsen ”neger” virket mer ekskluderende enn inkluderende, og fjernet derfor begrepet fra sine radio- og tv-sendinger om Pippi. At statskanalen går inn med et slikt grep viser hvor belastende en beskyldning om å fremme fremmedfiendtlige holdninger kan være. Det hersker liten tvil om at det eksisterer fremmedfrykt og rasistiske meninger også her i landet. Men også innenfor denne typen grupper er det vanlig å bruke benektelsesstrategier for å fjerne seg fra en slik beskyldning. Van Dijk (1992: 91) beskriver for eksempel hvordan det er vanlig å flytte mistanken over på andre:

I have nothing against them, but you know my customers don't like to deal with black personnel...

I følge Van Dijk (1992: 90) kan en negativ oppfatning av et medlem av en spesifikk etnisk gruppe eller en spesifikk handling være akseptabel (i betydningen ikke etossvekkende), men en mer generell negativ holdning omkring etniske minoriteter vil bli sett på som en rasistisk tenkemåte. Imidlertid kan en negativ holdning være akseptabelt i det siste tilfellet dersom den hører til en spesiell karakteristikk av en gruppe, for eksempel dersom man tror at flyktninger ofte kommer inn i landet ulovlig. FrP blir ofte beskyldt for å være fremmedfiendtlige og lite inkluderende i forhold til andre folkeslag. Og innvandrerne regnes ikke nødvendigvis med i vår nasjonale familie, som jeg viste over. I hvor stor grad kommer slike holdninger fram i tekstene?

Både Hagen (2004) og Jensen (2007a) henter fram eksempler om innvandrere som ”ikke respekterer landet de er kommet til”, ”ikke overholder våre regler”, som ”stenger kvinnene sine inne” og så videre. De benytter seg begge av fryktstrategier om hva som kan skje dersom ”islamistene får det som de vil”. Hagen sammenligner ”fundamentalistene” med Hitler, og hevder at ”de har, på lik linje med Hitler, klarlagt for lenge siden at den langsiktige planen og det langsiktige målet er å islamisere verden. De er på god vei”. Når det gjelder asylsøkerne som kommer hit, mener både Hagen og Jensen at de må ta etter oss. De skal lære vårt språk og våre levemåter. ”Religionen bør tilhøre privatsfæren”, og våre regler skal overholdes. Konklusjonen er hos begge den samme: ”Er de ikke fornøyd med det, får de reise hjem!”.

Det skal også sies at de snakker om gode eksempler. Felles for disse er at de har ”lært seg språket”, ”overholder våre verdier”, ”har blitt integrert”, ”jobber og bidrar med noe positivt” (Hagen 2004, Jensen 2007a) og i stor grad lever slik som oss. Men i all hovedsak benytter FrP seg av fryktappeller og fokuserer mest på forskjellen mellom ”oss” og ”dem”, og hva som er problemet med innvandring. Ap fokuserer i større grad på mulighetene, de snakker om hvilket ”mangfold og berikelse” den tilfører, og slår fast at ”uten innvandring ville Norge vært et fattigere land økonomisk, men vi ville også vært fattigere kulturelt” (Stoltenberg 2002). Som Ap sier også FrP at de ønsker en god integreringspolitikk, men hvis man fra før av har et negativt utgangspunkt vil det antakelig bli vanskelig å se mulighetene for best mulig integrering.

Van Dijk (1992: 90) hevdet at negative karakteristikk av innvandrere ble tolerert dersom man fokuserte på en spesifikk handling. Når FrP snakker om innvandrere som ”lager kvalm og bråk” blir det akseptert av velgerne som ”sannheter”, fordi man fra før av er vant til å høre om det i media og lignende. Dermed slipper de en beskyldning om å være intolerante og lite fleksible. Fordi dette er historier som ofte kommer fram i det Van Dijk (1992, 1993) kalte elitediskurs, bidrar en ”stille aksept” til at holdningene bekreftes og gjentas. Diskursen reproducerer dermed et vanskelig syn på innvandring og integrering. Ap innrømmer også at det er et problematisk felt, men vil i større grad ”løse problemer med åpenhet og dialog” for å forhindre ”misforståelser” (Stoltenberg 2002), og framstår dermed som mer løsningsorientert enn FrP. I hvert fall hvis vi legger til grunn at begge partiene har best mulig integrering som mål.

3.2.3 Ideologi vs verdier

At Brundtland hadde fått med seg politiske strømninger som fantes ellers rundt i Europa, er tydelig. Hun nevner eksplisitt Giddens’ begrep ”den tredje vei” flere ganger, og er helt klar på at det er en vei som tiltrekker henne. I åpningstalen til Aps landsmøte i 1990 sier hun for eksempel:

Vi må legge til side en del gamle skiller og konflikter. Fordi gjennom våre egne ressurser, vår evne og fantasi må vi også appellere direkte til de ti-tusener av velgere som nå mangler fotfeste i det politiske landskap. Vi må ennå en gang, og på et nytt grunnlag, vise at det er den tredje veien, den sosialdemokratiske veien, det er den som nytter. Det er den vi markedsfører overfor det norske folk.

Giddens' forestilling om "den tredje vei" var en vei som beveget seg "hinsides både den gamle typen sosialdemokrati og nyliberalismen" i et forsøk på å "tilpasse sosialdemokratiet til en verden som har endret seg fundamentalt" (Giddens 1999: 27). Brundtland kaller det ganske enkelt den "sosialdemokratiske veien", men påpeker at det er "på et nytt grunnlag". "Den tredje vei" kan og betraktes som en reisemetafor. Det er ikke den eneste gangen Brundtland benytter seg av en slik metaforikk. Hun sier for eksempel:

Høyre har staket ut en ny kurs for landet, og de er på rett vei, ifølge partiets formann Jo Benkow. Kursen er ny, men veien er gal. (Brundtland 1983d)

En slik metaforikk forenkler på mange måter det politiske systemet, og legger opp til at det finnes to veier: en rett og en feil. På samme tid kamuflerer det hvor stor endring i politisk kurs Brundtland egentlig la opp til, ved å framstille det som at hun endelig kom inn på "rett spor". Hun snakker om modernisering av offentlig sektor som et av "tidens krav". På den måten står man da ovenfor et valg mellom å enten "modernisere" eller å bli "hengende etter". Å framstille en politisk endring på denne måten skaper et inntrykk av at veien lukker seg bak oss, og derfor finnes det ikke noe annet valg enn modernisering. Så selv om hun snakker om en "tredje vei", gir hun oss egentlig bare valget mellom å følge "framtidsveien" eller å havne i grøfta (Børhaug 2007: 44). Hun sier for eksempel:

Vi mener at et rettferdig samfunn også er et mer effektivt samfunn. Ingenting reduserer vekstevnen mer enn store sosiale konflikter (Brundtland 1985).

Hun forbinder altså velferd (rettferdighet) med fornying (effektivitet), slik jeg også viste i forrige analysedel. Skal man få til sosiale løft, trengs det store økonomiske løft – det trengs en modernisering.

Her brukte Brundtland et ideologisk utgangspunkt for å tydeliggjøre hvor hun ønsker at veien skal gå. Nå er det imidlertid mye som indikerer at ideologi ikke lenger er det som spiller sterkest inn i folks partivalg. Tidligere var det den økonomiske venstre-høyre-aksen som var det mest tungveiende argumentet for velgernes stemmegiving. Men mye tyder nå på at det er enkeltsaker og verdimessige vurderinger som er mest avgjørende. Det viste jeg også innledningsvis gjennom Ingleharts og Ignazis teorier. I Danmark ble den verdipolitiske aksen viktigere enn den økonomiske for første gang i 2001 (Nilsen og Smedshaug 2007: 49).

Den verdipolitiske aksen inkluderer blant annet spørsmålet om innvandring, miljøvern, strengere straffer og u-hjelp. Det er ikke utenkelig at det samme har skjedd i Norge også. Klasseskillene er ikke lenger så synlige, noe som har vært et av de viktigste holdepunktene blant de ulike ideologiene. Når man ikke lenger i like stor grad føler at et parti representerer en selv, slik for eksempel Arbeiderpartiet var for arbeiderne etter krigen eller Høyre tradisjonelt har vært for ansatte i næringslivet, er det heller ikke så mye som skal til for at en skifter parti. At medlemstallet i politiske partier og stemmeraten ved valg har gått gradvis nedover de siste årene, kan tyde på at ideologiene har utspilt sin rolle. Politikerne er dermed kanskje mer tjent med å henvise til verdier. Enkelte studier indikerer dessuten at ideologisk argumentasjon kan være uheldig, fordi den ofte er upresis og vag. Man bruker abstrakte pluss- og minusord i stedet for å henvise til realistiske konsekvenser (Jørgensen m.fl. 1995: 310). Som jeg viste i analysen av bruken av frihetsbegrepet, benytter politikerne gjennomgående en mer verdiorientert argumentasjon nå enn tidligere. Spesielt gjaldt dette for Jens Stoltenberg i forhold til Gro Harlem Brundtland. For FrP har det vært sentralt hele veien.

Men verdimessig argumentasjon kan også være problematisk. FrP blir for eksempel ofte beskyldt for å være et populistisk parti. Populisme som politisk retning kretser i all hovedsak rundt to klassiske verdier: direkte kontakt mellom politiske ledere og folket, og skepsis overfor sterke organisasjoner og storsamfunnets hierarkiske orden (Østerud m.fl. 1997: 217). Men populistiske partier kritiseres gjerne for å være inkonsekvente og for ikke å tørre å ta standpunkt i vanskelige saker. Dette er for ikke å skremme bort velgere. Man kan undre seg over hvilket motiv FrP har hatt for i prinsippprogrammet sitt for åttiårene å skrive om abort at:

Spørsmålet om svangerskapsavbrytelse er et samvittighets- og religiøst spørsmål. FrP stiller derfor sine folkevalgte representanter fritt vis-a-vis partiet til å stemme etter egen overbevisning.

Slike forhold vet selvfølgelig de politiske motstanderne å utnytte. Å beskyldte hverandre for å være lite konsekvente, for ikke å ta stilling og for å være lite handlingsvillige er vanlige beskyldninger i politisk debatt. Å forsøke å svekke hverandres etos er virkningsfullt i en tid hvor den politiske sfæren er blitt betydelig personifisert og intimisert.

Verdimessig argumentasjon baserer seg og i stor grad på patosappeller. Man henvender seg til folks moralske overbevisninger, deres oppfatninger og følelser om ulike forhold, for å forsøke å overbevise om en politisk vurdering eller et ståsted. Det er det Carl I. Hagen gjør når han i talen ”Vi er farlige” (1985) sier:

Vi vil ikke, slik sosialistene i Ap og SV har gjort, glemme 9. april 1940. ... Som en av verdens fremste sosialister, Adolf Hitler, sa det: ”fellesnyttens fremfor egennyttens.

Om han ikke direkte sammenligner Ap og SV med Hitler, så er det i hvert fall ikke så langt unna. På samme måte som Hitler angrep jødene og deres frihet, mener Hagen at Ap og SV går til angrep på enkeltmenneskets frihet. Ved å spille på disse assosiasjonene, får han tydeliggjort hvor alvorlig han synes det er. Hagen er gjennomgående veldig negativ til ordet *sosialist*. Han bruker det ofte i negative sammenhenger, og er veldig klar på at han selv ikke vil assosieres med begrepet (Hagen 1983b):

I et innlegg tirsdag 23. august stiller Turid Tornaas Haugen meg et merkelig spørsmål om FrP har endret karakter, idet det ikke skulle være ikkesosialistisk lenger. Dette begrunnes med vårt syn på utvidelsen av Regjeringen og vår kritikk av en del av Regjeringens politikk. ... I spørsmålet om Fremskrittspartiet er et ikkesosialistisk parti, er svaret klinkende klart: Vi er et antisosialistisk parti!

Han er altså ikke engang ikkesosialistisk, men *antisosialistisk*. Med et slikt uttrykk fjerner han seg så langt unna Ap og SV (og ”de andre”) som overhodet mulig.

Politikerne bruker ofte konkurrerende begreper for å omtale situasjoner og konflikter, begreper som tydeliggjør deres ideologiske og politiske ståsted. Disse begrepene får dermed en stor del av sitt politiske innhold nettopp ved å stå i motsetning til det konkurrerende begrepet. Hagen (2004) markerer hvor hans støtte ligger i konflikten på Vestbredden, når han snakker om Israels barriere:

I den siste tid har det vært mye diskusjon om et nytt og viktig sikkerhetsgjerde, som Israel har satt opp, og som de fortsatt holder på med å sette opp. Så vidt jeg vet er bare 5 prosent av det en mur, mens resten er stakitt og gjerde. Pressen omtaler det konsekvent som ”muren”, som om det var en betongmur alt sammen. Hvorfor kan de ikke holde seg til de faktiske forhold? Av og til så er det slik at en lur på om man lærer på journalisthøyskolen at faktiske forhold skal tildekkes, for å tjene det som er formålet med reportasjen? Jeg trodde at ord som hederlighet, ærlighet, korrekthet og redelighet og rettferdighet var ting som man lærte på journalisthøyskolen, men det er det vel tydeligvis ikke lengre. Bare litt av denne ”muren” er altså en virkelig mur.

Ved å kalle omtale barrieren som ”et nytt og viktig sikkerhetsgjerde”, hevder han det er en nødvendig del av Israelerne sikkerhet. Han anklager dessuten pressen for å fare med løgn. Med det impliserer han at han selv er opptatt av ærlighet og korrekthet. Han setter ”muren” i anførselstegn for å vise hvor fremmed og feil det er for han å kalle barrieren nettopp det. For å kunne forklare hvorfor slike konvensjoner finnes i visse fellesskap, hvorfor de brer seg og hvordan de arter seg, må man undersøke det systemet av verdier og holdninger som finnes i ulike miljøer. Det jeg tidligere har kalt ideologi, kommer blant annet til uttrykk gjennom språklige valg av typen mur/sikkerhetsgjerde, som vist ovenfor. Ved å bevisst velge bestemte ord framfor andre kan Hagen framkalle bestemte følelser og tanker hos lytteren, han kan manipulere, provosere og så videre. Det er jo også, paradoksalt nok, dette han kritiserer journalistene for å gjøre. At FrP framhever så sterkt at de ”er bygget på kristne grunnverdier” (Hagen 2004), er noe av konteksten som kan hjelpe oss til å forstå hva slags konnotasjoner man kan vente seg.

Hagen ramser opp verdier som ”hederlighet, ærlighet, korrekthet og redelighet og rettferdighet”, og mener at de er viktige for ham. Dessuten utbroderer han viktigheten av sikkerhetsgjerdet:

De har satt opp et sikkerhetsgjerde for å beskytte sin egen befolkning, sine egne kvinner og barn og fredelige folk fra å ikke være så lettvinde ofre for terroristbomberne, selvmordsbomberne. Det er jo for å stenge fiendene ute den muren er kommet.

Han snakker altså om hvor viktig det er for befolkningen å føle seg trygge, og han setter Israelerne opp mot fienden. Ved å framstille befolkningen som ”kvinner og barn og fredelige folk”, setter han dem opp som ofre for ”terrorister og selvmordsbombere”, og forsøker å høste enighet om sikkerhetsgjerdet av den grunn. At han selv kaller barrieren for *muren* til slutt, er muligens bare en glipp.

Jeg nevnte innledningsvis at det finnes tre typer velgere: de som er med oss, de som er mot oss og de som er midt i mellom. Det er midt-i-mellom-gruppen som er mest mottagelig for å endre mening, for de to andre har gjerne oppfatninger som det er vanskelig å gå inn og endre. Det er dermed midt-i-mellom-gruppen det nok er viktigst for politikerne å nå, for det er denne gruppen som gjerne skifter standpunkt fra valg til valg. En vanlig argumentasjon blant politikerne er å signalisere at man er mange som står for det samme. Det er dette politikerne gjør når de snakker om ”vi i Ap”, ”FrP ønsker” og så videre. De

viser her til at de har sine partifeller i ryggen. Ved å etablere et "vi/oss", impliserer de dessuten at det eksisterer et "dem". De danner dermed et oss-mot-dem-univers, hvor man må ta stilling til hvilken side man skal velge. For er du ikke med oss, er du mot oss, og det går helst ikke an å være begge deler. En slik argumentasjon framhever motpolene i politikken, og tvinger en til å velge. Det kan være utslaget for å få velgere på gjerdet ned på riktig side. Det er noe av det Jens Stoltenberg (2002) prøver på, når han presiserer hvordan andre arbeidervennlige partier rundt i Europa har gått gjennom det samme som hans eget parti:

Se dere rundt i Europa. Der ser dere sosialdemokratiske partier som har tapt valg og vunnet tilbakegang. Men dere ser også søsterpartier som har snudd motgang til medgang og vunnet valg og regjeringsansvar. I Sverige, Tyskland, Storbritannia, Ungarn og Polen. Sosialdemokratiske partier med ulike nasjonale særtrekk, men som likevel har det til felles at de med et sosialdemokratisk budskap har vunnet over høyresiden. Vår oppgave er å gjøre det samme i Norge. Å gjenvinne oppslutning om våre idéer. En politikk for like muligheter for alle. En politikk for fellesskap og mangfold. Labour greide det i Storbritannia. SPD greide det i Tyskland. Sosialdemokratene greide det i Sverige. Og kjære venner: Arbeiderpartiet skal greie det i Norge!

Han forsøker å appellere til sine egne partifeller til å få opp motivasjonen og kampinstinktet, ved å si at "hei, dette skal vi klare, andre har gjort det før oss". Han kommer også med en påminnelse til de andre partiene om at Ap faktisk er et parti de bør frykte konkurransen fra. Samtidig er han klar på, både overfor sine egne, sine motstandere og velgerne, at Ap og andre sosialdemokratiske partier har slitt med sitt. Kamplysten er likevel til stede: "Arbeiderpartiet skal greie det i Norge!"

FrP skjønte fort hvilke strenger de burde spille på for å stjele velgere fra et moderniserende Ap: de brukte velferdsargumentet. Ved å peke på feil og mangler i det velferdssystemet Arbeiderpartiet hadde brukt tiår på å bygge opp, maktet de å mobilisere en tvilerskare og motvilje blant velgerne. Under innspurten av kommune- og fylkestingsvalget i 1987, mottok Hagen angivelig et brev fra en muslimsk innvandrers ved navn Mohammad Mustafa. Brevet beskrev hvordan muslimene skulle komme og ta over Norge, hvordan kirker skulle brenne og moskeer bygges opp. Det ble tidlig sådd tvil hvorvidt brevet var ekte, men den effekten Hagens bevisste spredning av fremmedfrykt fikk, er ekte. Etter dette ble derfor innvandring en av partiets viktigste saker, på lik linje med lavere skatter og mindre statlig innblanding. Hagen satte nå konsekvent bevilgninger til innvandrere i sammenheng med mangler i helsevesenet og eldreomsorgen. Det ser vi for eksempel i talen hans fra 1988 som jeg også har vært inne på tidligere i oppgaven:

Nylig stilte jeg [Brundtland] et spørretimespørsmål i Stortinget om hennes personlige løfter til det norske folk i 1985. Hun nektet å svare! Hun ville tydelig ikke nedlate seg til å møte i Stortinget for å besvare et spørretimespørsmål om egne løfter til gamle og syke i dette land. Tid og penger for folk i andre land og for utlendinger som kommer hit har statsministeren imidlertid nok av. For 1988 er det satt av 6000 millioner i u-hjelp som sløses bort og 3000 millioner til kjøp av boliger, klær, mat og lommepenger til såkalte asylsøkere og flyktninger.

Ved å bruke uttrykk som ”nedlate seg”, ”sløses bort” og ”såkalte asylsøkere og flyktninger” understreker han sin negative holdning. Han markerer tydelig at det er de ”gamle og syke i dette land” som burde hatt disse pengene, og går dessuten til angrep på Brundtland personlig.

Men er det ikke en dobbelthet i argumentasjonen hans et sted? Han argumenterer gjennomgående sterkt for et fritt arbeidsmarked, reell konkurranse og tilbud og etterspørsel. Men hvorfor da denne negative innstillingen til innvandring? Liberalismen innebærer jo nettopp at markedet skal være fritt og åpent, slik at ikke arbeidstakerne kan øke sin forhandlingsmakt og sette sin vilje gjennom for å sikre høye lønninger. For å svekke fagforeningene er innvandring av stor betydning (Nilsen og Smedshaug 2007: 18-19). I og med at han sjeldent blir kritisert for denne dobbeltheten blant sine egne velgere, er det sannsynligvis noe i argumentasjonen som har en sterkere appell: nemlig fremmedfrykten og egoismen, og redselen for at andre skal ta i fra oss det som er ”vårt”. En annen forklaring er at retorikken hans er effektiv.

3.2.4 Kriminalitet: Ta ondet ved røttene eller der det skjer?

I følge Ignazi er kriminalitet en av de viktigste verdisakene til de nye høyreekstreme partiene. Dette gjelder også for FrP (Ignazi 1992: 18). Her har Ap og FrP tradisjonelt sett hatt et nokså motstridende syn. Ap ønsker i følge prinsippprogrammet fra 1981 å gå til ”kamp mot årsakene til kriminalitet”. At de bruker et ord som *kamp*, vitner om en offensiv holdning, og en *kamp mot årsakene* viser at de vil ta problemet ved rota. I tillegg er det viktig å ”utvikle et straffesystem som er rettferdig og i samsvar med våre humane og kulturelle tradisjoner”. Det legges altså i stor grad opp til en videreføring av den eksisterende politikken. Selv om det snakkes om å *utvikle* et straffesystem, er det vel så viktig at det skal være i samsvar med tidligere *tradisjoner*. Det er dessuten den forebyggende kriminalpolitikken som skal være i fokus, i følge programmet. I 2001 er det ikke vanskelig å spore visse endringer. Det slås fast at de vil ”kjempe for et tryggere samfunn og mot

kriminalitet. Den enkeltes behov for trygghet, lov og orden må imøtekommes”. Partiet ønsker å bekjempe kriminalitet ”både gjennom forebygging av kriminalitet og rask reaksjon på kriminelle handlinger”. Videre skal det ”settes grenser for uakseptabel atferd. Reaksjoner på kriminelle handlinger gir klar melding om hvordan samfunnet ser på slik atferd”. Ap ønsker at ”straffenivået i volds- og sedelighetssaker bør økes”. De presiserer at et av målene med straff er å hindre nye straffbare handlinger. De ønsker derfor at innholdet i soningen ”i mye større grad rettes inn mot tilværelsen etterpå.

I 1981 konstaterte FrP at ”den liberale holdning overfor lovbrøyttere preget av å ”forstå” disse, samt ”behandle” disse, ikke har medført de ønskede resultater, idet kriminaliteten bare øker”. Ved å sette anførselstegn utenfor ”forstå” og ”behandle”, viser partiet hvor latterlig og dårlig de synes en slik politikk er. De fremsetter samtidig en påstand om at det er liksom-forståelsen og behandlingen av lovbrøytterne som er årsaken til den økende kriminaliteten. De ønsker ”sterkere og raskere straffereaksjoner” og ønsker ikke at det skal gis permisjon fra fengsel. Spesielt tilknyttet narkotikakriminalitet sier programmet at ”det offentlige bør sørge for at navn, adresse og bilde av narkotikahaiere blir publisert i massemedia”. De benytter seg på mange måter av en skremselspolitikk hvor potensielle lovbrøyttere skal avskremmes fra å prøve seg på noe lureri. Tjue år senere sier programmet at FrP ”legger vekt på å sikre enkeltmenneskets rettssikkerhet”. De hevder at ”et hvert menneske har rett til trygghet mot at statlige organer skal kontrollere privatlivet”. Derfor vil FrP ”begrense all overvåkning, med unntak av saker som vedrører rikets sikkerhet og alvorlig organisert kriminalitet”. Ellers sier ikke programmet noe om hvordan partiet vil bekjempe kriminalitet eller hvordan de kriminelle skal straffes, slik det tidligere programmet gjorde. I det hele tatt har de gått over til en forståelse av at det er *staten* som er den største kjeltringen, og som enkeltmennesket skal beskyttes mot. Det er ikke lenger narkotikahaiere og voldsforbryttere som er fienden.

Stoltenberg (2005) påpeker at selv om vi opplever materiell velstand, fører ikke det nødvendigvis til:

at vi lever enda bedre liv. Tvert i mot ser vi at utviklingen på en del områder går i feil retning. Flere mennesker har psykiske lidelser, flere begår selvmord og det er mer kriminalitet. ... Det er nødvendig med noe mer. Dette ”mer” handler om trygghet, identitet, nærhet. ... Det handler om å oppleve å være en del av et fellesskap.

Han setter altså bekjempelse av kriminalitet i sammenheng med tradisjonelle sosialdemokratiske verdier som trygghet og fellesskap. Han går til angrep mot materialismen og hevder at økt velstand ikke fører til et bedre liv. Hagen (1988) på sin side peker på at den økende kriminaliteten skyldes at situasjonen for lenge har vært at:

Hensynet til de kriminelle går foran hensynet til ofrene. I fengslene tas mer hensyn til de innsatte enn ansatte. Makthaverne er mer interessert i typer som Bach enn å beskytte enkefru Olsen eller pensjonist Hansen mot innbrudd, tyveri og pøbelopptreden.

Hagen skylder på ”makthaverne” og hevder at de har glemt å beskytte de svakerestilte i samfunnet. Fokuset er i følge Hagen på helt feil sted, og det tas mer hensyn til de kriminelle enn til ofrene og ansatte i fengsler. Slikt sett prøver han også her å spille på folks frykt for utrygghet (kriminalitet), og impliserer et bilde av staten som fienden – ettersom det er de som sitter med makta. Som i argumentasjonen rundt frihet kan også trygghet sies å være en indirekte måte å nærme seg forestillingen om ”et godt og meningsfullt liv” på.

3.2.5 Oppsummering

I denne analysedelen har jeg vist hvordan politikerne benytter seg av en verdimeisig argumentasjon, spesielt tilknyttet ”utsatte temaer” som innvandring, u-hjelp og kriminalitet. Ved å bruke de konseptuelle metaforene *nasjonen som et individ* og *nasjonen som en familie* har jeg undersøkt hvordan politikerne skaper hver sin nasjonale diskurs, og hvem som blir regnet med i fellesskapet. Begge partiene snakker om integrering og gir inntrykk av at de ønsker en mest mulig rettferdig innvandringspolitikk. I denne prosessen velger de ulike retoriske strategier. FrP fokuserer på problemene og spiller på fryktappeller. Ap fokuserer på mulighetene med innvandring. De benytter seg også av affektiv retorikk, men spiller mer på hvilken ”berikelse kulturelt mangfold” fører med seg. De bruker også mindre ladde begreper enn FrP ved å snakke om ”misforståelser”, ”litt uvante etternavn” og så videre. Jeg har argumentert for at FrP i stor grad legger vekt på forskjellen mellom innvandrerne og nordmenn. Denne fremmedgjøringen kan gjøre integreringen vanskelig, all den tid problemene ved den fokuseres på i større grad enn mulighetene. Jeg har støttet meg på teorier fra Teun A. van Dijk om hvordan elitediskurser formidler og legitimerer etniske stereotyper og fordommer.

Nå har jeg kommet fram til tredje og siste analysedel, nemlig den som går mest direkte på det retoriske spillet mellom partiene: hvordan de snakker om og til hverandre, hva slags verdensbilde de skaper og hvordan de på hver sin måte forsøker å signalisere at de selv sitter med de beste løsningene. Gjennom de to foregående analysene har jeg pekt på forskjeller og likheter mellom de to partiene, men jeg har også kommet inn på den historiske utviklingen innad i partiet. Det siste vil imidlertid bli enda viktigere nå i den siste analysen, for det er her hovedsakelig hypotesen min om at Aps modernisering har ført til FrPs suksess kan få spillerom. Det er også i stor grad basert på den neste analysen jeg i avslutningen skal forsøke å svare på hvorvidt FrP retorisk sett har blitt det nye arbeiderpartiet, selv om jeg i tillegg vil trekke inn elementer fra de to foregående analysene. Jeg vil spesielt undersøke de to partienes prinsippprogrammer for å se hvordan de framstiller seg selv. Jeg vil se på programmene fra begge perioder, for finne en eventuell ideologisk eller retorisk utvikling.

3.3 Ap som et eliteorientert parti vs FrP som det folkelige alibiet: det retoriske spillet mellom partiene

Det som kanskje først og fremst er interessant med prinsippprogrammene fra hele denne perioden, er at de så tydelig viser den ustabiliteten og fornyelsen som har foregått i partisfæren. Spesielt tydelig er dette for Ap. Fra å ha hatt en ordning hvor prinsippprogrammene ble revidert hvert tiende år og handlingsprogrammet ved hvert stortingsvalg, ble det på åttitallet fremmet et forslag om å revurdere også prinsippprogrammene hvert fjerde år (Børhaug 2007: 47). Her er det altså snakk om de grunnleggende verdiene og ideologien som partiene står for. Det ble begrunnet med at det i et samfunn som stadig var i endring, var viktig å kunne følge etter og tilpasse seg.

3.3.1 Ap i et historisk perspektiv: hva legger de vekt på, hvordan framstiller de seg selv, hvordan snakker de?

Ap gikk gjennom en stor forandring da Gro Harlem Brundtland tok over ledelsen. Brundtland satt i gang en stor moderniseringsprosess som fikk betydning for hvordan partiet presenterte seg selv ovenfor velgerne. Men det har også skjedd en stor endring innad i partiet siden da. Med FrPs frammarsj og forsøk på å kapre tittelen ”det nye arbeiderpartiet” har Ap foretatt flere grep, både politiske og retoriske. Jeg har vist i de tidligere analysene hvordan Jens Stoltenberg i likhet med Carl I. Hagen og Siv Jensen har et verdiorientert

språk, noe som antakeligvis er et strategisk valg. Jeg vil derfor starte med å vise noen viktige retoriske trekk i et historisk perspektiv.

I programmet fra 1981-1985 betegner Ap seg selv som et parti ”som bygger på den demokratiske sosialismens prinsipper”. Etter samtale med Trond Nordby, professor i statsvitenskap, har jeg forstått det slik at denne løsningen er et tegn på at partiet har gitt opp en sosialdemokratisk forankring. Det er et defensivt svar på nyliberalismen, fordi de har gitt opp gamle ideologiske konstruksjoner. Dette gir dermed uttrykk for en arbeiderbevegelse på defensiven. Denne nye eksplisitte ideologiske rettesnoren er derfor et av de første tydelige tegnene på høyredreiningen i partiet. Det legges også vekt på hvordan mennesker må stå sammen for å skape utvikling. Det står for eksempel at ”sammen kan vi utvikle samfunnet i sosialistisk retning”. I de tidligere programmene het det at Arbeiderpartiets fremste mål var et sosialistisk samfunn (for eksempel i prinsippprogrammet fra 1969), så dette er også et resultat av en partipolitisk og språklig modernisering. Det er en markant forskjell på et *fullstendig sosialistisk samfunn* og en *utvikling av samfunnet i en sosialistisk retning*. I 2001-2005 har partiet imidlertid gått bort fra å sette en ideologisk merkelapp på seg selv. Ord som *sosialistisk* eller *sosialdemokratisk* dukker ikke opp én eneste gang. I stedet blir partiets grunnsyn presentert som at ”Arbeiderpartiet bygger sin politikk på verdiene frihet, likhet og solidaritet”. Dette er jo de tradisjonelle sosialdemokratiske verdiene. At den verdimeslige forankringen blir presentert framfor den ideologiske kan tyde på at vi også i Norge har fått en verdipolitisk skala, slik som i Danmark i 2001 (Nilsen og Smedshaug 2007: 49). Ap ønsker at velferdsstaten må fornyes, og sier at ”vår felles velferd bygger på ideene om likeverd og sosial trygghet som hver og en stiller opp for, og som fellesskapet stiller seg bak”. Det er verdt å legge merke til hvordan de også i presentasjonen av sin ideologiske forankring benytter seg av reisemetaforer og –uttrykk. At de i 1981 brukte uttrykket ”sosialistisk retning” ble det skapt et bilde av at det fantes flere valgmuligheter.

Ap legger stor vekt på at arbeid er viktig både for samfunnet som helhet og for den enkeltes personlige utvikling og selvfølelse. ”Det gamle kravet om hele folket i arbeid har fortsatt gyldighet”, hevder de i programmet fra 1981. Med velferdssamfunnet som var bygget opp etter krigen hadde flere fått mulighet til å ta høyere utdanning, noe som skapte endringer i lønnsarbeiderklassen. Dette var igjen med på å skape en større andel økonomisk middelklasse i Norge. Det ville Ap møte ved å fremme et krav om demokrati i arbeidslivet,

for å motvirke klassesdeling. Det legges vekt på at ikke ”de ansatte skal være midler for andres formål, men selv ta del i planlegging og tilrettelegging av produksjon og arbeidsvilkår”. Det presiseres også at det er ”samfunnets oppgave å sørge for arbeid til alle”. Disse holdningene gjenspeiles i programmet fra 2001. Der fokuseres det og mye på modernisering og forenkling. Partiet ønsker ”en bedre utnyttelse av kompetansen og arbeidskraften”. Imidlertid åpner de for en forståelse for at dette ikke vil falle like enkelt for alle. De ønsker derfor at ”økende forskjeller i Norge må motarbeides gjennom skattepolitikken, boligpolitikken, nærings- og samferdselspolitikken, utdannings- og velferdspolitikken, men først og fremst gjennom et arbeidsliv med plass for alle”.

Partiets vilje til å modernisere og endre politikken kommer blant annet til uttrykk gjennom en reisemetaforikk, som for eksempel når det i programmet fra 1981 understrekes at ”vi er alltid underveis”. Her legger de vekt på at de stadig vil ”søke etter bedre måter å virkeliggjøre våre mål på. Reformen er en måte å vinne kunnskap om samfunnet på”. Løfter og konkrete forslag om forandring vil være ekstra viktig i en situasjon med en stadig synkende velgermasse, som partiet var inne i da. Mange av Aps tidligere velgere hadde begynt å forsvinne over til andre partier, og de fleste av dem over til høyresiden. Dette satte Ap i en situasjon som de måtte håndtere ut fra flere hold. De måtte prøve å lokke de tidligere velgerne tilbake, samtidig som de beholdt de eksisterende. I tillegg skulle de forsøke å skaffe seg nye tilhengere. De skulle altså både flytte og samle stemmer på samme tid. Løsningen ble derfor å foreta en ideologisk modernisering, som førte partiet nærmere sin tidligere hovedmotstander Høyre. Ved å snakke om forandring, tilpasning og reformer, forsøker Ap å vise at de har innsatsvilje til å utvikle samfunnet, og ikke bare kjøre partiet i fastlåste, gamle rutiner. Dette fokuset kommer enda klarere fram i prinsippprogrammet fra siste stortingsperiode. Der uttrykker Ap bekymring for det de kaller ”politisk slitasje og trøtthet i de etablerte demokratiene”. Dette følges av synkende valgdeltakelse og lavere oppslutning om politiske partier. De følger derfor opp med at ”fornyelse må til for å opprettholde og utvikle velferden økonomisk, demokratisk, solidarisk og kvalitativt. Gjennom fornyelse kan vi også i framtida bevare velferdsløsninger som er for alle, og som bidrar til utjamning av levekår”. Her ønsker de også å ”forny demokratiet, ... endre våre demokratiske institusjoner og forsterke mulighetene for folkelig politisk styring både nasjonalt og internasjonalt”. De vil omorganisere staten, og er raske med å presisere at det ikke betyr ”en større stat, men en bedre organisert og tydeligere stat. Det statlige byråkratiet må reduseres, ... statlige tilsynsordninger må gjøres mer effektive og forenkles”. Med flere konkrete tiltak

for å fornye politikken viser Ap dermed en enda mer offensiv kampvilje i 2001, noe som har vist seg å være helt nødvendig for å forsøke å vinne (tilbake) velgernes gunst.

Som nevnt dukker reisemetaforer til stadighet opp i Aps tekster. Brundtland snakker for eksempel om ”den rette Høyrevei” (1983d), hun påpeker hva ”veien har lært oss” (1985), at hun ønsker en ”ny kurs for Norge” (1986) og så videre. Stoltenberg henter og flittig referanser fra denne metaforikken. Han vil ”stake ut kursen i fornyelsesarbeidet” (2001), ønsker å gi landet ”en annen kurs, en annen politikk” (2002) og snakker om ”den retningen” samfunnet skal gå (2003). Flere av disse kan nok sies å være såkalte *døde* metaforer, det vil si at de brukes så ofte i dagligspråket at man ikke lenger oppfatter det som en metafor. Men likevel bygger denne utbredte bruken av reisemetaforer opp under et inntrykk av et parti i stadig endring. De har et mål, og vet hvordan de skal nå det – nemlig ved å finne ”rett kurs”. At også Stoltenberg i så stor grad benytter seg av reisemetaforer kan kanskje tyde på at de ikke har funnet den rette veien å gå helt ennå.

3.3.2 FrP før og nå: En helhetlig strategi eller stadige endringer?

FrPs suksess har variert betydelig i tiden som har gått fra 1981 til i dag, med mye intern uro innad i partiet. Siden 1995 har de imidlertid opplevd en jevn popularitetsstigning, og er i dag det klart største partiet på høyresiden. Partiet har ennå ikke vært i regjering, og kan derfor som opposisjonsparti tillate seg større og flere løfter. De blir ofte beskyldt for å presentere lite gjennomførbar og inkonsekvent politikk. Jeg ser derfor på deres retoriske utvikling i et historisk perspektiv også som en undersøkelse av partiets politiske stabilitet.

I 1981 gir ikke FrP seg selv noen ideologisk merkelapp. De sier i stedet at de ”bygger på Norges grunnlov og norsk kulturarv, utviklet gjennom århundrer ved gjensidig påvirkning mellom norsk tradisjon og de bærende hovedelementer i vestlig kulturarv med basis i et kristent livssyn og gjentatt senere i FNs Menneskerettserklæring”. På denne måten får et ungt og nytt parti et historisk preg, som samtidig har et nokså nasjonalistisk fokus. Tjue år senere framholder de imidlertid liberalismen som den ideologiske rettesnor. Fremdeles legges det vekt på at partiet ”bygger på Norges grunnlov, norsk og vestlig tradisjon og kulturarv med basis i det kristne livssyn”. Ved å framheve så sterkt at partiet bygger på norsk og vestlig tradisjon og kulturarv, fjerner de seg samtidig fra andre kulturer og

nasjoner, de som ikke er norske eller vestlige. Dette skillet så vi også i forrige analysedel, om den nasjonale diskursen og verdiorientering.

FrP har de siste årene fremmet et mål om å bli ”det nye arbeiderpartiet”. Noe av det viktigste det tradisjonelle Arbeiderpartiet har stått for, har vært retten til arbeid. FrP sier om sysselsetting at kun ”arbeid som er nyttig og meningsfylt også i den forstand at det er nyttig i en samfunnsmessig sammenheng, anses for fornuftig som mål for sysselsetting”. Det legges med andre ord opp til en holdning om at økonomisk dekning og inntjening skal gå foran menneskers behov for og rett til arbeid. Gjennom hele perioden ser de på arbeid ”som et vesentlig grunnlag for trivsel og velstand”. Likevel er det ikke det menneskelige aspektet som står i fokus i deres sysselsettingspolitikk: ”Bedrifters lønnsomhet anses å være en forutsetning for sikre arbeidsplasser og en fremtidsrettet økonomisk utvikling”. Dessuten ønsker de ikke at det offentlige skal sette begrensninger for hva en arbeidsavtale kan inneholde: ”Lovverket bør, utover det rent sikkerhets- og helsemessige, ikke inneholde begrensninger i den enkelte borgers rett til å inngå arbeidsavtaler på de betingelser partene selv ønsker”. Dette gir potensielt sett adgang til å gi store lønnsforskjeller, noe som ikke kan sies å være en arbeidervennlig politikk – i hvert fall ikke dersom man sammenligner med det opprinnelige Arbeiderpartiet. Ser man utenom dette, kan det likevel til en viss grad sies å være arbeidervennlig, fordi man får betalt for det man yter. Det er i hvert fall den forståelsen de prøver å legge opp til. Får man en bra avtale og legger ned en betydelig innsats i arbeidet sitt, skal man også få betalt deretter, synes FrP. Riktignok vil dette garantert ikke kunne gjelde for alle.

”FrP mener det er en offentlig oppgave å sikre en minimumslevestandard”, står det i programmene fra begge perioder. Dette er imidlertid bare for de som trenger det. Partiet ønsker å legge til rette for at folk skal klare seg selv, men at de kan stole på offentlige instanser dersom de av en eller annen grunn faller utenfor. For å hjelpe folk på vei vil FrP ”stimulere den enkelte til arbeidsinnsats og aktivitet gjennom en omlegging av skattesystemet til et flatere system og en reduksjon av skattetrykket”. Framfor ”beskatning av resultat av arbeidsinnsats”, ønsker FrP å skattelegge forbruk. Som når det gjaldt sysselsetting, at enhver angivelig skal få mulighet til å tjene etter innsats, skal også folk måtte yte etter forbruk. De forsøker å legge opp til en rettferdig fordeling, slik også Ap gjør. Forskjellen ligger i hvilken betydning de to partiene tillegger begrepet om rettferdig fordeling. Og hvis jeg skal følge opp med konklusjonen fra de foregående analysene, skyldes

det at partiene legger forskjellig betydning i hva som er et godt og meningsfullt liv – som tross alt er målet for dem begge.

3.3.3 Hva slags arbeiderparti forsøker de respektive partiene å være?

Som vi så i de to foregående utlegningene om partienes ideologiske profil tolket ut fra prinsippprogrammene fra to perioder, er det Ap som viser de største tegnene til endring. Det gjelder ideologisk så vel som holdningsmessig. Fremdeles kjemper de for likeverd og rettferdighet, men veien dit hen er blitt mye mer åpen. Antakelsen min om at FrP ville svinge mye fra den ene perioden til den andre, viste seg å ikke stemme. Verdiene og holdningene de prioriterer har holdt seg stabile gjennom hele perioden. At de betegnes som populistiske kan derfor ha mer å gjøre med hvilke saker de prioriterer, og hvordan de skifter meninger i enkeltsaker etter svingninger i befolkningen. De viste for eksempel en noe motstridende tankegang da det i februar 2008 ble kjent at NRK vil legge ned Norsktoppen. Mediepolitisk talsmann i FrP, Ulf Erik Knudsen, bruker velkjent FrP-retorikk og mener det er ”arrogant av NRK å leggje ned eit program som har over 365 000 lyttarar i gjennomsnitt” (Folkedal 2008). FrP tok til og med opp saken i Stortinget, og ønsket at kulturminister Trond Giske ville få NRK til å gjøre om på vedtaket. Dette kommer altså fra et parti som mer eller mindre ønsker å legge ned NRK. Antakeligvis vil jeg se en større tendens til denne typen populistisk argumentasjon i delkapitlet 3.3.4, ”Overformynderne mot folkets forsvarer”, hvor jeg går inn i de egenproduserte tekstene som partiene har utgitt fra de to periodene og fram til nå, hvor det er rom for å drøfte også enkeltsaker.

Det tradisjonelle Arbeiderpartiet har hatt som mål å få ”hele folket i arbeid”. Dette er noe Ap fremdeles står for. Her viser de seg dessuten å ha en langt mer personrettet holdning og argumentasjon enn FrP. Ap har det menneskelige aspektet i fokus, og i hvilken grad arbeid har en positiv innvirkning på selvtilliten og solidariteten med samfunnet. FrP har en langt større markedsøkonomisk holdning, og ser på bedriftenes inntjening som et viktigere aspekt enn enkeltmenneskers behov for arbeid. Der Ap mente at det var samfunnets oppgave å skaffe arbeid til alle, vil FrP legge forholdene til rette for at folk skal kunne klare det selv. I og med at de begge kjemper om å smykke seg med tittelen *arbeiderparti*, må det være klart at de legger ulik betydning i hva et arbeiderparti vil innebære. Ap vil skape rom for at alle skal kunne finne en plass i et inkluderende arbeidsliv, hvor den personlige egennytten spiller en større rolle enn den rene verdiskapningen. FrP ønsker at staten ikke skal legge

begrensninger for hvor mye arbeiderne kan jobbe og tjene, og vil at dette heller skal styres sammen av arbeidstakere og arbeidsgivere. For dem betyr det å være et arbeiderparti mer makt og frihet til arbeiderne. For Ap betyr det at det skal være trygghet og rom for alle.

Når det gjelder maktfordeling og det offentliges ansvar, ønsker FrP et samfunn med begrenset offentlig makt. Dette kontrasterer med hva man forbinder med det gamle Arbeiderpartiet. Brundtland ønsket å gi velgerne mer frihet ved å la dem velge mellom flere tilbud, både offentlige og private. Likevel var det klart at den store beslutningsbyrden burde ligge hos staten. I de senere årene har Ap vist seg å være svært endringsvillige, og Stoltenberg har snakket varmt om forenkling og fornying, slik jeg har vist i de tidligere analysene. De ønsker også å gi enkeltmennesket mer makt og frihet, slik FrP har argumentert for gjennom alle år. Imidlertid vil Ap holde igjen på flere områder enn FrP. Befolkningen skal få frihet til å velge det som passer for seg og sine, men det skal ikke gå på bekostning av fellesskapet. Partiet ønsker å bekjempe sosiale og økonomiske forskjeller, og vil ha en rettferdig fordeling. Som vi så over, legger FrP en noe annen betydning i hva som er en rettferdig fordeling. Dette er velkjente arbeiderorienterte verdier, som alltid har stått tradisjonelle Arbeiderpartiet nært til hjertet, både i Norge og i andre land. Det arbeiderpartiet som Ap og FrP ønsker å være, er med andre ord svært forskjellig fra hverandre.

3.3.4 Overformynderne mot folkets forsvarer

Jeg har flere ganger påpekt hvordan Gro Harlem Brundtland åpnet for en mer modernisert politikk, ved å tillate en større grad av privatisering og andre typer markeder med mindre statlig kontroll. Det er imidlertid ikke bare i de rent politiske forslagene at man kan merke en modernisering hos Ap under Brundtlands ledelse. Det kommer også tydelig fram i språkbruken, i hvilke honnørord hun bruker og hva hun legger i begreper. Hun låner mange uttrykk fra andre diskurser, og særlig mye fra den medisinske diskursen (hun er utdannet lege). Dette kaller Jørgensen og Phillips (2005: 84) interdiskursivitet. Vi husker at en høy grad av interdiskursivitet hadde med forandring å gjøre, mens en liten grad av interdiskursivitet vitnet om en reproduisering av det tidligere og faste. Brundtland beskylder regjeringen for å benytte seg av foreldet tankegods og kalle det nytt. Hun spør:

De synbare resultatene av denne gamle medisinen, fylt på nye flasker, hva er de? (Brundtland 1985).

På samme måte låner Hagen (1995, "Skattelettelsene og markedsøkonomien, hvor ble de av?") et uttrykk fra en beslektet menneskelig arena, når han sier at:

På det kosmetiske plan er mye skjedd!

Det gir assosiasjoner til overfladiskhet, platthet og at en er mest opptatt av den ytre fasade.

Brundtland bruker mange forsterkninger i tekstene sine. Hun sier blant annet:

*"Programkomiteen er ikke i tvil om at dette gir større frihet og muligheter", "Full sysselsetting krever klare valg", "Dette **vet** vi skaper arbeidsløshet", "Den vekst vi legger opp til, er ikke bare en økonomisk vekst som vi så avgjort trenger" og "Gjenreising av den fulle sysselsettingen er en forutsetning for ny vekst" (Brundtland 1985).*

Hun understreker at hun virkelig *vet* noe, at situasjonen krever *klare* valg og at vi *avgjort* trenger en økonomisk vekst. Det at hun fremstiller seg selv som spesielt sikker, kompetent og bevisst, er med på å styrke hennes etos. Vi trenger sterke og karakterfaste ledere som vet hva de driver med. De siste årene har det imidlertid vært en tendens til å verdsette menneskelighet og ekthet fremfor politisk prat. Aldri har vel Kjell Magne Bondevik vært en mer foretrukket statsministerkandidat på meningsmålinger, enn etter at han stod fram og fortalte om en depressiv reaksjon og en påfølgende sykemelding. Brundtland selv har også hentet mye sympati ved å fortelle åpent om sønnens selvmord. Det har altså vist seg at det å "være seg selv", det å gå ut over sin strengt politiske rolle og det å stå frem som et "helt menneske" med følelser og tanker som alle andre, er med på å bygge opp en etosargumentasjon. Det bærer dessuten i seg en patosappell: Vi ble beveget av Bondeviks åpenhet, vi kjente oss igjen i de følelsene han skisserte og vi følte med Brundtland da hun mistet sønnen.

Det er vanskelig å stadfeste konkret når politikerne gikk over til å bli mer personlige, og by av seg selv utover rent politiske mål og budsjettall. Det er også vanskelig å gi én klar forklaring på hvorfor en slik endring er oppstått, men TVens framvekst er en sannsynlig del av forklaringen. Når man får politikerne i nærbildeformat som tabloid lørdagsunderholdning rett hjem i ens egen stue, får man et annet forhold til dem. Mediene personifiserer politikken som et bevisst ledd i en mediestrategi. De stiller også krav til hvordan politikerne skal opptre for å lage godt TV, god radio eller gode portrettintervjuer i avisene. Men det er ikke godt å si

hva som egentlig kom først: var det medienes kommersielle ønske om å nå flere seere, eller var det politikerne selv som ville bruke mediene for å fremstå som mer helhetlige og ekte? Var det trangen til en økt selvrepresentasjon som gikk forut for medienes fremstillingsevne? Det som i hvert fall er sikkert, er at det *politiske språket* for tyve-tretti år siden var nærmest fullstendig fritt for et slikt innhold. I 1977 var det bare om lag to prosent av de politiske uttalelsene som inneholdt noen form for private erfaringer eller følelser. I 1997 hadde andelen økt til nærmere ti prosent (Johansen 2002: 91-92). Dette ser vi også tendenser til i analysetekstene. Brundtland (1985) henviser ikke akkurat til en rent personlig opplevelse, men viser likevel et personlig engasjement når hun midt i utlegningen om bolig- og sykehjemsmangelen sier:

Det minner om historien om den russiske tolken Sergej som Einar Olsen så tankevekkende presenterte for oss i Arbeiderbladet lørdag. Det glade budskap slår igjennom som sannere enn virkeligheten. Det sitter mange Sergej'er og lager brosjyrer for regjeringspartiene nå om dagen.

Hagen (1988) gjør det imidlertid mer personlig, og drar paralleller mellom Jo Benkows behandling av ham og Sovjetunionen under Gorbatsjov. Riktignok presiserer han at relasjonen er ”satt på spissen”:

I Sovjetunionen er Andrej Sakharov sluppet fri og slipper til i massemedia med sine synspunkter. Når jeg i Norge påpeker faren for den korporative stat og brudd på Grunnloven i lønnsreguleringsloven, antyder Stortingspresident Jo Benkow at man må vurdere hvorledes jeg skal hindres i å fremføre mine meninger, altså åpner muligheten for politisk sensur.

Stoltenberg (2007d) er ennå mer åpen og personlig i sitt innlegg på kommunevalgets siste dag for å forhåndsstemme. Her holder han en appell for å få folk til å stemme. Han oppfordrer velgerne til å gå til urnene, ved å vise til hvordan deres stemme ikke bare ”er en i bunken”, men vil være med på å gi uttelling:

Mange steder i landet viser målingene veldig tett løp. Det betyr at valget avgjøres med få stemmers overvekt. Din stemme kan være med på å avgjøre om det blir maktskifte eller ikke i din kommune. Hvis du bruker stemmeretten. Min største bekymring ved årets valg er at det største partiet blir hjemmesitterpartiet.

Deretter viser han på en åpen og personlig måte forståelse for at det kan være vanskelig å bestemme seg for hvilket parti man skal stemme på:

Når jeg reiser rundt om i landet møter jeg ofte folk som er usikre på hva de skal stemme og om de i det hele tatt skal stemme. Særlig er det mange av førstegangsselgerne som lar være å delta i valg. Mange av disse forteller meg at de er usikre fordi de ikke finner et parti de er helt enige med. Men et slikt parti finnes ikke. Det perfekte parti der man er enig i ett og alt eksisterer rett og slett ikke. Selv ikke jeg mener at alt Arbeiderpartiet har ment til enhver tid alltid har vært det lureste. Men jeg er enig i verdigrunnlaget, i retningen partiet vil styre samfunnet i og i de aller fleste sakene. Det må være utgangspunktet.

Det retoriske spillet mellom partiene, der hvor de går inn og snakker til og mot hverandre, kommer eksplisitt fram flere steder i analysetekstene. Hagen (1988) sier for eksempel at:

Jeg skjønner godt fortvilelsen til eldre og tidligere lojale arbeiderpartivelgere som husker sitt parti under Einar Gerhardsens og Trygve Brattelis ledelse. Den gang Arbeiderpartiet så det som sin oppgave å representere småkårsfolket i Norge. Til disse eldre arbeiderpartivelgerne vil jeg si: Når du nå skifter til Fremskrittspartiet, er det ikke du som svikter Arbeiderpartiet. Det er Arbeiderpartiet som har sviktet deg!

Her velger han bevisst å spille på Aps fornying for å appellere til de som skulle være uenig i den strategien de valgte. Han kaller dessuten Brundtland for "Jern-Gro", som han kontrasterer med "Myk-Gro fra 1985". Ved å kalle henne "Jern-Gro" sammenligner han henne med Storbritannias statsminister Margaret Thatcher, som fikk kallenavnet "Jernkvinnen" i mediekretser på grunn av sin sterke motstand mot kommunismen. Han impliserer også at Arbeiderpartiet ikke lenger ser det som sin oppgave å representere småkårsfolket, i motsetning til hans eget parti. Hagen framstår på mange måter som den lille manns forsvarer. Det er en strategi som er hyppig brukt i FrP-kretser. Han utviser dessuten en enorm politikerforakt. I FrPs prinsippprogram fra 1981 står det:

Demokrati betyr folkestyre, det vil si at det er folket som skal styre og ikke noen "herrer", enten disse er selvoppnevnt eller for kortere tid utpekt eller valgt. FrP vil påpeke at det norske samfunn mer og mer blir preget av "herrene", representert ved yrkespolitikere og byråkrater i organisasjonene og den offentlige forvaltning.

Dette gjentar seg også i Hagens taler, som for eksempel i "Mer velferd – mindre stat!" fra 1988:

Sosialister har som utgangspunkt at folk er pappskaller. Fremskrittspartiet derimot tror at folk har evne til å bestemme selv! Sosialister tør aldri å si rett ut at de vil at politikere og byråkrater skal bestemme, organisere og ordne alt. Dette må "samfunnet" påta seg, sier Gro når hun vil forby private å drive med noe. Her må "fellesskapet" trå til, sier Einar Førde. Dette er et "offentlig" ansvar, sier

SV-leder Erik Solheim. Uttrykk som "samfunnet", "fellesskapet", offentlig" eller for eksempel også "staten", "kommunen", "departementet", "etaten" eller "direktoratet" betyr selvsagt i praksis politikere og byråkrater, eller den nye overklasse som jeg kaller dem. Politikere og byråkrater oppfører seg også som en overklasse, der de ser ned på sine stakkars undersåtter som de skalter og valter med som de vil. Jeg vet det, for jeg ferdes blant denne overklasse til daglig.

Han bruker anførselstegn rundt ord som "samfunnet", "staten" og så videre, for å tydeliggjøre hvor uforstående han stiller seg til disse begrepene. Han vil overhodet ikke forholde seg til dem. Ved å fremstille sosialistene som en overklasse som ser på befolkningen som sine egne undersåtter, fjerner han også mye av verdigrunnlaget i debatten – i hvert fall for motstandernes vedkommende. Samtidig fremstiller han seg selv som en helt annen type, ettersom han "ferdes blant denne overklasse til daglig", men allikevel ikke smittes av de samme holdningene som dem. Dette er en implisitt etosargumentasjon. Et annet trekk ved Hagens tekster, som også bygger opp under samme inntrykk, er at han fremstår svært inkluderende, som når han åpner talene sine slik:

Varaordfører, kommunalråd, fylkesutvalgsmedlem, bygningsrådsformenn, formannskapsmedlemmer, skolestyreformenn, bydelsutvalgsformenn, skolestyre- og fylkesskolestyrerepresentanter, landbruksstyremedlemmer, kommunestyremedlemmer, fylkestingsmedlemmer! Dirigent, ærede landsmøte, la meg begynne min landsmøtetale på samme måte som i 1982: Gratulerer med valgresultatet 1983! (Hagen 1984)

Han hilser alle velkommen, slik at ingen skal føle seg glemt. At alle de han hilser til heter noe med *formann*, *utvalg*, eller *styre* blir på mange måter litt selvmotsigende – all den tid han nekter å forholde seg til overklassen. Videre beskylder han overklassen for å drive et uærlig spill, og at "vanlige folk" ikke lenger kan forstå hva de sier:

Hva så med de samfunnsområder som helt styres av politikere og byråkrater, som er slik organisert at alt er forbudt hvis du ikke har tillatelse? Tillatelse fra hvem? Overklassen selvsagt. Politikere og byråkrater. Og overklassen liker ikke at folk skal skjønne hvor mye makt overklassen har. Derfor har de tuklet med det norske språk. Istedefor konsekvent å si at vanlige folk må spørre om å få lov eller få tillatelse, brukes mange forskjellige fremmedord, som mange ikke forstår.

Dette kommer også fram i prinsippprogrammet fra 2001-2005, der det i programmets siste punkt heter at:

Fremskrittspartiet går inn for en forenkling og oppdatering av det bestående lovverk både når det gjelder form og innhold, slik at det blir forståelig og anvendelig for folk flest.

Hagen er tydeligvis opptatt av dette med å snakke på en måte slik at folk kan forstå hva han sier. Han forklarer gjerne inngående hva de begrepene han bruker betyr:

Vi kaller det en etterspørselsinflasjon når produsenter av en vare eller tjeneste hever sine priser på produktene fordi det er større etterspørsel enn de makter å produsere. Når prisene stiger faller noen kjøpere bort slik at det blir balanse mellom tilbudet på varen og etterspørselen etter den. Produsenten får maksimal inntekt ved salget av hele sin produksjonskapasitet. (Hagen 1983a)

Han legger altså vekt på å møte folk på et nivå der alle kan snakke samme språk og forstå hverandre. Alle disse retoriske vendingene kan sies å være ledd i en strategi om å kapre tidligere Ap-velgere, velgere som nå synes at partiet har gått for langt bort fra sitt opprinnelige jeg.

FrPs politikerforakt kommer også til uttrykk på andre måter. Hagen (1988) sier for eksempel:

Jeg har en drøm! Jeg skulle ønske jeg kunne sende følgende instruks til alle politikere og byråkrater i landet: 'Når du møter en vanlig borger, hr. Hansen eller fru Olsen på ditt kontor, husk da at det er sjefen din du snakker med!' For slik skal det være i Fremskrittssamfunnet. ... Vi skal være tjenere for befolkningen!

Han er tydelig på *hvem* han mener det egentlig er som bør bestemme, og det er i hvert fall ikke ”politikere og byråkrater”. Ved å i tillegg bruke Martin Luther Kings velkjente linje ”Jeg har en drøm”, antyder han assosiasjoner mellom seg selv og borgerrettsforkjemperen, noe som er med på å forsterke inntrykket av Hagen som en folkets mann. Brundtland gjorde liten bruk av slike uttrykk. Men det er verdt å nevne hvordan Stoltenberg (2002) sier at:

Arbeiderpartiet er til for menneskene. Ikke omvendt.

Hagen (1985b) angriper og direkte Aps politikk. Han skriver om ”den modell Arbeiderpartiet hadde bygget opp med blandingsøkonomi og høye skatter”. Ved å si *høye skatter*, fremfor for eksempel progressiv beskatning eller en rettferdig fordeling (slik Ap selv gjør), forsterker han det negative inntrykket. Isolert og tatt ut fra sammenheng vil nok ”høye skatter” så å si alltid bli oppfattet negativt fra velgernes side. Det er dessuten en velkjent FrP-taktikk å se og snakke til enkeltmennesket. Dette har de så og si gjort fra partiets

opprinnelse, hvor enkeltmennesket hele tiden har stått i sentrum. Hagen latterliggjør regjeringens skattelettelser i samme kronikk, eller *skattejusteringer*, som han mener det bør kalles, på 2,2 %. Han sier:

Om noen tror at folk virkelig får igjen arbeidslysten eller interessen for overtidarbeide fordi de får beholde kr 2,20 mer av hver hundrekroneseddel, ja, så tror jeg de tar feil.

Det han her velger å ikke se, er at for arbeidstakerne som en samlet gruppe gir disse skattelettelsene en betydelig mindre sum skatteinntekt til staten. Han argumenterer med andre ord også her ut fra enkeltmenneskets ståsted.

En strategi både Carl I. Hagen og Siv Jensen har benyttet seg flittig av, er offerstrategien. De fremstiller seg selv, partiet eller velgerne som ofre, tråkket på av overklassen. Det er ikke noe nytt fenomen at den lavere middelklasse sosiologisk sett sokner til ytterste høyrefløy. Thatcher kom også fra enkle kår. Både Hagen og Jensen er representanter for småborgerskapet av handelsdrivende. Det er ikke utenkelig at de kan ha funnet seg en gruppe av likesinnede som føler at verken Ap eller Høyre er noe for dem, og som ikke føler seg hjemme i arbeiderbevegelsen eller noe kulturelt dannelsesborgerskap av gamle familienettverk (Nilsen og Smedshaug 2007: 23). Man skal likevel passe seg for å gå for dypt etter idealtypiske framstillinger. Men at det oftest er de arbeidsløse og de med lav utdanning som stemmer FrP har vært en realitet de siste årene. Det kan derfor hevdes at ved å appellere til mindreverdighetsfølelsen og underliggende aggresjon, forsøker derfor Hagen og Siv å kapre velgere. Hagen (1985a) sier for eksempel:

I inneværende periode har Apenes [stortingsrepresentant for Høyre] erfart at nesten ved hver eneste anledning i Stortinget hvor Fr.p. har måttet velge mellom å støtte et forslag fra regjeringspartiene eller fra Ap., så har vi støttet det første alternativ. I sikkerhetspolitikken har Regjeringen vært avhengig av vår støtte, i skattepolitikken, næringslivspolitikken ... Allikevel ønsker altså Apenes heller å komme Arbeiderpartiet i møte med kompromissholdning for å slippe å støtte seg til Fremskrittspartiet.

Etter å ha ramset opp alt FrP har gjort for regjeringen, tydeliggjør Hagen hvor urettferdig det er da at Apenes *allikevel* vil samarbeide med Ap, for å *slippe* å støtte seg til FrP. Hagen argumenterer dessuten gjerne på et personlig etosnivå, som for eksempel i forordet til Jan Martin Iversens (1998: 11) bok *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen*:

I min formannstid er jeg blitt en omstridt politiker. Det er ikke det skjellsord på norsk eller negative holdninger og synspunkter som ikke er brukt på meg. ... Det er en stor fordel i dag, siden det ikke kan bli verre. Går det inn på meg? Vel, ja når jeg blir tillagt holdninger og ønsker som er det stikk motsatte av det som er det faktiske forhold, kan jeg bli sår og forbannet, men det går over. Jeg kan selv være tøff i mine uttalelser overfor motstandere og har derfor ingen rett til å klage rent generelt.

Han nærmer seg temaet personangrep på en humoristisk måte, ved å si at det ikke er mulig å bli verre for hans del nå. Dessuten viser han en intim og personlig side av seg selv, ved å innrømme at han tar seg nær av det som blir sagt. Han presiserer likevel at det går fort over, i politikkens spill er det ikke bra å bli ansett for å være (for) svak. Han innrømmer også at han kan være hard ovenfor andre, og viser dermed at han både har selvinnsikt og evnen til å ta selvkritikk.

Tidligere i oppgaven har jeg nevnt de to mest sentrale elementene i politisk debatt: Politikerne må forsøke å heve seg selv og sin egen politikk, og de må få de andre partienes politikk til å fremstå som mindre gjennomførbar og mindre fornuftig. Sistnevnte gjøres gjerne ved å ikke bare gå til angrep på sak, men også på parti og person. Det er i spenningspunktet mellom forsvar og angrep det er lettest å identifisere det direkte retoriske spillet mellom partiene. FrP og Ap er to partier som i stor grad kjemper om samme velgergruppe. De siste årene har de også knivet om hvem som egentlig kan kalle seg for et arbeiderparti. Men dette spillet begynte langt tidligere, før de sammen ble de to største partiene i landet. Se for eksempel hvordan Carl I. Hagen (1985c) bruker en taktikk hvor han først bygger opp et godt bilde av eget parti, ved å appellere til folks mindreverdigheitsfølelse og usikkerhet:

Vi i Fremskrittspartiet er nemlig positive. Vi tror på folk. Vi står for det motsatte av janteloven. Det er klart du duger til noe. Det er klart du kan bli bedre enn andre hvis du legger deg i selen. Det er klart du kan løse dine problemer hvis du virkelig prøver. Det er klart du skal tro på deg selv og tro du er noe.

Neste skritt er å identifisere noen politiske fiender:

Vi blir ofte spurt: Hvem er FrP's hovedmotstander i norsk politikk? Svaret er enkelt: Det er de erklærte sosialistiske partier SV, Arbeiderpartiet og Venstre! Dernest er det uerklærte sosialistiske parti Senterpartiet, vårt kanskje mest reguleringsglade og dirigeringsglade parti! Så kommer formynderpartiet KrF og til sist Høyre, som i praksis ikke følger opp sine løfter om skatter, avgifter og offentlige inngrep.

Alle de store partiene blir altså nevnt, i den rekkefølgen partiet ser dem som fiender (som sammenfaller med den rekkefølgen partiene ligger i på den tradisjonelle økonomiske venstre-høyre-aksen). De fleste av partiene ses på som motstandere i kraft av sin ideologiske overbevisning, mens enkelte blir kritisert for løftebrudd. At Høyre blir kritisert for løftebrudd og ikke feil ideologi, skyldes at Høyre er det partiet FrP antakeligvis må samarbeide med i en eventuell regjering. Hagen følger deretter opp sin angrepsstrategi med å spesifisere motstanden sin, og går over til å kritisere person:

Men vi har et overordnet mål, nemlig å hindre Gro fra å komme inn i regjeringsbygget! Det betyr helt sikkert økte skatter og avgifter, fordi hun og hennes sosialister bygger sin politikk på den tro at hun vet best hvorledes folk skal leve sine liv, hun vet best hvordan og til hva folk skal bruke sine penger. ... Arbeiderpartiet er et negativt parti. Som klager og syter over alt og alle. Arbeiderpartiet står for det syn at enkeltmennesker alene ikke er noe verdt, idet de bare som en kollektiv masse betyr noe. Gro søker å ødelegge den enkeltes samfunnsmoral ved å frita enkeltmennesket for ansvar og tro på seg selv, ved å gi Kåre skylden for alt som er av problemer både for enkeltmennesker, familier, bedrifter og lokalsamfunn.

Her ser vi at Hagen går til direkte angrep mot Brundtland, og framsetter som sitt overordnede mål å hindre henne i å komme i regjering. Ved å tillegge henne en formyndertankegang, setter han utsagnene sine i sammenheng med sin egen anti-jantelovpresentasjon over. Han går så langt i sitt angrep at han framstiller Brundtland som en fare for landet:

Og sist, men ikke minst: Gro viser forståelse for og unnskylder diktatorene i Kreml og skjeller ut president Reagan ved enhver mulig anledning, og er således en fare for vår nasjonale sikkerhet og frihet.

Implisitt i all denne kritikken ligger det en kontrast og et forsøk på å framheve sitt eget parti. FrP er et positivt parti, Ap et negativt. Ap mener at du som person ikke betyr noe, ergo må FrP mene det motsatte. Hagen bruker fornavn når han omtaler Brundtland og Willoch, antakelig for å gi et inntrykk av nærhet og kjennskap til det han snakker om. Nå skal det også sies at denne talen ble holdt på FrPs landsmøte, og han kan derfor i stor grad forutsette at tilhørerne har god kjennskap til de andre partienes frontfigurer. Han beskylder Brundtland for å skylde på Willoch i alt som er av problemer, noe som inneholder en klar etossvekkende appell. Personangrep blir ofte sett på som en del av en såkalt ”bad campaigning”-strategi, og anses som en mer useriøs argumentasjon enn for eksempel presentasjon og forsvar av egen politikk. Dette er antakelig Hagen fullt klar over, i hvert fall er talen hans disponert etter den klassiske inndelingen av argumenter (Andersen 1996: 52):

Taleren vil lage 'en ærverdig forhall og en flott inngang til saken. Og når han innledningsvis har fått kontroll over sinnene, vil han straks svekke og avvise motpartens fremstøt. Særlig slående argumenter plasserer han dels først, dels sist og de svakere midt imellom'.

Tanken bak en slik inndeling var at man ved å legge inn noen virkelig gode argumenter først i en tale, maktet å skape sympati og interesse rundt saken. Ved å avslutte med noen kraftige og slående salver økte man dessuten sannsynligheten for at tilhørerne kom til å huske det etterpå. Dårlige argumenter skulle man selvfølgelig aldri ha med i en tale, men de mindre gode kunne man plassere i midten, slik at de på sett og vis druknet blant de virkelig gode. Politikk handler både om hva man er for og hva man er mot. Partiene skal kunne kritisere hverandres politikk, både som et ledd i å fremme sin egen og for å tydeliggjøre forskjellene mellom dem. Men angrep på og kritikk av andre partiers person må ses på som mindre gode og saklige argumenter. Hagen passer derfor på å avslutte talen med å igjen skape sympati rundt sitt eget parti, slik han også forsøkte innledningsvis. Samtidig spiller han på offerfølelsen og maner partifellene sine til kamp:

Vårt parti har vært gjennom en rivende utvikling. ... Nyten av FrP i Stortinget [ble] demonstrert ved at forslaget om økning av bilavgiftene ble halvert. Uten oss ville det ikke skjedd, og vi fikk gjennom den hendelsen vist vår indirekte innflytelse. ... Pressen og våre motstandere koser seg om dagen: Det er "tungt" for Fremskrittspartiet. Fremskrittspartiet greier ikke overgangen fra protestbevegelse til seriøst, ansvarlig parti, heter det. Kjenner dere igjen ordene og tonene? ... De tror de skal få oss til å tvile, til å bli nedtrykte, til å få en nederlagsstemning, men de tar feil! Det er "håningen", "overbærenheten", "overseelsen" som får oss til å tenne, til å finne igjen gløden, pågangsmotet, kamplysten og "gå på"-humøret.

Ap på sin side fryktet nok ikke FrP på samme måte på åttitallet. Det er ikke så rart, den gangen var de mye mindre og var fremdeles så unge at de enda ikke hadde fått vist tilstrekkelig hvor farlige de skulle bli for nettopp Ap. Dessuten var det en generell tendens på den tiden at man ikke tok FrP seriøst (Syse 1985). I mitt analysemateriale av Ap under Brundtlands ledelse er det lite som tyder på et direkte spill mot FrP. Ikke overraskende får Høyre en rekke anklager rettet mot seg, i kraft av sin regjeringssposisjon. Dessuten får SV, som både da var og nå er en viktig samarbeidspartner for Ap, slående kritikk, som på Aps landsmøte i 1985:

SVs landsmøte er et skrekkenes eksempel på hva vi ikke kan gjøre: Strø penger ut til alle gode formål. Det er jo sagt om revolusjonen at den er livets frikvarter. Da kan det også sies om SVs landsmøte at det må ha vært politikkens frikvarter. For det landsmøtet formet ikke politikk. Det satte seg utenfor de politiske og økonomiske realiteter.

SV blir beskyldt for å være naive, useriøse og revolusjonære, om enn med gode hensikter. Å gå til angrep på andres kompetanse er effektivt i et spill hvor kunnskap og årvåkenhet betyr mye. Man redder ikke Norge ved å være naiv! Det kan og sies at selv om FrP ikke blir nevnt eksplisitt her, finnes det en indirekte kritikk som det nok også er riktig å oppfatte som rettet mot Hagen og hans partifeller:

*Høyre-partiene brukte i stedet den økonomiske krisen til å stille spørsmålstegn ved vårt blandingsøkonomiske system og ved vårt velferdssamfunn. ... Vi mener at den offentlige innsatsen må økes, ikke reduseres, for å skape ny vekt i privat industri og tjenesteyting. ... **Vi** vil fremelske en **sunn** egeninteresse, - nemlig den som tar utgangspunkt i menneskets ønske om å bedre sin egen situasjon, ikke på bekostning av andre, men **sammen** med andre.*

I den presentasjonen Brundtland gir av sitt eget partis politikk ligger det nemlig samtidig en implisitt kritikk av de partiene som kjemper for det motsatte syn, deriblant FrP.

3.3.5 Dagens situasjon: Nye tider – nye politiske og retoriske fiender

I dag er situasjonen betraktelig mer tilspisset mellom de to partiene. Hagen, på sin side, har gått fra å rent kritisere Ap, til å ville overta deres rolle, dog i hans egen drakt. På valgvaken under stortingsvalget i 2005, umiddelbart etter at det var blitt gjort kjent at FrP hadde gjort sitt beste valg noensinne, sa han:

Det er med takknemlighet og stolthet at jeg vet at Fremskrittspartiet er liv laga. Og at vi har bygget en organisasjon som er solid, en organisasjon som uansett resultatet i kveld – som vi ikke vet helt avgjort hva er – [har lagt] grunnlaget for en annen drøm, nemlig at Fremskrittspartiet skal bli i dette århundret det Arbeiderpartiet var i det foregående århundret.

Siv Jensen lar heller ikke Ap få slippe unna. Under valgkampåpningen for kommunevalget i 2007 sier hun for eksempel:

Så har jeg jo, før jeg begynner, lyst til å ønske AUF velkommen, de er jo alltid til stede på hver eneste appell jeg holder rundt omkring i landet. Men grunnen til at de kommer, det er fordi at de skal dele ut en sånn klimavote til meg. De har sikkert med seg klimavoter disse og. Og det er tydelig en sånn organisert kampanje som AUF driver med. Men la meg si følgende til dere: Ta heller en prat med statsministeren! Fordi, deres egen regjering kjøper ikke lenger klimavoter fordi de ikke vet hva pengene blir brukt til. Så rydd heller opp i deres eget rede før dere kommer og skiter i vårt.

Her markerer hun flere holdninger samtidig, og det er mulig å lese både en etos- og logosappell ut av sitatet. Ved å hilse AUF velkommen og påpeke at de følger etter henne over alt hvor hun går, markerer hun at hun har et ironisk forhold til dem. Samtidig framhever hun viktigheten av sin egen person, noe som er en klar etosargumentasjon. Grunnen til at AUF kommer for å høre på Jensen, er at de skal dele ut ”en sånn klimakvote” til henne. Ved å bruke uttrykk som ”en sånn klimakvote” og ”en sånn organisert kampanje”, tydeliggjør hun at det ikke er noe hun synes noe særlig om. Hennes politiske syn kommer dermed fram, og bærer i seg en logosappell. Hun ber dessuten AUF om å heller ”ta en prat med statsministeren”, og impliserer at Ap ikke handler etter hennes egen smak. Hun forklarer dette med at regjeringen ikke lenger kjøper klimavoter ”fordi de ikke vet hva pengene blir brukt til”. Hun bygger altså opp under den mye brukte FrP-taktikken med å spille offer for ”overformynderne som bruker opp penga våre”.

Jensen beskylder dessuten Stoltenberg for ikke å klare forholde seg til sak, men at han fokuserer for mye på å kritisere FrP:

Og nå er det jo valg, så nå får dere jo besøk av den ene politikerens etter den andre som skal komme og for så vidt spre det glade budskap, og jeg skjønnte at statsministeren hadde vært her for et par dager siden og brukt nesten hele tiden sin på å snakke feilaktig om Fremskrittspartiet. Min utfordring til deg Jens, den er følgende: La oss bruke denne valgkampen på å snakke om vår egen politikk. La oss ha så mye respekt for velgerne, at de presenterer hva vi har tenkt å gjøre på eldreomsorgen, på skolen, på barnehagene, med samferdselspolitikken, med integreringspolitikken. Også ha den tilliten til at folk klarer å selv bestemme hvilket parti de vil stemme på.

Her forsvarer hun både FrP og velgerne, samtidig som hun selv angriper Stoltenberg. Hun framstiller nærmest velgerne som noen stakkarer som må godta å få ”besøk av den ene politikerens etter den andre”, og attpåtil blir de ikke tildelt den tilliten at de ”klarer å selv bestemme hvilket parti de vil stemme på”. Som om ikke det var nok, bruker statsministeren i tillegg ”nesten hele tiden sin til å snakke feilaktig om Fremskrittspartiet”. Hun omtaler statsministeren som ”Jens”, og bruker direkte tiltale i det hun utfordrer han til å ”bruke denne valgkampen på å snakke om vår egen politikk”. Hun holder dermed debatten på et personlig nivå, både ovenfor velgerne og de politiske motstanderne. Det er med på å bygge opp hennes etos, fordi det er med på å skape et inntrykk av at hun går veldig inn for det hun driver med. Jensen snakker gjennomgående på et personlig nivå under valgkampåpningen, og er bevisst på å snakke direkte til velgerne:

Det er viktig at vi som sitter på stortinget følger nøye med på hva som skjer rundt omkring i dette landet. Vi må ikke sitte der inne og tro at vi vet alt som foregår. Det å være ute å snakke med folk, høre på dem, lytte på hvilke hverdagsproblemer folk har. Det er det som gjør det mulig for oss å forandre hverdagen til folk. Og vi skal aldri glemme, vi som er politikere, at vi er det fordi dere har tillit til oss. Fordi dere har stemt for oss.

Her ligger det en implisitt kritikk av de andre partiene. Jensen konkretiserer deretter kritikken sin, og beskylder sine politiske motstandere for å komme med tomme løfter:

Jeg blir ganske frustrert jeg, over alle de politikerne som etter at de blir valgt, plutselig får alle disse herre rare, merkverdige ideene om hvorfor de ikke skal gjøre det de lovet dere før valget. Hvor mange ganger har dere ikke hørt valgløfter? Valgløfte på valgløfte på valgløfte som aldri blir innfridd, fordi plutselig kommer pekefingeren fram. Plutselig så får de alle disse merkverdige ideene om hvorfor de ikke kan bygge disse veiene allikevel. Eller hvorfor de ikke kan bygge et nytt sykehjem, eller hvorfor de ikke kan redusere skattene. ... Vi [lurer] på hvordan dette styrtrike Norge kan klare å stille seg sånn, at vi verken har råd til å bedre eldreomsorgen, bygge veier uten bompengefinansiering eller ta oss av de mest grunnleggende velferdstilbud.

Ved å bruke basiskategorier og eksemplifisere med veier som ikke blir bygd, skatter som ikke kan reduseres og sykehjem som ikke kan bygges, får hun fram budskapet sitt på en klar og lett forståelig måte. Det er enklere å forholde seg til veier og sykehjem, framfor ”x antall millioner kroner til helsetjenesteutbygging”. En slik argumentasjon bærer i seg to viktige sider. Først og fremst henvender hun seg til en langt større gruppe tilhørere når hun beveger seg bort fra den byråkratiske stilen med tørre tall og kompliserte problemstillinger. Hun legger seg på et nivå for *folk flest*. Hun setter seg selv på samme nivå som velgerne, at hun på samme måte som dem ”sitter og snakker over en kopp kaffe eller en øl bort på kroa”, det er jo noe de gjør ”alle sammen”. Det er *de* (regjeringspolitikerne) som får ”alle disse merkverdige ideene” om hvorfor de ikke kan holde det de har lovet. Denne siden av argumentasjonen inneholder en etosappell, ved å framstille seg som ”en av gjengen”. Samtidig maner hun til patos, fellesskapsfølelsen og et ”oss-mot-dem”-univers. På den andre siden framstiller hun det hele som langt enklere enn virkeligheten ofte egentlig er. Dette er med på å bygge opp under kritikken av de andre partiene, og innebærer en logosappell. Hun framstår som svært løsningsorientert når hun kritiserer regjeringen for ikke å kunne ”bygge et nytt sykehjem”, ”redusere skattene” eller ”bygge disse veiene allikevel”. Hvis det virkelig er så enkelt, hvorfor vil ikke de andre partiene gå med på det da? Det er en slik tankerekke hun bygger opp til når hun bruker de eksemplene hun gjør. Hun appellerer da igjen til patos. Den forsterkes ytterligere ved å snakke om hvordan det kan bli slik i dette ”styrtrike Norge”, at vi ”verken har råd til å bedre eldreomsorgen” eller å ”ta oss av de mest grunnleggende

velferdstilbudene”. Hun forstår det heller ikke, på samme måte som velgerne (implisitt) ikke forstår hvordan forholdene kan være slik.

I samme tale som Jensen selv hadde bedt Stoltenberg om å holde seg på et saklig nivå (2007a), sier hun:

Og hvis det er så ille, i disse FrP-kommunene som Jens Stoltenberg sier... Så jeg må fortelle dere det da, når jeg dro til Os sist, når vi kom over kommunegrensa inn til Os, så sa jeg: ”Stopp bilen! Stopp bilen!”, så sa han: ”Hva er det med deg da?” ”Jeg tenkte jeg bare skulle kjenne på lukten av FrP-land”, sa jeg. ”For jeg lurte jo på, lukter det vondt her? Er det farlig å bo her? Blir jeg sjuk nå?”. For det er jo sånn man får inntrykk av ikke sant?

Hun bruker humor i det hun beskylder Stoltenberg for å bedrive skittent spill. Hun viser at hun har et ironisk forhold til hans (angivelige) kritikk av FrP-kommunene ved å spille med og spørre ”blir jeg sjuk nå” og ”lukter det vondt her?”. Når hun spør retorisk ”For det er jo sånn man får inntrykk av ikke sant?” skaper hun et fellesskap og forsøker samtidig å latterliggjøre Stoltenberg.

Hun er heller ikke fremmed for å låne uttrykk fra en helt annen diskurs, som går ut på spill og moro:

Men når spillereglene endres underveis. Kanskje så dramatisk at hadde man visst dette før man begynte å stikke spaden i jorda, så ville man kanskje aldri begynt å bygge flyplassen. Da leker man med andre menneskers penger. Og det må denne regjeringen snart holde seg for god til. Nå må de være forutsigbare, langsiktige og troverdige også med andre menneskers penger. Det dreier seg nemlig ikke bare om statens penger, som ikke bare er statens penger, men det er våre penger. Men det skal ikke på toppen av det hele, være sånn at de spiller bingo med mennesker som tør å investere, tør å satse, tør å skape, tør å skape arbeidsplasser og så videre.

Hun snakker om ”spilleregler”, anklager regjeringen for at de ”leker med andres penger”, snakker om ”å spille bingo med mennesker som tør å få til noe”, og så videre. Ved å bruke slike uttrykk skaper hun et bilde av situasjonen som mye mer enkel og lettløselig enn den i virkeligheten er. Hun danner dessuten et useriøst bilde av de andre politikerne. Det svekker motstanderes etos, og styrker samtidig hennes egen: Hvorfor gjør ikke de andre politikerne noe med situasjonen, i og med at det er så enkelt? Det må bare bety at de ikke sitter med de beste løsningene, og er ikke skikket til å sitte på bestemmerplassen. Hun setter også opp en allegorisk lignelse til en medisinsk diskurs, og framstiller FrP som besittere av den nye medisinen:

I mange tiår har Arbeiderpartiet og de andre hatt ansvaret for utviklingen av eldreomsorgen. Hvorfor i all verden skal vi tro at de får orden på det nå? Når de ikke klarte det forrige gang og ikke for fire år siden og ikke for åtte år siden og ikke for tolv år siden. Jeg skal fortelle dere hvorfor jeg. Fordi de skriver ut feil medisin. Og det er noe med at når en lege i tjue år skriver ut hjertemedisin til en hoftepasient, så burde kanskje den legen få lov til å gjøre noe annet enn å være lege. Og da er det samme budskapet overført til Arbeiderpartiet. Når dere har klart å tulle til eldreomsorgen i tjue år, så er det kanskje på tide å slippe til de som har den nye medisinen. Som tør å prøve noe annet. Det gjør vi!

Ved å skape et bilde av FrP og Ap i legefrakker hvor Ap driver feilmedisinering, danner hun et inntrykk av en alvorlig situasjon. Feilmedisinering kan være farlig, og når ”en lege i tjue år skriver ut hjertemedisin til en hoftepasient”, slik hun mener Ap i overført betydning har gjort i eldreomsorgen, tydeliggjør hun behovet for ny og riktig medisin – nemlig FrP-politikk.

Det er tydelig at den politiske konkurransen mellom Ap og FrP har spisset seg til de siste årene. Dette viser seg også i retorikken til Jens Stoltenberg. Under fjorårets valgkamp sier han for eksempel:

Jeg har i denne valgkampen møtt Siv Jensen i flere TV-sendte debatter om eldreomsorg. Jeg tror at jeg i så godt som alle har sagt klart ifra at Arbeiderpartiet ikke er imot at private driver eldreomsorg. Særlig gjør Kirkens Bymisjon, Norske Kvinners Sanitetsforening og andre friville organisasjoner en kjempejobb i mange kommuner. Dessverre bidrar Fremskrittspartiet til at disse skvises ut og ikke får lov til å drive omsorg i Oslo. ... I motsetning til Fremskrittspartiet mener vi at man finner de beste løsningene lokalt. Når Jensen ber meg om å garantere for drift av enkelte sykehjem i Oslo viser det hvor sentralistisk Fremskrittspartiet virkelig er. Slike spørsmål avgjøres selvsagt av våre lokale politikere i Oslo. (Stoltenberg 2007a)

Her går han direkte til angrep på to av FrPs kjerneargumenter: valgfrihet og formynderstaten. Ved å peke på at FrP bidrar til at private tilbydere ”skvises ut og ikke får lov til å drive omsorg”, fjerner han brodden av deres argumentasjon rundt valgfrihet. Jeg har sitert FrP flere ganger på hvordan de ønsker å la private tilbydere få prøve seg på velferdsmarkedet, og på den måten sikre befolkningen valgfrihet til et best mulig tilbud. Han sier imidlertid ikke noe om på hvilken måte FrP ”skviser ut” de private foretakene. Han legger det fram som en slutning som tas for gitt at er sann. Det samme skjer når han sier at Ap ”i motsetning til Fremskrittspartiet mener at man finner de beste løsningene lokalt”. Her både avviser han FrPs hyppige beskyldning om Ap som en overformynder, og viser at han selv mener at slike saker *selvsagt* skal avgjøres lokalt. Samtidig skyver han anklagen tilbake og over på dem. Han bruker konkrete og lokale eksempler (”Kirkens Bymisjon, Norge Kvinners Sanitetsforening”) og anklager Jensen personlig for ikke å følge med i timen (”Jeg

tror at jeg i så godt som alle [debattene] har sagt klart ifra...”). Stoltenberg (2007c) forsøker også å få fram at han ikke er den eneste som ikke er enig med FrP:

FrP står fast på sin barnetrygdmodell, en modell som vil gjøre det ulønnsomt å jobbe i omsorgssektoren for mange titalls tusen norske kvinner. Med det bekrefter hun at høyresidens største parti er den største trusselen mot eldreomsorgen i Norge. Når jeg og andre konfronterer Siv Jensen med dette, har hun to svar: For det første at kvinner jobber i omsorgssektoren fordi de har lyst, ikke fordi det lønner seg økonomisk. For det andre at det handler om valgfrihet for småbarnsforeldrene.

Velferd er et av de sterkeste kortene FrP sitter med, og er også antakeligvis den viktigste saken partiet begynte å bygge på for å flytte velgere fra Ap og over til seg. Ved å kritisere FrPs velferdssystem forsøker Stoltenberg å fjerne mye av verdigrunnlaget for partiets velgere. Ved å bruke en fellesskapsstrategi og si ”når jeg og andre konfronterer Siv Jensen med dette” viser han at de er flere og hun står alene. Å signalisere bred enighet om en sak virker troverdig og logosstyrkende. Ved å omtale FrP som ”høyresidens største parti” og likestille dem med ”den største trusselen mot eldreomsorgen”, impliserer han at det er galt fatt med hele høyresiden – og ikke bare FrP.

Jeg har tidligere pekt på hvordan medialiseringstendensen har ført til lavere politisk interesse. Imidlertid er det ikke bare mediene som bør få skylden for at politikken blir useriøs og preget av spill og konspirasjoner. Det må også politikerne selv ta på seg noe av ansvaret for. Det er ikke rent sjeldent at talene deres inneholder mer avvisning av de andre partienes argumenter, enn presentasjon av sine egne. Ofte framlegges det som et svar til de andre partienes kritikk, men det viser seg som regel å være langt mer enn bare selvforsvar. Denne kritikken kan framgå enten tydelig og klart, eller mer i det skjulte. Stoltenberg (2008) viser her et eksempel på det siste:

Jeg [tok] i årets nyttårstale opp behovet for satsing på skolen. Høyrepartiene har kommentert denne talen ved å starte et svarteperspill om hvem som har ansvaret for de manglene skolen har i dag. ... Det er både lite konstruktivt og grovt urimelig når både Høyre og Frp høylydt har erklært at de dårlige resultatene viser at Arbeiderpartiets skolepolitikk har skylden. Alle partier har vært med på å vedta den skolepolitikken som har vært ført de siste årene. Vi har hatt både rødgrønne og gulblå regjeringer. Mens dagens 10.klassinger har gått på skolen, har utdanningsministeren vært fra et borgerlig parti nesten syv av de siste 10 årene. Og de store linjene i skolepolitikken har hele tiden hatt bred forankring i Stortinget. Derfor må vi alle ta et felles ansvar. Jeg mener at det sentrale spørsmålet nå ikke er ”hvem har skylden?”, men ”hvem har løsningen?”.

Her fjerner han resolutt brodden av høyrepartienes foregående argumentasjon, ved å påpeke hvem som faktisk hovedsakelig har sittet med den utøvende makten innenfor

utdanningspolitikken de siste årene. Ved å framheve at han ikke er ute etter å fordele skyld, men heller ønsker å ta et felles ansvar, framstår han som samarbeidsvillig og løsningsorientert. Han viser tydelig at det er politikken som står i fokus, og hvordan han kan være med på å skape et best mulig samfunn. Resten av kronikken er viet hans partis verdier og ønsker for den norske skolen. Likevel kan det være mulig å tolke en implisitt kritikk av de andre partiene også ut fra denne presentasjonen. I det at han framhever så sterkt at de ønsker ”en skole for alle som gir like muligheter for alle”, at de vil bort fra ”de store forskjellene i skolen” og at de ønsker ”en god fellesskole”, ligger det også et budskap om at det eksisterer et motstridende syn, og at dette ikke er til det beste.

Men Stoltenberg viser også at han kan ta sine politiske motstandere i forsvar, samtidig som han maner til å holde fokus på de politiske sakene. I forbindelse med fjorårets valg skriver han:

Om 9 dager er det valg. ... Fra mitt politiske ståsted håper jeg at flere av de som skal stemme er opptatt av de ungdommene på fritidssenteret på Holmlia som ikke fullfører videregående skole, av barn som ikke har råd til å være med i idrettslaget og foreldre som sliter med å komme inn i arbeidslivet, og eldre som er engstelige for hva slags omsorg de får når de en dag trenger hjelp. Det er mange ting som er viktig i en kommunevalgkamp. Jeg vil ikke si at en hemmelig konto i Sveits ikke er viktig. Men det finnes ting som er viktigere. (Stoltenberg 2007b)

Her tar han Oslos tidligere Høyreordfører Per Ditlev-Simonsen i forsvar etter at det ble kjent at han hadde unndratt penger fra skattemyndighetene. Stoltenberg forsikrer likevel om at han ikke mener saken *ikke* er viktig, men at velgerne heller burde fokusere på politikken. Politikken blir eksemplifisert med barn som ikke får vært med i idrettslaget, foreldre som ikke kommer inn i arbeidslivet, og andre billedskapende konkretiseringer.

3.3.6 Oppsummering

I denne analysedelen har jeg gått inn på selve det retoriske spillet mellom partiene. Jeg har vist at Ap hadde svært lite kritikk rettet direkte mot FrP under Brundtlands ledelse, og med det konkludert at de ikke så på partiet som noen stor trussel på den tiden. Den perioden er definitivt over nå. Ap anno 2000-tallet har innsett hvilken trussel FrP er for deres eget velgergrunnlag, og har derfor begynt å slå tilbake. Som vi har sett går Stoltenberg resolutt til angrep på FrPs kjerneargumenter: velferd og valgfrihet.

Jeg har vist at FrP på sin side har kritisert Ap hele veien med faste og klare strategier. De framstiller seg selv som velgernes forsvarer mot formynderne, og maner til fellesskapsfølelsen ved å sette *oss* opp mot *dem*. De bruker fortellerteknikker bevisst og viser et personlig engasjement. Jensen dramatiserer for eksempel hvordan hun på biltur med Stoltenberg må stoppe for å ”lukte på FrP”-land. Det er også i denne perioden FrP for første gang kaller seg ”det nye arbeiderpartiet”.

Nå har jeg kommet fram til oppgavens siste hoveddel: avslutningen. Her vil jeg ta for meg en hypotese om hvorvidt retorikk kan flytte stemmer, og i så fall hvordan. Jeg vil ta opp igjen utsagnet om FrP som ”det nye arbeiderpartiet”, og til slutt diskutere hvilket parti som er mest preget av forandring.

4. AVSLUTNING

4.1 Kan retorikk flytte stemmer?

Dette spørsmålet forsøker tre danske forskere å svare på i en bok som kom ut i 1995, *Retorik der flytter stemmer*. De har undersøkt en lang rekke debattprogram kalt *Bytinget*, som ble sendt på dansk tv 1975-1985. I hvert program ble det tatt opp et enkelt tema. Debattemaet var formulert som et ja/nei-spørsmål, som: skal det være lov til å slå sine egne barn? Er NATOs rakettbeslutning riktig?, og så videre. Et representativt utvalg mennesker hørte på disse debattene, og avla to stemmer om samme tema med retoriske påvirkninger imellom, altså før- og etterstemmer til hver debatt. Styrken ved forskningsprosjektet, og det som gjør det mest troverdig, er at det er tatt utgangspunkt i realistiske debatter hvor folk argumenterer og stemmer ut fra hva de mener – ikke som et ledd i et eksperiment. I følge de tre forskerne slår stemmetallene i *Bytinget* med sikkerhet én ting fast: Retorikk *kan* flytte stemmer i en politisk debatt (Jørgensen m.fl. 1995: 12). Jeg beskrev innledningsvis forskjellen mellom stemmesamlende og stemmeflyttende retorikk. Ut i fra mange politiske debatter, og også ut i fra flere av de tekstene jeg har lest, kan det virke som at politikerne ikke tror at det er mulig å *flytte* stemmer, bare samle. Alt for mange valgkamper er, etter min mening, preget av drittkasting og fokus på hva motstanderne gjør og sier, på bekostning av resonnementer rundt egen politikk. Imidlertid kan det virke som at politikerne selv også har sett seg lei på denne tendensen. De mener at skylden ikke nødvendigvis ligger hos dem selv. I mars i år gikk to unge sentrale politikere ut og kritiserte det de kalte ”Kommentariatets diktatur” (Lysbakken og Røe Isaksen 2008). De går til angrep på mediens politiske journalistikk, anklager den for å være fordummende og hevder at terningkast og maktspill tar fokuset bort fra selve politikken:

Velgerne er først og fremst opptatt av sak, ikke av spill. Tv-seerne vil ha politikere som presenterer de politiske løsningene sine, ikke kranling og personkarakteristikker. Politikerne vil gjerne få legge fram meningene sine på en skikkelig måte. Selv om det ikke alltid virker sånn, er vi faktisk opptatt av at politikk ikke bare er svart-hvitt, og at andre politikere ikke nødvendigvis tar feil i alt de sier og gjør.

Men hvis politikerne selv er så opptatt av å få presentere sin egen politikk i dannede former, hvorfor legger de så mye innsats i å snakke om de andre partienes politikk da? Flere steder

har jeg pekt på hvordan både Siv Jensen og Jens Stoltenberg maner hverandre til å holde fokus på politikken ”i akkurat denne valgkampen”, men likevel går til angrep på hverandre i neste setning. Er dette et forsøk på å flytte velgere fra Ap til FrP, og omvendt? I så fall tror jeg ikke nødvendigvis de vil lykkes.

I Danmark fikk man høre fra opinionsinstitutter, politikere og journalister i forbindelse med avstemningene om Maastricht-traktaten den 2. juni 1992 og 18. mai 1993 at nå hadde så og så mange ”bestemt seg”, så derfor måtte debatten rettes for fullt mot den stadig synkende gruppen av ”vet ikke ennå”. Både journalister, valgforskere og politikere er fullt klar over at slike meningsmålinger ofte svinger litt fram og tilbake, og at en del av disse svingningene må skyldes at velgere forandrer mening og skifter side. At disse sideskiftene skyldes *argumentasjon*, tas det imidlertid svært liten høyde for (Jørgensen m.fl. 1995: 337). En vanlig oppfatning av slike sideskift, er at en har maktet å mobilisere vet ikke-gruppen til å stemme. Det er langt vanskeligere å flytte stemmer enn å samle stemmer, men når det gir dobbel gevinst (to stemmer mot én) – hvorfor ikke da legge inn den ekstra innsatsen?

Jørgensen m.fl. (1995: 310) har satt opp vinner- og tapertrekk under politiske debatter i en tabell. Deres prosjekt gjaldt riktignok for tv-bildet, og jeg har derfor bare plukket ut de trekkene som også kan overføres til å gjelde mine typer tekster. Klare vinnertrekk finner vi altså hos de av politikerne som maktet å flytte stemmer, kanskje vinnertrekk hos de som samlet stemmer, og motsatt når det gjelder tapertrekk. Rekken i midten er trekk som overraskende viste seg å ikke ha noen spesiell effekt når de stod alene:

Klart vinnertrekk	Kanskje vinnertrekk	Uten spesifikk betydning	Kanskje tapertrekk	Klart tapertrekk
Relevant eksempel	Å ha mer relevant eksempelstoff enn motparten	Sitater og retoriske figurer (ornitus)	For mye fokus på å være morsom	Ideologisk argumentasjon
En informativ utdypning av eksempelet	Å være mann	Å henvise til historien (som også er et erfaringsargument, men ikke nødvendigvis selvopplevd/-forskyldt)	Konspirasjonsargumenter	”Å skyte med haglgevær” – å prøve å ramme litt over alt, upresis argumentasjon uten noe spesifikt mål
Måltrettet og kraftfull argumentasjon omkring ett tema	Å være over 55 år (etosargumentasjon: å henvise til erfaring)	Tørre tallpresentasjoner		
Høy utdannelse (etosargumentasjon: å henvise til kompetanse)	Ram ett sted – og ram hardt! Det trenger ikke nødvendigvis være lange utgreiinger	Fiendtlighet ovenfor motstanderne		

Stemmefflyttertrett er plassert i klart vinnertrekk- og til dels i kanskje vinnertrekk-kolonnen, mens stemmesamlertrekk er plassert også i tapertrekk-kolonnene. For eksempel blir ideologisk argumentasjon sett på som et stemmesamlertrekk. Dette er samtidig et tapertrekk, fordi ideologisk argumentasjon kan være upresis og vag og ikke legge vekt på presise konsekvenser. Men det kan evne og mobilisere de som deler holdningen fra før. For å gjøre det litt enklere for meg selv, har jeg som nevnt valgt å se bort fra kjønn. Jeg har tenkt at en politiker er en politiker i kraft av sitt yrke og ikke sitt kjønn. At de danske forskerne har funnet ut at det hjelper å være mann, legger jeg derfor ikke vekt på i min analyse. Personlig tror jeg heller ikke at det er *det* som flytter stemmer. Norge er et av de landene i verden med flest kvinnelige topp-politikere, og det er derfor grunn til å tro at kjønn ikke får så stor

betydning her (Gomard og Krogstad 2001: 19). At sitater og retoriske figurer viser seg å ikke ha noen effekt alene, er, slik jeg ser det, ikke spesielt overraskende. Det er slike ting som gjerne blir ansett som pynt, "bare retorikk", og som derfor automatisk blir møtt med et kritisk øre. Sammen med de rette ingrediensene vil det likevel kunne virke positivt, og motsatt med feil type argumentasjon. Da blir det ofte betegnet som forsøk på ren manipulasjon.

De danske forskerne fastslo som sagt at retorikk virker. Hvordan kan jeg se en slik konklusjon i sammenheng med mitt eget prosjekt? Spørsmålet er riktignok alt for komplekst til å kunne svares fullstendig på, sett i forhold til mitt lille empiriske materiale. Men et par bemerkninger skal jeg driste meg til å komme med. Det blir da mest naturlig å hente inn eksempler fra fjorårets kommunevalgkamp, ettersom den fremdeles er nokså fersk og ikke forsket særlig på ennå.

Erfaringer viser at det å snakke om ting som folk er opptatt av, er meget viktig for å få stemmer. For eksempel var valgkampen i 2001 i stor grad preget av skatt og skole, noe som passet godt inn med Høyres og SVs saksprioritering. De ble dermed valgvinnere. Partier som ikke fikk sakene sine på saksorden, som Sp og RV, måtte tåle tilbakegang (Aardal m.fl. 2004: 387). I tabellen over havnet det å ha et relevant eksempel i klart vinner-gruppen. Dessuten var målrettet argumentasjon og tematisk og personlig presisering et viktig trekk. Siv Jensen er en som har vist seg å være dyktig til å spisse og personifisere budskapet sitt. Under valgkampåpningen i Fredrikstad i 2007 sier hun for eksempel:

Jeg leste i avisen her før jeg kom, at nå driver dem og stikker kjepper i hjula for Rygge flyplass. Hva er dette for noe? Nå ... prøver vi å gjøre det lettere å være flypassasjer i Norge. Gjøre det lettere for det lokale næringslivet her i Østfold, gjennom å bygge opp denne flotte flyplassen som snart står ferdig, og jeg har vært og besøkt de. ... Derfor synes jeg regjeringen snarest mulig må rydde opp i den urettferdigheten de nå er i ferd med å påføre Rygge flyplass.

Legg merke til hvordan det er *dem* som stikker kjepper i hjula, og *vi* som prøver å gjøre det enklere for det lokale næringslivet og flyplassen på Rygge. Flyplassen har vært en stor og viktig sak både for Fredrikstad og kommunene rundt, og den engasjerer befolkningen stort. Da det ble kjent at Rygge Lufthavn ikke fikk ha de åpningstidene den trengte for å kunne tilby de utenlandsflygningene som var planlagt, satte befolkningen i gang en underskriftskampanje som ble overlevert ordføreren. At Jensen vier en del av talen sin til å snakke om et lokalt tema som har fått så stor betydning for befolkningen i området, viser at

hun engasjerer seg for ”folk flest”. Hun poengterer at hun til og med ”har vært og besøkt de”. Hvem *de* er, sier hun ikke noe om. Mener hun de som bygger flyplassen? De som jobber der? De som driver den?

Det som i hvert fall er sikkert, er at FrP gjorde sitt beste kommunevalg noen sinne i Fredrikstad, og den mangeårige Ap-ordføreren ble byttet ut med en fra FrP. Det er ikke utenkelig at Jensens Østfoldfrieri kan tilskrives noe av æren for det. Nå skal det sies at det er det *lokale* FrP-partiet som er kommet inn i Fredrikstad, og at Jensen personlig ikke har noe med det å gjøre. Med sin egen målrettede retorikk kan hun likevel ha bidratt til å høyne det lokale FrP-partiets etos.

I Oslo gjorde Ap et godt lokalvalg. De gjorde eldeomsorg til en av sine viktigste valgkampsaker. I og med at jeg ikke har studert lokale Ap-politikers tekster må jeg også her gå etter Stoltenberg. Helt urimelig er heller ikke en slik løsning, all den tid de sentrale politikerne legger ned mye ressurser i å snakke lokalt. Det er dermed godt mulig at Stoltenberg med sin Ap-retorikk har bidratt til å overbevise velgerne om å stemme på lokale Ap-politikere, slik jeg konkluderte med Jensen og FrP. Velferd er blant de sakene Ap og FrP kriger aller mest om. Undersøkelser fra tidligere valg viser at FrP per i dag har høyere troverdighet enn Ap på helse og eldreomsorg (Nielsen 2005). Stoltenberg (2007a) går derfor hardt ut mot FrP når han sier:

”For FrP handler ikke eldreomsorgen om det er private eller offentlige som gir et tilbud”, skriver Jensen. Dessverre er det akkurat det det gjør. I Fremskrittspartiets program i Oslo, går Oslo FrP inn for at kommunen ikke skal drive eldreomsorg. Partiet vil ”avvikle all kommunal egenproduksjon av tjenestene”. Fremskrittspartiet i Oslo vil altså slutte med kommunal eldreomsorg – som er det tilbudet de aller fleste i dag mottar. Hvor er valgfriheten da, Siv Jensen – når du vil fjerne det tilbudet som de fleste bruker? Hvorfor vil du ta mulighet til kommunale tjenester fra de eldre i Oslo?

Han har ikke bare et relevant eksempel, han har også en informativ utdypning av eksemplet. Dette var klare vinnertrekk i tabellen over. Å angripe motstanderen med relevante og saklige eksempler kan også ha en positiv effekt, dersom det brukes sammen med andre vinnertrekk. Som vi ser fjerner Stoltenberg her brodden av FrPs fremste begrep *valgfrihet*, ved å påpeke at det faktisk ikke kommer til å bli noe valgfrihet dersom FrP får det slik de ønsker. Han forklarer også hvordan han har kommet fram til denne slutningen, og hva som er virkningen av det: Det tilbudet de fleste eldre bruker i dag vil forsvinne. Dette vil dermed få svært negative konsekvenser for en gruppe mennesker som alle partiene er enig om at trenger en

god og verdig behandling. Implisitt i denne kritikken ligger dermed en påminnelse om at Ap er de som best kan tilby dette.

Det kan i det hele tatt virke som at politikerne har en større oppmerksomhet omkring stemmeflyttende retorikk nå enn tidligere. Ideologisk og upresis argumentasjon, som i tabellen over er registrert som tapertrekk (og samtidig stemmesamlertrekk), har jeg omtrent ikke funnet i de seneste tekstene. Både Ap og FrP var mer opptatt av å sette ideologiske merkelapper på seg selv på 80-tallet. I dag markerer begge partiene sitt ideologiske ståsted i større grad ved å henvise til verdier. Det skal sies at både Brundtland og Hagen benyttet seg av stemmeflyttetrekk også. Brundtland henviste ofte til sin egen kompetanse. Hagen var gjerne informativ og nøyaktig, som da han forklarte hva "efterspørselsinflasjon" var (1983a). I våre dager har begge partiene imidlertid et større fokus på relevante eksempler og på personifiserte og informative utlegninger. Det kan virke som at de er blitt mer bevisst på å spisse budskapet sitt, jf Jensens snakk om Rygge Lufthavn over. En utstrakt bruk av basiskategorier tyder også på det. Partiene kommer i stor grad unna med fiendlighet og maktspill ovenfor motstanderne. For eksempel har FrP kritisert Ap i alle år, i hvert fall så langt tilbake som jeg har sett. Likevel rykker de stadig framover på velgermålinger. Det kan være et tegn på at den plasseringen den retoriske strategien fikk i de danske forskernes tabell (Jørgensen m.fl. 1995: 310), har noe for seg.

Jeg kan ikke si for sikkert at Jensens flyplassengasjement og FrPs retorikk generelt var med på å stjele den mangeårige ordførerplassen fra Ap over til FrP i Fredrikstad. Politikens verden er som nevnt mangfoldig og kompleks, og det kan være mange grunner til at vi får de politiske skiftene vi gjør. Men når vi ser hvilken kraft språket har, hva slags innhold politikerne kan fylle begrepene sine med og hvilke følelser de kan spille på gjennom patosappeller, blir det klart at argumentasjon og retorikk kan få stor betydning.

4.2 Konklusjon: *Har* FrP retorisk sett blitt det nye arbeiderpartiet?

Flere ganger i løpet av oppgaven har jeg gått inn på hvorvidt FrP har blitt "det nye arbeiderpartiet". På mange måter er svaret ja. Ser man på velgerstatistikker fra de siste stortingsvalgene viser det seg at FrP henter inn flesteparten av stemmene fra ufaglærte arbeidere, arbeidsløse og folk med lav inntekt. I 2005 fikk FrP 36 % av stemmene fra førstnevnte gruppe. Dessuten hadde partiet våren 2006 en oppslutning på 58 % blant unge

medlemmer i Fellesforbundet, som er LOs nest største forbund (Marsdal 2007: 18). Dette har jo tradisjonelt vært Ap-land. Derfor har Carl I. Hagen delvis rett i uttalelsene sine: FrP *er* det nye arbeiderpartiet, i hvert fall sett ut fra velgerstatistikker. Politisk sett er de det imidlertid ikke. Det kan vi tolke ut fra de nokså få sakseksemplene jeg har presentert. Mye av det FrP står for er stikk i strid med virkeligheten Ap ønsker seg. Så hva kan da være grunnen til at de har overtatt mange tidligere Ap-velgere? Er det det faktum at de *retorisk* sett har blitt det nye arbeiderpartiet? Og har de egentlig det?

For å kunne ha gitt et fullgodt svar på dette spørsmålet burde jeg antakeligvis ha undersøkt Ap-tekster over et lengre tidsperspektiv – fra den tiden da Ap virkelig *var* Ap, og ikke et modernisert og høyreinspirert parti. Jeg skal allikevel driste meg til noen konklusjoner. Jeg lanserte tidlig ideen om at det med Brundtlands modernisering av partiet ble skapt et retorisk tomrom som FrP kunne komme og fylle. Det kan som nevnt innledningsvis sees i sammenheng med det Bitzer (1997: 11) kaller retorisk situasjon: ”et påtrængende problem som meget sterkt inviterer til at der siges noget”. Da tidligere Ap-velgere ikke lenger kjente seg igjen i partiets ideologi og verdier, slik Marsdal (2007) hevder, opplevde FrP nettopp en situasjon som meget sterkt inviterte til at noe ble sagt og gjort. Som vi har sett ut fra analysene har FrP hele veien hatt en personlig og konkret måte å snakke til velgerne på. De har kritisert Ap for å frata velgerne frihet, muligheten til å velge og bestemme over sitt eget liv. FrP har også vært tydelige på å fjerne seg fra et elitistisk overklasseståsted. De er skeptiske til staten og beskylder de andre partiene for å være overformyndere. Det sistnevnte er et av de fremste kjennetegnene til de nye ekstreme høyrepartiene, som Ignazi (1992: 18) påpeker. FrP møter nå den retoriske situasjonen ved å eksplisitt kalle seg *det nye arbeiderpartiet*, og å spille på tradisjonelle Ap-bilder. Under FrPs valgwake i 2005, før resultatet var klart, entret Hagen podiet og snakket om en drøm han har hatt (Hagen 2005):

Jeg hadde en drøm, da jeg gikk inn i valgkampen i år. Og den drømmen var at den siste gangen jeg var partileder og parlamentarisk leder, skulle vi gjøre det beste valget noensinne i Fremskrittspartiets historie. Tusen takk for at dere har gitt meg denne drømmen i oppfyllelse! (jubel og taktfast applaus). Det er med takknemlighet og stolthet (applaus) at jeg vet at Fremskrittspartiet er liv laga. Og at vi har bygget en organisasjon som er solid, en organisasjon som uansett resultatet i kveld - som vi ikke vet helt avgjort hva er - [har lagt] grunnlaget for en annen drøm, nemlig at Fremskrittspartiet skal bli i dette århundret det Arbeiderpartiet var i det foregående århundret (jubel og applaus). Og jeg ser med trygghet frem til den tredje drømmen, at en eller annen gang, enten det er gående eller med rullator eller rullestol (latter), så skal jeg kunne komme som æresgjest i Fremskrittspartiet og bli tatt imot av landets statsminister (ja, ja, jubel, applaus).

Ved å bruke et begrep som *æresgjest* og at han skal bli tatt i mot av landets (underforstått FrP-) statsminister, skaper han assosiasjoner til hvordan Haakon Lie ble tatt i mot på Arbeiderpartiets landsmøte. Avslutningsvis i talen gjentar han dessuten hva partiets målsetting skal være:

Så Fremskrittspartiet etter dette valget, vi er et optimistisk parti. Vi er på kurs til å nå våre målsetninger om å bli det som Arbeiderpartiet var i foregående århundre, og vi skal bli det ledende ikke-sosialistiske partiet frem mot 2009 og 2013.

At han gjentar at FrP i dette århundret skal bli det som Arbeiderpartiet var i det forrige, er en forsterkning av budskapet i seg selv. "Å være på kurs" legger til grunn for at de har et langsiktig perspektiv og at de er underveis. Det er ikke kort vei fram mot målet, det er ikke gjort i en fei, men de kommer dit. Det virker mer troverdig og etosstyrkende å legge opp til en slik strategi, enn å konkludere med at de er der allerede, selv om de på mange måter faktisk er det (jf. Marsdals velgerstatistikker).

Så vil jo selvfølgelig et slikt svar betinges av hva man legger av betydning i begrepet arbeiderparti. I forbindelse med feiringen av FrPs 30årsdag, forklarte Hagen hva han mente når han satte som mål at FrP blir det nye Ap (Halvorsen 2003):

- Nå preges vi av samhold. Organisasjonsbyggingen fortsetter. Vi har et flott sekretariat på Youngstorget, ikke helt tilfeldig lagt mellom LO og Arbeiderpartiet. Vi er det nye arbeiderpartiet! Vi tilpasser oss nye tider. Frp kan forene arbeidstakere og arbeidsgivere i kampen mot den griske staten, fastslo Hagen.

Slik Hagen her viser at han ser det, er et arbeiderparti et parti som forener arbeidstakere og arbeidsgivere, og tar deres interesser på alvor. Det tradisjonelle Ap har vært et arbeiderparti som på sett og vis skal forene arbeidstakere og arbeidsgivere, dog i kampen mot uholdbare arbeidsforhold og arbeidsløshet. FrP ønsker derimot å forene arbeidstakere og arbeidsgivere i kampen mot den "griske staten". Å bruke en metaforikk som "kamp", impliserer at dette er noe som virkelig betyr noe og som man virkelig skal slåss for. Det skaper et inntrykk av en situasjon som er alvorlig og uholdbar. I tillegg tillegger han "staten" en personifisert betydning, ved å kalle den grisk og et mål for en virkelig kamp. Han legger ikke vekt på at han selv er en del av denne lovgivende "griske staten", i kraft av sin plass på Stortinget.

En av måtene man gjerne måler hvor vellykket velferdssamfunnet er på, er å se hvordan man tar seg av de svakeste i samfunnet. En slik tenkemåte har også vært arbeiderbevegelsens holdning. Det velferdssystemet Ap bygget opp etter krigen skulle sørge for man ikke ble stående alene, men at noen tok seg av deg hvis du falt utenfor. FrP har så langt tilbake som jeg har sett vært opptatt av velferd. De er imidlertid ikke fornøyd med hvordan "Arbeiderpartiet har klart å tulle til eldreomsorgen i tjue år" (Jensen 2007a), de snakker konkret om situasjonen til "enkefru Olsen og pensjonist Hansen" (Hagen 1988) og ønsker å hjelpe de som "av en eller annen grunn faller utenfor arbeidsmarkedet" (som i prinsippprogrammet fra 1981-1985). De er opptatt av hvordan de svakere stilte gruppene i samfunnet blir behandlet, og de ser dette ut fra et enkeltmannsperspektiv. Ved å snakke om "enkefru Olsen og pensjonist Hansen" framfor eldre eller minstepensjonister forsterkes inntrykket av et retorisk engasjement for de som er svakere stilt. De snakker om hva slags konsekvenser ulike løsninger får for *deg*, og vil verne velgerne mot den store pengeinnkrevende fienden *staten*. Slikt sett kan det argumenteres for at FrP retorisk sett er et arbeiderparti, all den tid en arbeiderorientert målestokk ser på hvordan man tar seg av de svakeste i samfunnet.

Dog må det sies at Siv Jensen kanskje tar munnen litt for full når hun sier:

Retten til likebehandling er for viktig til at SV og Ap skal få avslå det av ideologiske grunner (Jensen 2007c)

FrP har jo gjennomgående kritisert Ap (og SV) for at alle skal være like (for eksempel Hagen 1988). Likevel blir Ap beskyldt for å avslå en "rett til likebehandling" av "ideologiske grunner". Likhet er en av de viktigste verdiene innenfor sosialismen, og har også vært viktig for arbeiderbevegelsen opp gjennom årene. Siv Jensen setter her et ideologisk skille mellom "retten til likebehandling" og SV og Ap. Samtidig hevder hun at "retten til likebehandling" er noe *hun* synes er viktig.

Jeg sa innledningsvis at betegnelsen "det nye arbeiderpartiet" ikke nødvendigvis dreier seg om hvilke løsninger partiene har på saker, men mer om hvilken gruppe velgere de henvender seg til gjennom ordvalg, eksempelbruk og metaforikk. Ved å blant annet spille på offerstrategier, folkelige verdier og vise et engasjement for "folk flest" har FrP maktet å mobilisere en velgerskare som ikke nødvendigvis har høyere utdanning eller lederstillinger i

sikte. Ufaglærte arbeidere, arbeidsløse og folk med lav inntekt var også den gruppen som var Aps kjernevelgere noen tiår tilbake. At FrP nå har overtatt disse velgerne til tross for at de ikke fører det Ap ser på som arbeidervennlig politikk, kan tyde på at retorikk er en kraftfull ressurs.

4.2.1 Hvilket parti er egentlig mest preget av forandring?

Før jeg startet opp med oppgaven hadde jeg en antakelse om at det var FrP som var det mest ustabile partiet. Som nevnt blir de ofte kritisert for å føre en populistisk politikk, og de har hele veien vært frontet av en stor retorisk leder. Det siste er dessuten noe partiet bruker mye midler på å styrke. Under årets landsmøte ble det for eksempel kjent at Siv Jensen har hatt personlige møter med flere av verdens mektigste liberalistiske tankesmier, for å ”bygge kontakter og hente kunnskap for å forberede et inntog i regjeringskvartalene” (Johansen og Hegtun 2008). Jeg antok dermed at et parti som bruker store ressurser på retoriske strategier, som ikke tar klare standpunkt i saker som kan være ekstra problematiske (jf abortspørsmålet) og som tar opp folkekjære saker i Stortinget som egentlig ikke hører hjemme der (jf NRKs nedleggelse av Norsktoppen), var nødt til å være ustabile og flyktige – ikke bare politisk, men også retorisk. FrP har også i større grad enn de andre partiene vært bevisste på å lytte til folkemeninger og tilpasse seg etter de (Hernes 2006: 86), noe jeg trodde ville bygge opp under mitt resonnement. Det er derfor overraskende at de har vist seg å være svært stabile retorisk sett. Som jeg har vist gjennom analysene, har FrP ikke hatt noen særlig historisk endring i de språklige strategiene de bruker. Hele veien har de snakket på et personlig etosnivå, med en bevisst metaforikk og verdimessig argumentasjon.

Jeg presenterte tidlig interdiskursivitetsbegrepet og beskrev hvordan en hyppig forekomst av interdiskursivitet henger sammen med forandring, mens en liten grad av interdiskursivitet vitner om en reproduisering av det tidligere og faste (Jørgensen og Phillips 2005: 84). Både Hagen og Jensen er hyppige brukere av andre diskursers begreper. De henter inn ord, uttrykk og referanser fra den medisinske diskursen, fra Martin Luther King og en rekke andre. Likevel kan jeg ikke finne noen særlig grad av forandring i Hagens og Jensens argumentasjon. De argumenterte i stor grad overlappende omkring frihet og valgfrihet, de tar begge *den lille mann* i forsvar mot *overformynderiet*, de utviser begge en stor politikerforakt, de har begge hele veien argumentert ut fra et enkeltmenneskeperspektiv og framhever de samme verdiene. De bruker basiskategorier og henter inn personifiserte

eksempler. Rettferdighet er retten til å bestemme selv over ditt eget liv og dine egne penger. Trygghet er å vite at noen tar vare på deg dersom du faller utenfor, men du skal stimuleres til å kunne klare deg i stor grad selv. Nå skal det sies at Jensen viser en enda større vilje enn Hagen til å ta i bruk personlige fortellerteknikker som historier fra hverdagslivet. Vi husker godt hennes historie om den unge funksjonshemmede mannen som endelig hadde fått tilbake verdigheten i livet sitt, takket være FrP. Hun inkluderte seg selv i historien ved å legge vekt på at han var like gammel som henne selv, at historien var veldig spesiell for henne og så videre. Denne tendensen kan imidlertid like gjerne tilskrives en hypotese om ”tidens krav”, som interdiskursivitet. Hele den politiske diskursen er blitt intimisert og mer personlig de siste årene (Johansen 2002, Aardal m.fl. 2004, Jenssen og Aalberg 2007), og det er dermed ikke spesielt for FrP.

Ap derimot viser ikke den samme stabiliteten. Både ideologisk og retorisk har partiet markert en klar endring. Brundtland førte et markedsorientert språk og hentet som regel inn eksempler fra næringslivet når hun snakket. Stoltenberg har et mer ”høytsvevende” språk, og snakker mye om visjoner og ideer. Brundtland kritiserte riktignok høyrepartiene for å ha for få visjoner, men hun presenterte ikke noen selv. Stoltenberg snakker i større grad om enkeltmennesket, og hevder at man både kan sørge for enkeltmenneskets frihet og fellesskapets beste på samme tid. Han gjør mer bruk av konkretiseringer, noe som er med på å forsterke et enkeltmannsperspektiv. Han går altså nærmere inn på den enkeltes skjebne, og hva konkrete politiske vedtak vil få å si for den enkelte.

Jeg har også vist hvordan Brundtland hadde et veldig fokus på effektivitet og fornying. Hun koblet økt velferd sammen med økt effektivisering, og blir dessuten tilskrevet å være den største drivkraften bak partiets høyredreining. Stoltenberg på sin side snakker ikke om modernisering, men om forenkling. Han ønsker å forenkle offentlig sektor, bygge ned det statlige byråkratiet og bygge opp lokaldemokratiet. Dette samsvarer i stor grad med hans fokus på enkeltmennesket, i og med at han ikke ønsker seg et stort statlig system som overstyrer alt. De har begge en utstrakt bruk av reisemetaforer, noe som bygger opp under et inntrykk av et parti i stadig endring. Det dreier seg ikke bare om kontekstuelle forhold, velgere og politisk tematikk. Det understreker og den ustabiliteten som har rådet *innad* i partiet: som jeg har vist snakker Brundtland og Stoltenberg svært forskjellig fra hverandre.

Brundtland (1985) hevder at "Norge trenger mer sosialdemokrati". Likevel var hun den som var med på å fjerne Ap fra den sosialdemokratiske forankringen. At partiet under hennes ledelse programfester at de bygger på "den demokratiske sosialismens prinsipper" er et av de første tydelige tegnene på det. Senere presiserer hun at hun snakker om sosialdemokrati "på et nytt grunnlag, den tredje veien" (Brundtland 1990). I partiprogrammet for 2001-2005 var ikke ord som sosialisme og sosialdemokrati nevnt én eneste gang med ord. De tradisjonelle sosialdemokratiske verdiene ble imidlertid utnevnt som mål. Dette samsvarer i stor grad med det jeg har påpekt gjennom oppgaven om en stadig større vektlegging av verdier framfor ideologiske skillelinjer mellom partiene. Økonomisk og sosial vekst i samfunnet kan føre til at ens eget velbefinnende spiller en større rolle enn ideologiske konflikter og ideer. Det gjør at enkeltsaker og verdimessig argumentasjon får en større plass, slik Ingleharts (1977) teori om *the silent revolution* gikk ut på. Jens Stoltenberg har også vist seg å ha et språk med en hyppig forekomst av sosialdemokratiske verdier, som frihet, solidaritet og fellesskap. Under Aps landsmøte i 2002 slår han eksplisitt fast at Ap er et sosialdemokratisk parti, og at de på samme måte som sine søsterpartier i Europa skal "gjenreise oppslutning om våre ideer" og "gjenopprette tilliten" til velgerne. Det kan virke som at partiet har begynt å gå tilbake igjen til den ideologiske posisjonen de tidligere befant seg i. Det kan virke som at de selv har lyst til å fylle igjen det retoriske tomrommet som åpnet seg for 25 års tid siden, og "gjenopprette tilliten" til de tidligere velgerne.

Gjennom analyseeksempler har jeg vist at FrP og Ap har blitt likere hverandre, både ideologisk, tematisk og retorisk sett. Jeg vil hevde at det i størst grad er Ap som har nærmet seg FrP. Men én viktig observasjon må nevnes om FrP: deres dobbeltsyn angående likhet. De ønsker å fjerne seg så langt unna sosialismen som mulig (slik Hagen ga partiet merkelappen *antisosialistisk*). Likevel er de ved flere anledninger med på å stimulere det man kunne kalle en sosialistisk tenkemåte om likhet, både når det gjelder innvandre som skal "bli" som oss, og når Jensen snakker om "retten til likebehandling" i valg av barnepass. Ideologisk sett har Ap nærmet seg FrPs fokus på enkeltmennesket og valgfrihet. Den mest markante historiske utviklingen ligger likevel på det språklige og retoriske plan. Gjennom basiskategorier og konkretiseringer snakker Stoltenberg på et nivå med enkeltmennesket i fokus. Dette har FrP vært bevisste på i alle år. Brundtland gjorde imidlertid liten bruk av det. De verdiene som framheves er heller ikke de samme nå som før, verken de språklige begrepene eller det tematiske innholdet. Brundtland snakket om fornying og modernisering av offentlige sektor, og hun snakket om frihet til å velge mellom ulike løsninger. Stoltenberg

snakker om forenkling av offentlig sektor og om valgfrihet på mange plan. Han snakker om at "Ap skal være til for menneskene, ikke omvendt". Dette er også velkjent FrP-retorikk. Hos begge partiene har jeg funnet en mer affektiv retorikk nå enn før. De spiller på følelser, både positive og negative. De inkluderer seg selv i større grad, og viser et personlig engasjement gjennom å blant annet fortelle historier eller selvopplevde opplevelser. Begge partier framhever nå i stor grad de samme verdiene, som frihet, valgfrihet og rettferdighet. Forskjellen ligger i hva slags innhold de legger i de ulike begrepene, slik jeg har vist. Alt i alt kan disse verdiene tolkes som konseptuelle metaforer, som igjen kan sees på som indirekte forsøk på å nærme seg forestillingen om et godt og meningsfullt liv.

Gjennom hele oppgaven har jeg hatt som hypotese at den retoriske situasjonen som oppstod under Brundtlands høyredreining viste seg å være akkurat det FrP trengte for å vokse fram til å bli det mektige partiet de er i dag. Med en stor gruppe tidligere Ap-velgere som ikke følte seg hjemme i det nye høyreorienterte verdigrunnlaget, kunne FrP gå inn og fylle Aps rolle som arbeidernes forsvarer. Dette er en rolle de har hatt et gjennomgående og i stor grad konsekvent fokus på. Stoltenbergs stadige referanser til de tradisjonelle sosialdemokratiske verdiene kan imidlertid tyde på at Ap ønsker å få tilbake sin gamle posisjon.

4.3 Oppsummering og veien videre

I denne oppgaven har jeg undersøkt det retoriske spillet mellom to av Norges største politiske partier: Arbeiderpartiet og Fremskrittspartiet. Med retorisk spill mener jeg en form for en maktsøkende prosess, hvor mye av fokuset ligger på å fremme sin egen posisjon og svekke motstandernes. Ap og FrP har ved flere valg utropt hverandre som hovedmotstandere, og det er derfor naturlig å tenke seg at de i stor grad kjemper om den samme velgergruppen. Forholdet mellom Ap og FrP har ikke alltid vært like tilspisset. Det er ikke så mange år siden de andre partiene, også Ap, ikke behøvde å ta FrP seriøst fordi de allikevel var så små. Jeg har vært nysgjerrig på hvordan denne historiske utviklingen kommer fram språklig. Dette har jeg forklart med utgangspunkt i en metode som har en over to tusen år lang tradisjon for å studere overtalende tekster, nemlig retorikken.

Som empirisk materiale har jeg brukt partienes egenproduserte tekster, som kronikker, taler og partiprogram. Disse sjangrene innbyr til en dyptgående drøfting av

temaer, og partiene står ganske fritt både i forhold til språklig og tematisk utforming. Jeg har sett etter hvordan partiene presenterer seg selv og også hvordan det retoriske spillet *mellom* partiene manifesterer seg språklig. Jeg har valgt å begynne i den perioden da Ap gradvis begynte å gå nedover, med Gro Harlem Brundtlands nyliberalisering og høyredreining av partiet. De seneste tekstene jeg har brukt er fra valgkampen i fjor høst. I løpet av denne rundt 25 år lange perioden er det en rekke endringer å spore. Ap har vist seg å være de mest ustabile, i hvert fall retorisk sett. Ideologisk sett er det heller ikke de samme verdiene som blir framhevet i våre dager som på Brundtlands tid. Partiene har dessuten blitt mer like hverandre, både i valg av språklige strategier og hvilke begreper og verdier de snakker om.

Selv om retorikken kan være til hjelp med å tydeliggjøre språklige strategier og politiske hensikter, og derfor har inngått som en sentral del i min masteroppgave, vil den neppe alene kunne gi like klare og håndfaste resultater som mange statistiske, historiske og andre samfunnsvitenskapelige metoder kan gjøre. Like fullt vil den være med på å gi et viktig bidrag til forståelsen av politiske tekster, skriftlige så vel som muntlige. I et samfunn hvor informasjonstettheten er stadig økende, vil dette være et nyttig bidrag.

Litteraturliste

Kildeliste

- Brundtland, Gro Harlem. 1983a. "Kommuneøkonomien og prisstigningen". Kilde: Aftenposten Morgen 08.09.83
- Brundtland, Gro Harlem. 1983b. "Fantasifullt om nedrustningsmeldingen". Kilde: Aftenposten Morgen 08.11.83
- Brundtland, Gro Harlem. 1983c. "Dyrere å være syk i Norge". Kilde: Aftenposten Morgen 16.11.83
- Brundtland, Gro Harlem. 1983d. "Den rette Høyrevei". Kilde: Aftenposten Morgen 23.12.83
- Brundtland, Gro Harlem. 1984. "Høyreselvros med feil". Kilde: Aftenposten Morgen 04.01.84
- Brundtland, Gro Harlem. 1985. "Arbeiderpartiet foran 1990-årene", innledningsforedrag på Aps landsmøte. Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett 28.02.08
- Brundtland, Gro Harlem. 1986. "Ny kurs for Norge". Kilde: Jan-Erik Ebbestad Hansen (red.) 2001. *Norsk tro og tanke 1940-2000*. Universitetsforlaget: Oslo
- Brundtland, Gro Harlem. 1990. "Sysesaken enestående". Kilde: Aftenposten Morgen 08.10.90
- Hagen, Carl Ivar. 1979. "Sluttappell". Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett 28.02.08
- Hagen, Carl Ivar. 1983a. "Unødvendig med arbeidsledighet". Kilde: Aftenposten Morgen 17.08.83
- Hagen, Carl Ivar. 1983b. "FrP er antisosialistisk". Kilde: Aftenposten Morgen 29.08.83

Hagen, Carl Ivar. 1984. "Enkeltmennesket og det frie marked". Landsmøtetale 07.04.84
Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>

Hagen, Carl Ivar. 1985a. "Hva skjer i Høyre?". Kilde: Aftenposten Morgen 25.02.85

Hagen, Carl Ivar. 1985b. "Skattelettelsene og markedsøkonomien, hvor ble de av?". Kilde:
Aftenposten Morgen 14.06.85

Hagen, Carl Ivar. 1985c. "Vi er farlige!". Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>,
lokalisert på internett 14.04.08

Hagen, Carl Ivar. 1988. "Mer velferd – mindre stat!". Nettressurs:
<http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett 14.04.08

Hagen, Carl Ivar. 2004. "Norge er bygget på kristne grunnverdier". Nettressurs:
<http://www.frp.no>, lokalisert på internett 23.03.08

Hagen, Carl Ivar. 2005. "Drømmen i oppfyllelse". Fra Fremskrittspartiets valgvake 19.09.05,
transkribert fra NRK TV. Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert
på internett 20.03.08

Jensen, Siv. 2001. "FNs generalsekretær med indirekte kritikk av Høyres uhjelpkutt".
Bergens Tidende Morgen 21.08.01

Jensen, Siv. 2002. "Ingen boikott av Israels uavhengighetsfeiring". Aftenposten Morgen
10.04.02

Jensen, Siv. 2007a. "Respekt for enkeltmennesket". Tale på FrPs valgkampåpning,
11.08.07. Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett
10.04.08

Jensen, Siv. 2007b. "Fortell sannheten, Yngve!". Innlegg i FrPs partilederblogg 12.08.07:
<http://www.vgb.no/25931/perma/232361>, lokalisert på internett 07.04.08

Jensen, Siv. 2007c. "Barnehager for alle?". Innlegg i FrPs partilederblogg 28.08.07:
<http://www.vgb.no/25931/perma/237923>, lokalisert på internett 07.04.08

Jensen, Siv. 2007d. "Hva mener du, Jens?". Innlegg i FrPs partilederblogg 29.08.07:
<http://www.vgb.no/25931/perma/238251>, lokalisert på internett 10.02.08

Jensen, Siv. 2007e. "Med overføringer skal landet bygges... eller med hjerte for deler av landet?". Innlegg i FrPs partilederblogg 07.09.07:
<http://www.vgb.no/25931/perma/242119>, lokalisert på internett 08.02.08

Stoltenberg, Jens. 2001. "Fornyelsesverkstedet". Åpning av "fornyelsesverkstedet" i Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Oslo, 08.01.01. Nettressurs:
<http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett 02.02.08

Stoltenberg, Jens. 2002. "Å skape og å dele". Tale på Aps landsmøte. Nettressurs:
<http://www.virksommeord.uib.no>, lokalisert på internett 02.02.08

Stoltenberg, Jens. 2005. "Nytt flertall, ny solidaritet". Åpningstale på Aps landsmøte. Nettressurs: <http://www.virksommeord.uib.no/taler?id=353>, lokalisert på internett 23.04.08

Stoltenberg, Jens. 2007a. "Hvorfor vil FrP ta tilbudet fra eldre i Oslo?". Innlegg i Aps partilederblogg 29.08.07, lokalisert på internett 14.04.08

Stoltenberg, Jens. 2007b. "Nasjonal og lokal valgkamp". Kronikk i Dagens Næringsliv 01.09.07

Stoltenberg, Jens. 2007c. "En trussel mot eldreomsorgen". Innlegg i Aps partilederblogg 04.09.07, lokalisert på internett 14.04.08

Stoltenberg, Jens. 2007d. "Frykter hjemmesitterpartiet". Innlegg i Aps partilederblogg 07.09.07, lokalisert på internett 02.03.08

Stoltenberg, Jens. 2007e. "Politikk teller". Kronikk i Dagens Næringsliv 14.11.07

Stoltenberg, Jens. 2008. "Kunnskapslandet Norge". Kronikk i Dagbladet 08.01.08

I tillegg har jeg brukt Aps partiprogram fra perioden 1981-1985 og 2001-2005, samt FrPs partiprogram fra 1981-1985 og 2001-2005. Alle programmene er hentet fra CDen *Vi vil..! Norske partiprogrammer 1884-2001*. 2001. Institutt for samfunnsforskning: Oslo.

Litteratur

Andersen, Øivind. 1996. *I retorikkens hage*. Universitetsforlaget: Oslo

Alford, C. Fred. 2005. *Rethinking freedom. Why freedom has lost it's meaning and what can be done to save it*. Palgrave Macmillan: New York

Bitzer, Lloyd F. 1997. "Den retoriske situation". *Rhetorica Scandinavica*, nr 3

Børhaug, Ane Elisabeth. 2007. *Ny retorikk i DNA. Fra Gro til Jagland til Jens*. Forlag1: Oslo

Ekeberg, Jan Ove og Jan Arild Snoen. 2001. *Kong Carl*. Kagge forlag: Oslo

Fairclough, Norman. 1999. "Linguistic and intertextual analysis within discourse analysis". Fra *The Discourse Reader* (red. Jaworski, Adam og Nikolas Coupland). Routledge: London and New York

Fairclough, Norman. 2000. *New Labour, new language?* Routledge: London and New York

Fairclough, Norman. 2001. *Language and power*. Pearson Education Limited: Longman

Folkedal, Ivar. 2008. "-Norsktoppen ikke vårt bord". Nettressurs: <http://www.nrk.no/nyheter/1.4946248>, lokalisert på internett 21.03.08

Faarlund, Jan Terje. 2005. *Revolusjon i lingvistikken. Noam Chomskys språkteori*. Det norske samlaget: Oslo

Giddens, Anthony. 1999. *Den tredje vei. Fornyelsen av sosialdemokratiet*. Pax Forlag A/S: Oslo

-
- Gomard, Kirsten og Anne Krogstad (red.). 2001. *Instead of the ideal debate. Doing politics and doing gender in Nordic political campaign discourse*. Aarhus University Press: Århus
- Grundy, Peter. 2000. *Doing pragmatics* (second edition). Arnold: London
- Halvorsen, Irene. 2003. ”-Frp er det nye Arbeiderpartiet”. NTBtekst 03.05.03
- Hernes, Gudmund. 2006. ”Det er noe i det... Om Fremskrittspartiets vekst”. *Samtiden*, nr 3
- Ignazi, Piero. 1992. ”The silent counter-revolution. Hypotheses on the emergence of extreme right-wing parties in Europe”. *European Journal of Political Research*, vol 22
- Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution – Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton University Press: Princeton, N.J.
- Iversen, Jan Martin. 1998. *Fra Anders Lange til Carl I. Hagen. 25 år med Fremskrittspartiet*. Millenium: Oslo
- Jenssen, Anders Todal og Toril Aalberg (red.). 2007. *Den medialiserte politikken*. Universitetsforlaget: Oslo
- Johansen, Anders. 2002. *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Universitetsforlaget: Oslo
- Johansen, Per Anders og Halvor Hegtun. 2008. ”Skal bygge henne som statskvinne”. Nettressurs: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article2404476.ece>, lokalisert på internett 04.05.08
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips. 2005. *Diskursanalyse som teori og metode* (4. opplag). Roskilde Universitetsforlag: Frederiksberg
- Jørgensen, Charlotte, Christian Kock og Lone Rørbech. 1995. *Retorikk der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i offentlig debat*. Gyldendal: Denmark
- Kjeldsen, Jens E. 2004. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Spartacus Forlag AS: Oslo

-
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press: Chicago
- Lakoff, George og Mark Johnson. 2003. *Hverdagslivets metaforer. Fornuft, følelser og menneskehjernen*. Pax forlag A/S: Oslo
- Langer, Roy. 2006. "Balancen mellom tangodans og tørre tal". *RetorikMagasinet* nr 59, s 4-7
- Lysbakken, Audun og Torbjørn Røe Isaksen. 2008. "Kommentariatets diktatur". *Samtiden*, nr 1
- Marsdal, Magnus E. 2007. *Frp-koden*. Forlaget Manifest: Oslo
- Nielsen, Andreas. 2005. "Slik skal Hagen ta ap". Nettressurs: <http://www.dagsavisen.no/innenriks/article255943.ece>, lokalisert på internett 28.04.08
- Nilsen, Håvard og Dag Østerberg. 1998. *Statskvinnen. Gro Harlem Brundtland og nyliberalismen*. Forum Aschehoug: Oslo
- Nilsen, Håvard og Chr. Anton Smedshaug. 2007. *Folkepartiet?* Res Publica/Forlaget Aktuell: Oslo
- Sennett, Richard. 1970. *The Fall of Public Man*. Faber and Faber: London
- Svennevig, Jan. 2001. *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. LNU Cappelen Akademisk Forlag: Oslo
- Syse, Jan Peder. 1985. "De stjeler våre klær mens vi bader". Fra Syse, Jan P., Else, Christian & Henrik (red.). 2003. *Ta ikke den ironiske tonen – tanker og taler av Jan P. Syse*. Forlaget Press: Oslo
- van Dijk, Teun A. 1992. "Discourse and the denial of racism". Nettressurs: <http://www.discourses.org/OldArticles/Discourse%20and%20the%20denial%20of%20racism.pdf>, lokalisert på internett 16.04.08

van Dijk, Teun A. 1993. "Denying Racism: Elite Discourse and Racism". Nettressurs:
<http://www.discourses.org/OldArticles/Denying%20racism%20-%20Elite%20discourse%20and%20racism.pdf>, lokalisert på internett 16.04.08

Waldahl, Ragnar. 1999. "Medier, meningsdannelse og den politiske dagsorden". *Politica*,
vol 31, nr 2.

Østerud, Øyvind, Kjell Goldmann og Mogens N. Pedersen (red.). 1997. *Statsvitenskapelig leksikon*. Universitetsforlaget: Oslo

Aardal, Bernt, Anne Krogstad og Hanne Marthe Narud (red.). 2004. *I valgkampens hete*.
Universitetsforlaget: Oslo